PRINCIPELE ŞTEFAN BOCSKAI ŞI EPOCA SA

COORDONATORI :
TUDOR SĂLĂGEAN, MELINDA MITU

MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
MUZEUL NAŢIONAL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

PRINCIPELE ŞTEFAN BOCSKAI ŞI EPOCA SA

COORDONATORI:
TUDOR SĂLĂGEAN
MELINDA MITU

AUTORI:

LAJOS BEREK
LIVIA CĂLIAN
ANTON DÖRNER
KOVÁCS ANDRÁS
MÁRIA LUPESCU MAKÓ
MELINDA MIHÁLY
OVIDIU MUREŞAN
LAJOS NÉGYESI
ENIKÖ RÜSZ-FOGARASI
FRANCISC PAP
OVIDIU PECICAN
TUDOR SĂLĂGEAN
EDIT SZEGEDI

ARGONAUT
2006

MINISTERUL CULTURII ŞI CULTELOR
MUZEUL NAŢIONAL DE ISTORIE A TRANSILVANIEI

BIBLIOTHECA MVSEI NAPOCENSIS XXIII

SERIA ARGONAUT:
● DOCUMENTE ● ISTORIE ● MĂRTURII ●

Tehnoredactare: Török Károlyi, Ioana Savu, Cristina Ţopan
Coperta: Török Károlyi

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

Principele Ştefan Bocskai şi epoca sa / Tudor Sălăgean, Melinda Mitu (coord.) – Cluj-Napoca : Editura Argonaut, 2006

ISBN (10) 973-109-017-7 ; ISBN (13) 978-973-109-017-7

I. Tudor Sălăgean (coord.)
II. Melinda Mitu (coord.)

929 (Bocskai, I.)
94(498.4)''15''

Copyright © 2006, Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei & Argonaut

Responsabilitatea ştiinţifică a textelor revine autorilor.

EDITURA ARGONAUT
CLUJ-NAPOCA
TEL./FAX : 0264-425626; 0740-139984
www.edituraargonaut.ro

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE 7

ANTON DÖRNER
STATUTUL JURIDIC AL TRANSILVANIEI ÎN TIMPUL PRINCIPELUI BOCSKAI **11**

TUDOR SĂLĂGEAN
ASCENSIUNEA POLITICĂ A LUI ŞTEFAN BOCSKAI. RELAŢII FAMILIALE ŞI INTRIGI POLITICE ÎN TRANSILVANIA UNEI EPOCI DE CRIZĂ **19**

NÉGYESI LAJOS
BĂTĂLIA DE LA ÁLMOSD-DIOSIG (DIÓSZEG). CEA MAI IMPORTANTĂ LUPTĂ ÎN MIŞCAREA ANTIHABSBURGICĂ CONDUSĂ DE ŞTEFAN BOCSKAI **30**

MÁRIA LUPESCU MAKÓ
TESTAMENTUL POLITIC AL LUI ŞTEFAN BOCSKAI **38**

RÜSZ-FOGARASI ENIKÖ
UN ALT ŞTEFAN BOCSKAI **63**

OVIDIU MUREŞAN
RELATĂRILE CĂLĂTORILOR STRĂINI DESPRE ŞTEFAN BOCSKAI ŞI EPOCA SA..... **76**

EDIT SZEGEDI
BOCSKAI ÎN MEMORIALISTICA ŞI CRONISTICA SĂSEASCĂ DIN SECOLUL AL XVII-LEA..... **85**

OVIDIU PECICAN
ŞTEFAN BOCSKAI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ RECENTĂ (1989-2005) **91**

KOVACS ANDRAS
PLACA COMEMORATIVĂ A CASEI BOCSKAI DIN CLUJ (1606)..... **104**

MIHÁLY MELINDA
CASA BOCSKAI DIN CLUJ. CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CLĂDIRII **111**

LIVIA CĂLIAN
PERSONALITĂȚI TRANSILVANE DIN EPOCA LUI ŞTEFAN BOCSKAI ÎN MEDALISTICĂ..... **118**

FRANCISC PAP
DESPRE CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN TRANSILVANIA LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVI-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA **131**

BEREK LAJOS
PRINCIPELE ŞTEFAN BOCSKAI ÎN REPREZENTĂRI ARTISTICE, DE-A LUNGUL TIMPURILOR **140**

CUVÂNT ÎNAINTE

Omagierea, la Cluj, a unei personalități de anvergura principelui Ştefan Bocskai, la aniversarea a 400 de ani de la alegerea sa în calitatea de principe al Transilvaniei – sau, mai exact, de la alegerea sa unanimă şi finală, după cum se va putea vedea în paginile acestui volum – era cu atât mai necesară, cu cât oraşul de sub dealul Feleacului are încă de plătit o datorie față de memoria acestui important fiu al său. Într-un trecut ceva mai îndepărtat, actualei străzi Sextil Puşcariu, pe care se află fațada nordică a clădirii în care s-a născut Bocskai, i-a fost atribuit numele său. Mai târziu, numele principelui Bocskai a fost purtat, vreme de câteva decenii, de actuala Piață Avram Iancu. Astăzi, nici una dintre piețele sau străzile oraşului nu poartă numele lui Ştefan Bocskai, singurul principe al Transilvaniei născut la Cluj. Din multitudinea de monumente din spațiile publice ale oraşului, ridicate pentru omagierea şi comemorarea unor personalități demne de respectul şi admirația contemporanilor, nici unul nu îi este încă dedicat.

Născut la Cluj, la 1 ianuarie 1557, Ştefan Bocskai a copilărit în castelul familiei sale din Aghireşu. Şi-a făcut educația la curțile din Viena şi Praga, în serviciul cărora a intrat de la vârsta de 17 ani. A revenit în Transilvania în 1581, devenind educatorul şi consilierul cel mai apropiat al principelui Sigismund Báthory, nepotul său de unchi. Promotor, vreme îndelungată, al luptei antiotomane şi al alăturării Transilvaniei la Liga Sfântă, Ştefan Bocskai s-a transformat, în 1604, în marele conducător al unei insurecții antihabsburgice printre ale cărei rezultate s-au numărat nu doar ieşirea principatului de sub influența imperială, ci şi – doi ani mai târziu – încheierea Păcii de la Zsitvatorok, care a pus capăt Războiului de 15 Ani.

Numirea sa în calitatea de principe al Transilvaniei, în noiembrie 1604, a venit din partea Porții Otomane, căreia îi fusese, cu un deceniu mai devreme, unul dintre cei mai înverşunați adversari. Confirmarea sa în această calitate, după mai multe alegeri parțiale, s-a produs la 14 septembrie 1605, prin votul tuturor stărilor privilegiate ale provinciei, reunite în Dieta de la Mediaş.

În noiembrie acelaşi an, în cadrul unei ceremonii fastuoase, turcii i-au oferit o coroană de rege al Ungariei. Bocskai a primit-o în păstrare, refuzând însă să se încoroneze.

Într-o Transilvanie tulburată de conflicte, cu o autoritate princiară care a traversat o lungă perioadă de criză, Ştefan Bocskai a fost personalitatea care a întrunit toate calitățile unui mare om de stat. Politician abil, el şi-a dovedit atât capacitatea de a organiza lovituri de stat, cât şi pe aceea de a le dejuca. Comandant militar de valoare, el a dat hotărât semnalul desprinderii din tradițiile medievale şi al începutului modernizării armatei Principatului. Diplomat înzestrat, Bocskai a izbutit, prin medierea tratativelor de pace dintre otomani şi imperiali, să joace un rol cu adevărat important în diplomația europeană. Politica sa socială, modernizatoare şi lipsită de reverență față de tradiționalism, a dus la eliberarea şi înnobilarea unui număr de 10.000 de haiduci. Ştefan Bocskai a fost, de asemenea, cel dintâi dintre marii principi calvini ai secolului al XVII-lea. Adevărat deschizător de drumuri, el a reuşit, în scurta sa domnie, să imprime politicii transilvănene o direcție de evoluție care poate fi considerată responsabilă pentru remarcabila afirmare a Principatului din deceniile următoare.

*

Manifestările din toamna anului 2005, ocazionate de aniversarea a 400 de ani de la alegerea lui Ştefan Bocskai

în calitatea de principe a Transilvaniei, au fost organizate de Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei în colaborare cu Institutul Cultural Român – Centrul de Studii Transilvane şi Fundația Sapientia – Universitatea Sapientia. Au participat la realizarea acestei manifestări Academia Militară "Zrínyi Miklós" din Budapesta, Arhiva Eparhiei Reformate a Ardealului, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Parohia Reformată Centrală nr. 1 Cluj şi Muzeul Național de Istorie a României.

Manifestările s-au desfăşurat în zilele de 23 şi 24 septembrie 2005. La 23 septembrie 2005, la sediul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei, str. C. Daicoviciu nr. 2, a avut loc vernisajul expoziției *Ştefan Bocskai şi epoca sa*, realizată în colaborare cu Arhiva Eparhiei Reformate a Ardealului, Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale, Parohia Reformată Centrală nr. 1 Cluj şi Muzeul Național de Istorie a României. În acest cadru, a avut loc şi dezvelirea bustului principelui Ştefan Bocskai, operă a sculptorului col. dr. Berek Lajos, decanul Facultății de Tehnologie Militară „Bolyai János" din cadrul Academiei Militare din Budapesta. Cheltuielile efective de turnare au fost suportate de către doamna Sarkady-Szabó Julianna din Viena. Donarea bustului către muzeul clujean a fost realizată prin eforturile Fundației de Honvezi „Bolyai János", cu sediul la Budapesta, în special a secretarului general al acesteia, lt.-col. Nagy László Gerő. La 24 septembrie 2005, în sala de conferințe a Universității „Sapientia" („casa Bocskai"), str. Matei Corvin nr. 4, s-a desfăşurat simpozionul „*Ştefan Bocskai şi epoca sa*". Cea mai mare parte a comunicărilor prezentate în cadrul acestui simpozion văd, cu acest prilej, lumina tiparului.

Prin manifestările ocazionate de aniversarea a 400 de ani de la alegerea princiară a lui Ştefan Bocskai, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei şi celelalte

instituții organizatoare şi-au propus să promoveze valorile dialogului interetnic şi interconfesional, omagiind o personalitate de primă mărime a istoriei Transilvaniei.

TUDOR SĂLĂGEAN
MELINDA MITU

ANTON DÖRNER

STATUTUL JURIDIC AL TRANSILVANIEI ÎN TIMPUL PRINCIPELUI BOCSKAI

Scurta prezență a lui Ştefan Bocskai în fruntea conducerii Transilvaniei a lăsat în istorie mai multe semne de întrebare dintre care m-aş opri la două aspecte privind constituționalitatea alegerii sale în tronul princiar transilvan, iar mai apoi în cel al Ungariei.

Transilvania în veacul al XVII-lea constituia o zonă de interese între două mari puteri: Imperiul Habsburgic şi Imperiul Otoman. Autonomia sa, instituită în 1541, dura atât cât unul dintre aceste două state nu iniția activități militare împotriva celuilalt, caz în care zona intracarpatică cădea victimă agresorului. De fluctuațiile de autoritate ale vecinilor depindea în mare măsură soarta micului stat. Principii ajungeau în fruntea țării, de regulă, cu ajutor turcesc; ei recunoştea autoritatea Porții şi plăteau acesteia un tribut simbolic, sumă ce rămâne aproape neschimbată (dacă luăm în calcul şi inflația epocii) pînă în secolul al XVII-lea. Interesul venea şi din partea turcilor în crearea unei zone sigure de putere, favorabilă lor, care să-i despartă din forța militară habsburgică în plin proces de extindere.

Au fost însă perioade în istoria Transilvaniei secolelor XVI-XVII când autoritatea austriacă se dovedea a fi mai puternică decât cea otomană, iar țara cădea pentru scurtă vreme sub ocupația lor. În asemenea cazuri structura de putere locală era tributară noului cuceritor. Numărul principilor care au reuşit să îşi impună o politică externă proprie a fost redus; în secolul al XVI-lea găsim unul singur, în persoana lui Ştefan Báthory, în timp ce un alt reprezentant al acestei familii, Sigismund, prin

imprudența sa va duce Transilvania în perioada 1600-1605 sub ocupația militară habsburgică..

Curtea împăratului de la Praga era departe de acea imagine idilică pe care şi-o formează cineva despre un anturaj imperial. Rudolf suferea de accese de nebunie (moştenire de familie) care agrava şi mai mult boala incurabilă de care suferea (morbus gallicus). Săptămâni întregi stătea închis în camera sa, cu ferestrele camuflate, într-o apatie totală. Treburile politice ale statului zăceau nesoluționate, iar diplomații aşteptau pentru o audiență cu lunile (o delegație spaniolă a aşteptat 2 ani, iar una din Toscana mai bine de 14 luni). Funcționarii înalți arătau un dezinteres total față de treburile țării, la ordinea zilei erau furturile din averea publică, şantajul şi corupția. Vistieria imperiului s-a golit, iar împrumuturile pentru susținera întregului aparat statal au ajuns la cote extrem de ridicate. La tabloul sumbru prezentat mai trebuie adăugat şi un alt aspect: sub presiunea iezuiților s-a declanşat o vastă acțiune de recatolicizare în forță a teritoriilor limitrofe ale fostei Ungarii, trecute masiv la reformă, operațiune soldată cu numeroase crime şi fărădelegi.

Consecința imediată a situației din Imperiul Habsburgic o găsim în Transilvania. O țară ocupată, sărăcită la maxim, în care trupele de mercenari ale comandantului Basta făceau legea. În lipsa simbriei, se jefuia nelimitat şi şi se ucidea în voie. Cronicile vremii descriu o atmosferă apocaliptică, în care actele de canibalism erau la ordinea zilei.

În acest haos general nu se putea vorbi de o structură de putere funcțională. Dieta nu se mai reunise de mult timp, iar nobilimea țării, retrasă pe domenii sau în cetăți, mai ferite de evenimente, aştepta un final al dezordinilor din țară. Se impunea, în primul rând, găsirea unei persoane autoritare, capabile să gestioneze situația

existentă, care să scoată Transilvania de sub ocupația habsburgică a împăratului Rudolf. Tatonările poartă girul unor grupuri de interese restrânse şi, pentru a avea caracter legal, se apelează şi la consimțământul Înaltei Porți. Tânărul sultan se arăta interesat de propunere. *Ahdnâme*-ul emis de el este unul aparte; acesta nu încuviința în funcția supremă o persoană anume, cum se procedase până atunci, ci orice persoană pe care stările ar alege-o „din dispoziția noastră împărătească acela să fie principe". Se promite chiar, în semn de bunăvoință, suspendarea tributului țării pe timp de 10 ani.

Mai întâi alegerea cade pe Nyári Pál, comandantul cetății Oradea, care refuză însă. De tratative află şi imperialii, care îl prind şi-l încarcerează la Viena.

Următorul candidat abordat a fost Ştefan Bocskai. Acesta tocmai la începutul anului 1604 reprimeşte din partea împăratului Rudolf domeniile sale din Transilvania, confiscate anterior. Abordat de tânărul Gabriel Bethlen, pe proprietatea sa din Partium, solicită un timp de gândire. 48 de ani luptase cu arma în mână ca un aliat fidel al Habsburgilor, ocupând chiar poziții de conducere la Curtea de la Praga. Din Transilvania fusese îndepărtat tocmai pentru poziția sa filohabsburgică şi avea, în continuare, mulți duşmani în rândul elitei politice. În 1599 se mai gândise odată la ideea de a deveni principe, dar renunțase, ştiind că un conducător nesprijinit de elementele pământene nu are nici o şansă de supraviețuire în funcția supremă. Peste toate plana însă profunda sa decepție legată de regimul patronat de Rudolf, a sistemului bazat pe mită şi fărădelege, a dezordinii economice şi militare, a restrângerii totale a posibilității de manifestare în domeniul religios. Ca un diplomat adevărat, dorea mai întâi să cunoască personal, şi nu prin asigurările intermediarilor, părerea duşmanilor săi de o viață, Poarta Otomană, privind cazul în care ar accepta

oferta primită din partea nobilimii transilvănene. Printr-un prizonier turc trimite la oficialitățile din Timiş o scrisoare de intenție, în timp ce el se decide să-şi viziteze domeniile din Transilvania şi să ia pulsul evenimentelor de aici. De trei ani nu a mai fost prin țară. Peisajul dezolant îl întristează. Din Chioar şi până la Orăştie teritoriul este depopulat. Clujul incendiat şi pustiit, din palatul princiar de la Alba Iulia abia dacă rămăseseră zidurile. Peste tot sărăcie, foamete şi suferință. În cele câteva zile petrecute în Ardeal a putut vedea cu ochii lui ce însemnaseră trei ani de dominație habsburgică .

La întoarcere află că autoritățile militare habsburgice au aflat de intențiile sale şi s-au trimis peste tot scrisori de reținere, soarta fiindu-i pecetluită. În atari condiții decizia era ca şi luată. La 19 octombrie 1604 marele vizir îşi dă acceptul său şi informează autoritățile din Transilvania despre hotărârea luată, asigurând stările că va obține binecuvântarea sultanului în favoarea lui Bocskai. Întrucât reacția nobilimii transilvane se lăsa aşteptată, acesta emite din Buda, la începutul lunii noiembrie, un *ahd-nâme* în numele Porții, act pe care begul Hussein i l-a înmânat apoi personal în data de 19 noiembrie împreună cu însemnele domniei: drapelul, doi cai, sabia de paradă şi caftanul. Prin urmare, din punctul de vedere al legislației otomane, principele putea acționa liber în numele Transilvaniei. Însă în operațiunile militare din toamna târzie a anului 1604, împotriva lui Basta, elementele transilvane lipseau cu desăvârşire, în condițiile în care în spațiul intracarpatic domnea o linişte deplină. Deşi avea armată suficientă, compusă din nobilimea maghiară a Ungariei de Nord şi din voluntari, Bocskai se adresează comitatelor ardelene, chemându-le să i se alăture. Ordinul a fost nesocotit. Mai mult, vicecomitele Clujului, Gerö János, trimite porunca primită direct autorităților austriece.

La 12 decembrie 1604, Bocskai scrie din nou stărilor din Transilvania, cerându-le aderarea la oastea sa; din nou, fără succes.

În scurt timp, însă, lucrurile se lămuresc. Stările din Transilvania contestă modalitatea alegerii lui Bocskai; se prevalează de o metodologie legală aflată deja în vigoare de mai multe decenii, care în cazul de față nu a fost respectată, precum:

- Fiecare dintre națiunile privilegiate trebuia să prezinte în Dietă un candidat propriu ales în baza unor discuții preliminare, iar în cadrul sesiunii dietale numele celui desemnat să fie decis prin votul a 2/3 – respectiv, dacă două dintre stări se opreau asupra unei persoane, a treia stare se supunea deciziei luate.
- Pentru alegerea principelui trebuia întrunită o dietă specială.
- Desemnatul trebuia să poarte un dialog cu cei prezenți şi să accepte condițiile de domnie structurate în mai multe puncte.
- Printr-o scrisoare oficială, Dieta trebuia să ceară Porții confirmarea alesului ei.
- Trebuia stabilită data convocării Dietei pentru investirea festivă, iar aceasta era comunicată sultanului.
- În cadrul dietei solemne, principele depunea jurământ față de țară şi stări şi primea investitura sultanului (*ahd-nâme*-ul şi simbolurile puterii).
- Se impunea participarea principelui la dietele ordinare, în caz contrar se cerea nominalizarea unui locțiitor ce urma să fie aprobat de dietă.

Este puțin probabil ca Bocskai, nobil de rang înalt, care ocupase chiar, cu câteva decenii înainte, poziția de

„domn testamentar", să nu fi ştiut de aceşti paşi obligatorii în demersurile preliminare alegerii sale. Cu siguranță, cauzele trebuie căutate în altă parte.

În orice caz, soluția putea fi doar una: respectarea procedurii legale. Adepții principelui încep demersurile în Transilvania, în timp ce Bocskai continua operațiunile militare din Partium şi Ungaria Superioară. Primii reacționează secuii şi nobilimea maghiară din centrul Transilvaniei. Pe 21 februarie 1605, la Miercurea Nirajului (Maros Szereda), este convocată o congregație secuiască, la care şi-au anunțat participarea şi reprezentanții nobilimii comitatense. Şi aici se poate găsi o scăpare juridică, prin nerespectarea termenul de cel puțin 30 de zile de la data anunțării adunării. Rezultatul însă a fost cel aşteptat: s-a aclamat numele noului principe.

Se vehicula ideea sosirii lui Bocskai în Transilvania, împiedicată însă de două cauze: operațiunile militare în desfăşurare şi pregătirile care se făceau pentru alegerea sa ca rege al Ungariei. Pentru acțiunea din urmă, marele vizir trimisese deja confirmarea Porții şi se găsise şi o coroană de ceremonie din aur, desigur alta decât cea a regilor maghiari, care să servească la festivități. Se ridica din nou o problemă juridică: Bocskai nu putea fi ales legal rege al Ungariei dintr-un motiv esențial: prin tratatul de Speyer din 1570, Ioan Sigismund renunțase la acest titlu în favoarea Habsburgilor, el putând folosi această calitate doar în relația sa cu Poarta. Încălcarea hotărârilor din actul menționat putea duce implicit la o serie de complicații diplomatice.

Adunarea nobilimii maghiare din Szerencs lansează un apel către transilvăneni să sprijine cu armele cauza răsculaților şi să adere la partida lui Bocskai în cel mai scurt timp posibil. Chemarea făcută nu a avut un ecou prea mare în rândul clasei politice; se aşteaptă, în continuare, sosirea lui Bocskai în Transilvania.

Principele nu mai putea prelungi termenul la nesfârşit, nesocotind astfel dorinţa stărilor. Profitând de succesele militare din Ungaria, în iulie, părăseşte cu întreaga Curte oraşul Košice, cu destinaţia Transilvania. Într-o scrisoare din 25 iulie, Simon Pécsi îi scrie comandantului secuilor Ioan Petki despre iminenta plecare a suitei maghiare, cerând să organizeze primirea în ţară cu tot fastul şi protocolul care se impune în asemenea situaţii: armata transilvană să vină în întîmpinarea „noului nostru principe" la graniţa ţării, iar el, în calitate de comandant, după cantonarea oastei într-un loc sigur, să-şi continue drumul preţ de o zi pentru a se închina suveranului, pentru ca apoi să-l conducă pe rege în mijlocul trupelor. Să aibă grijă de vestimentaţia soldaţilor, să nu fie printre ei „urâţi şi zdrenţăroşi" etc. În încheiere Pécsi laudă personalitatea ieşită din comun al lui Bocskay: „Înălţimea Sa se comportă cu atâta prudenţă şi băgare de seamă [faţă de turci şi austrieci] încât nimeni nu o poate face mai înţelept şi mai bine. Numai D-zeu ştie de ce a ţinut să ne dea un asemenea sfânt pentru vremurile noastre, căci altul asemănător nicicând n-om putea vedea".

În aceeaşi zi de 25 iulie Bocskai lansează chemarea stărilor la Dietă, pe 10 august, iar pentru chestiunile legate de organizare îl desemnează pe Balassy Ferenc.

Totul decurge conform planului. Petki, la începutul lui august, îl primeşte călduros la hotarele ţării, iar în 22 august alaiul princiar intră în Cluj, la orele 3 ale după amiezii, în uralele mulţimii şi în prezenţa stărilor privilegiate. La Cluj au sosit de la Sibiu şi comandanţii militari imperiali Georg Hoffman şi Carol Imhoff, primiţi imediat de principe şi care i-au încredinţat, în mod oficial, conducerea Transilvaniei. Urma ca a doua zi să înceapă lucrările Dietei, şi aşa întârziate cu două săptămâni. Delegaţia saşilor şi secuilor solicită ca lucrările să fie

strămutate la Mediaş. Principele acceptă şi fixează noul termen de începere a congregaţiei pe 28 august.

Popasul de câteva zile de la Cluj s-a petrecut în nota bunei dispoziţii şi a distracţiei. Bocskai găseşte chiar timp pentru organizarea nunţii rudei sale Susana Károlyi.

La Mediaş, principele ajunge în preziua datei fixate. Aici îl aştepta deja solul domnului Moldovei, Ieremia Movilă, cu o scrisoare de bun venit şi urări de bine, dar şi alte înscrisuri cu subiect politic pe care urmau să îl dezbată ulterior în cadrul Dietei.

Datorită problemelor organizatorice, lucrările consacrate alegerii oficiale a noului principe s-au deschis abia pe data de 14 septembrie. În prealabil, stările privilegiate ajunseseră la un consens privind persoana aleasă, astfel ca derularea ceremoniei să se desfăşoare într-un tempo alert. Teatrul evenimentelor l-a constituit biserica evanghelică din Mediaş, şi s-a caracterizat prin strălucire şi lux. Principele a jurat să respecte constituţia ţării, drepturile şi libertăţile cetăţeneşti şi să ţină cont de condiţiile cerute de reprezentanţii tării. La ceremonie a participat şi begul Hussein, ca reprezentant al Porţii, aducând cu el *ahd-nâme*-ul sultanului şi simbolurile puterii: drapelul, sceptrul princiar şi caftanul.

După solemnitate, noul ales a prezidat pentru prima dată lucrările Dietei, cu o agendă extrem de încărcată, derulată pe parcursul a trei zile. În finalul dezbaterii, Bocskai cere din partea celor prezenţi să accepte, pe perioada absenţei sale din ţară, ca Transilvania să fie condusă în numele său de Sigismund Rákoczi. Numirea a fost aprobată de stări.

Pe 18 septembrie principele face pregătiri de plecare. Nu a mai apucat să-şi vadă şi capitala, Alba Iulia. Treburile ţării îl chemau în altă direcţie. În drumul spre Cluj, alături de el stătea armata şi întreaga elită politică transilvană. Acum Ardealul avea un principe legal ales.

TUDOR SĂLĂGEAN

ASCENSIUNEA POLITICĂ A LUI ŞTEFAN BOCSKAI. RELAŢII FAMILIALE ŞI INTRIGI POLITICE ÎN TRANSILVANIA UNEI EPOCI DE CRIZĂ

Familia Bocskai este o ramură desprinsă în secolul al XIV-lea din neamul Baksa – cunoscut istoriografiei româneşti datorită magistrului Gheorghe Baksa, învingător asupra voievodului oltean Litovoi în anul 1279[1]. Împrejurările dramatice ale secolului al XVI-lea i-au făcut şi pe cei din familia Bocskai să îşi caute rosturi în Transilvania şi în Partium, singurele teritorii ale fostului regat medieval maghiar care nu fuseseră ocupate de otomani sau imperiali. Tatăl lui Ştefan, Gheorghe (György) Bocskai, avea deja, pe la 1560-1570, întinse stăpâniri în Bihor şi în diferite regiuni ale Transilvaniei; o avere impresionantă, la a cărei rotunjire contribuise, în mod esenţial, el însuşi. Ştefan (István), născut la Cluj, la 1 ianuarie 1557, a fost al şaselea dintre cei opt copii cunoscuţi ai lui Gheorghe Bocskai şi Cristinei Sulyok. Dacă fraţii săi, neinteresaţi de viaţa politică, s-au menţinut într-un relativ anonimat, cu totul altfel au stat lucrurile cu surorile sale. Averea şi statutul aristocratic al familiei a făcut posibilă, în cazul lor, contractarea unor căsătorii de succes cu membri ai familiilor Bagdi, Haller, Horváth de Palocsa şi Bánffy de Losonc. Cea mai importantă dintre acestea a fost însă cea a primei născute a familiei, Elisabeta, căsătorită cu Cristofor Báthory de Somlyó

[1] T. Sălăgean, *Expediţia magistrului Georgius Baksa împotriva voievodului Litovoi*, în *Studii de istorie medievală şi premodernă. Omagiu profesorului Nicolae Edroiu, membru corespondent al Academiei Române*, Cluj-Napoca, 2003, p. 373-394.

(Şimleu), fratele voievodului Ştefan Báthory. În 1576, în momentul obținerii de către Ştefan Báthory a coroanei poloneze, Cristofor a devenit voievod şi locțiitor al acestuia în Transilvania. Importanța acestei căsătorii a devenit cu mult mai mare prin consecințele sale: dat fiind faptul că mariajul regal al lui Ştefan Báthory cu mai vârstnica regină Anna Jagiello nu a fost unul generator de urmaşi, fiul lui Cristofor Báthory şi al Elisabetei Bocskai, Sigismund (născut la Oradea, în 1572) a fost destinat să devină conducătorul Transilvaniei.

În momentul instalării lui Sigismund în demnitatea voievodală (1581), la vârsta de doar nouă ani, Ştefan Bocskai, unchiul acestuia, pe atunci în vârstă de 24 de ani, a fost desemnat de principele Ştefan Báthory în calitatea de educator al său. Revenit de puțin timp în țară, Bocskai îşi desăvârşise el însuşi educația la curțile din Viena şi Praga. Legăturile sale de familie cu Bathoreştii au avut, fără îndoială, un rol important în influența pe care a dobândit-o asupra foarte tânărului principe, care nu a ținut seama de diferențele confesionale existente între ei. Mai important a fost însă faptul că Bocskai însuşi şi-a asumat cu convingere această misiune, continuată şi după încetarea din viață a lui Ştefan Báthory. Este, în orice caz, foarte posibil ca Bocskai să fi avut un rol în a-i transmite lui Sigismund admirația față de Imperiu şi dorința de a se asocia proiectelor antiotomane inițiate de acesta. Cei 11 ani petrecuți de Bocskai în preajma lui Sigismund, într-o perioadă decisivă pentru formarea acestuia, au reprezentat, cu siguranță, o etapă foarte importantă pentru ascensiunea sa politică din anii care au urmat. Numit cu insistență de către contemporani „unchiul" sau „ruda" principelui – în condițiile în care Sigismund avea, firește, un mare număr de alți unchi în rândurile nobilimii ardelene – Bocskai a fost, probabil, el însuşi acela care a ştiut să valorifice la maximum această relație de înrudire cu familia princiară, ale cărei remarcabile avantaje de

imagine l-au însoțit până în momentul cuceririi puterii: actul numirii sale ca principe al Transilvaniei de către sultanul Ahmed I (1603-1617), din vara anului 1604, făcea şi el referire la legăturile sale de rudenie cu familia Báthory[2], sugerând compensarea pe această cale a absenței unui autentic drept succesoral.

În anul 1592 ascensiunea lui Bocskai, pe atunci în vârstă de 35 de ani, începe să prindă contururi ferme. Numirea sa în calitatea de comandant al cetății Oradea – cea mai importantă dintre funcțiile militare permanente ale Transilvaniei – de către un Sigismund Báthory care tocmai îşi asumase prerogativele deplinei suveranități conținea indicii clare asupra marilor direcții politice ce se prefigurau. În 1593 se generaliza marele război al Ligii Sfinte, scena politică a principatului fiind divizată între susținătorii intrării Transilvaniei în lupta antiotomană şi adversarii acestora, care considerau preferabilă menținerea legăturilor cu Poarta. Alături de Ştefan Josika, Gáspár Kornis, Ioan Géczi şi alții, Ştefan Bocskai a fost unul dintre cei mai influenți şi tenaci susținători ai intrării în război de partea puterilor coaliției creştine; asistăm, cu acest prilej, la reactivarea unei autentice partide pro-imperiale, dispărută de pe scena politica transilvăneană din 1575, de la înfrângerea lui Gáspár Békés de către Ştefan Báthory[3]. Bocskai este unul dintre personajele cheie ale acestor evoluții: prezența sa la Oradea asigură conexiunile politice şi militare cu imperialii; legăturile sale politice, abilitățile diplomatice şi capacitățile organizatorice sunt puse în slujba pregătirilor pentru război. Momentul de turnură, al marii confruntări politice

[2] C. Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană (1541-1688)*, Cluj-Napoca, 1996, p. 92.

[3] C. Mureşanu, *Situația internațională a Țărilor Române în a doua jumătate a secolului al XVI-lea*, în *Răscoala secuilor din 1595-1596*, Bucureşti, 1978, p. 21; C. Felezeu, *op. cit.*, p. 85-86.

interne, intervine în vara lui 1594, când lovitura de palat organizată de adversarii orientării pro-imperiale, patronați de Balthazar Báthory, îl obligă pe Sigismund să abdice şi să se refugieze la Hust. Conjurația fusese însă organizată de oameni de curte; partida pro-imperială includea, în schimb, o redutabilă componentă militară. Astfel a fost posibil ca Bocskai, răspunzând apelului disperat al lui Sigismund, să intervină în forță şi să salveze situația. Sub presiunea trupelor sale, sosite în grabă, şi a unui Sigismund revenit în triumf, nobilii adunați la Cluj, în biserica Sf. Mihail, au decis intrarea Transilvaniei în războiul antiotoman. Răzbunarea lui Sigismund s-a abătut, în schimb, necruțătoare asupra adversarilor săi, într-unul dintre cele mai sângeroase masacre politice din întreaga istorie a Principatului. Care este responsabilitatea lui Bocskai în legătură cu această represiune? Trebuie să amintim aici că, ajuns principe cu cinci ani mai târziu, cardinalul Andrei Báthory îl va pune pe Bocskai în capul listei asasinilor fratelui său Balthazar, făcând presiuni asupra Dietei pentru a-i confisca proprietățile. Eliminarea brutală a oponenților nu pare să fi fost străină modului de a gândi al lui Bocskai, cel puțin în această perioadă, fie şi numai dacă privim lucrurile din perspectiva evenimentelor care se vor desfăşura peste mai puțin de doi ani, în timpul „carnavalului însângerat".

Dejucarea loviturii de stat din august 1594 îl transformă pe Bocskai într-unul dintre cei mai importanți oameni politici ai unei Transilvanii aflate în fața unor mari provocări; adevărat *factotum* în slujba principelui, cel mai apropiat colaborator politic al acestuia, el se afirmă într-o la fel de mare măsură în calitățile de om de stat, de comandant militar, de diplomat. Negocierea şi semnarea, în calitate de împuternicit al principelui, a tratatului de alianță cu imperialii (ianuarie 1595) şi contractarea căsătoriei lui Sigismund cu Maria Christierna de Habsburg trebuie numărate printre succesele sale. Bocskai

este, dealtfel, acela care îndeplineşte la Graz, în martie 1595, în calitate de procurator al principelui, ceremonia simbolică a logodnei cu Maria Christierna, în prezența arhiducelui Maximilian. El este, de asemenea, adevăratul comandant al oştirilor transilvănene în campania din Țara Românească, din toamna anului 1595, care a culminat cu marile victorii de la Târgovişte şi Giurgiu[4]. Sigismund Báthory, în pofida glorificării sale de către diplomații şi comentatorii epocii, este, din ce în ce mai evident, doar un personaj de fațadă, cu probleme de sănătate şi cu slăbiciuni de caracter care încep să devină mereu mai evidente.

În timpul călătoriei lui Sigismund la Praga (ianuarie-martie 1596), Bocskai este guvernatorul Transilvaniei şi principalul artizan al reprimării sângeroase a tulburărilor din secuime, cunoscută sub numele de „Carnavalul însângerat"[5]. Exemplu de acțiune represivă perfect coordonată, reuşita acestei serii de operațiuni a asigurat consolidarea poziției lui Bocskai în rândurile nobilimii. De sprijinul acesteia Bocskai avea cu siguranță nevoie, în condițiile manifestării simptomelor crizei autorității princiare şi a izbucnirii luptelor pentru putere. Într-adevăr, intrat acum sub influența iezuitului Carillo, Sigismund plecase la Praga nu doar pentru a fi decorat cu ordinul Lâna de Aur, ci şi pentru a negocia renunțarea la drepturile sale suverane în favoarea arhiducelui Maximilian. Negocieri în care va fi implicat, ulterior, Bocskai însuşi, în continuare indispensabil principelui datorită abilității şi relațiilor sale.

---

[4] Bocskai sosise în tabăra de la Sebeş cu un contingent militar valoros, alcătuit din 800 de lăncieri şi 1.200 de archebuzieri din garnizoana militară a Oradiei. La sfârşitul campaniei, Sigismund Báthory a plecat în grabă spre Braşov; Bocskai a fost acela care a readus oştirea în Transilvania.

[5] Demény L., *Răscoala secuilor din anii 1595-1596*, în *Răscoala secuilor din 1595-1596. Antecedente, desfăşurări şi urmări*, Bucureşti, 1978, p. 188-195.

Pe măsura trecerii timpului, lipsa de decizie a lui Sigismund şi influenţele contradictorii cărora el le era supus au făcut ca lucrurile să devină mereu mai complicate. Stimulate, se pare, de intrigile polono-otomane, dar şi imperiale, precum şi de pendulările continue ale lui Sigismund, în rândurile nobilimii s-au afirmat diferite grupări politice, având-i ca exponenţi pe cancelarul Josika, pe Gáspár Kornis şi, firește, pe Bocskai însuşi, care se dovedea a fi, şi cu această ocazie, unul dintre principalii jucători. În mediile unei curți princiare bântuite de spaime vrăjitoreşti – aşa cum va rămâne de-a lungul întregului secol al XVII-lea – rivalităţile politice sunt proiectate în planul supranaturalului: incapacităţile fizice ale lui Sigismund sunt puse pe seama unor *maleficia* săvârşite fie de o vrăjitoare aflată în serviciul lui Josika, fie de însăşi mama lui Bocskai; aceşti doi competitori ar fi urmărit, potrivit acestei logici, să îl lase pe Sigismund fără urmaş pentru a dobândi tronul acestuia. Rivalitatea celor trei domină viaţa politică transilvăneană în anii 1596-1598, Bocskai părând a se afla într-un anume avantaj, datorită influenţei sale asupra principelui şi frecventelor călătorii la curtea imperială. După eşecul lui Josika în faţa Timişoarei şi înfrângerea imperialilor (sprijiniţi de transilvăneni) în lupta de la Keresztes, Războiul cel Lung trenează, fiind din ce în ce mai mult punctat de intrigi obscure, tratative separate, tentative de răsturnare a alianţelor, de identificare a unor soluţii politice. Pe măsura creşterii presiunii imperiale şi apropierii iminente a sosirii comisarilor imperiali, tensiunile interne din Transilvania ating un nou moment culminant: Josika, influenţat de politica Poloniei, suspectat de tentative de atragere în aceeaşi direcţie a lui Mihai Viteazul, devine principalul adversar intern al imperialilor. Bocskai, care se află mereu în miezul lucrurilor, este, dimpotrivă, cel mai important susţinător al acestora. El are deja o reputaţie de om al soluţiilor de forţă; o dovedise în 1594 şi 1596, va mai avea ocazia să o

dovedească şi pe viitor. El devine astfel, fireşte, mâna de fier care pune la cale înlăturarea lui Josika, marele său rival intern. Deznodământul conflictului are loc în aprilie 1598, în timpul Dietei de la Alba-Iulia, reunită pentru a confirma transferul puterii către Maria Christierna, secondată de comisarii imperiali: Bocskai procedează, în persoană, la arestarea lui Josika în plină adunare, rosteşte acuzaţiile împotriva lui, îl pune în lanţuri şi îl predă imperialilor, care îl vor întemniţa la Satu Mare.

Cele câteva luni care au urmat au consemnat cea dintâi criză a raporturilor lui Bocskai cu Imperiul; o criză care ar părea inexplicabilă, privită prin prisma precedentelor existente. Cu toate că fusese principalul conducător intern al partidei pro-habsburgice, Bocskai trăieşte dezamăgirea de a nu fi apreciat de administraţia comisarilor imperiali pe măsura meritelor sale. Comanda Oradiei îi este retrasă, pentru a fi acordată lui Kornis, care devine astfel şi comandantul armatei transilvănene. Ţinut în permanenţă la Alba Iulia, Bocskai este, în mod evident, considerat de către comisari mult prea periculos pentru a putea fi lăsat nesupravegheat. Speranţele lui Bocskai se năruie în faţa rigorilor politicii imperiale, mereu preocupate de a limita autoritatea celor prea puternici pentru a îi putea menţine sub control.

Astfel, profitând de nemulţumirea generală a magnaţilor provinciei faţă de o administraţie cu tendinţe spoliatoare, Bocskai devine capul conjuraţiei antiimperiale care are ca obectiv readucerea lui Sigismund Báthory pe tronul princiar. În fapt, se poate spune că lovitura de stat din august 1598 este o realizare exclusivă a lui Bocskai, a cărui voinţă politică fermă a fost decisivă pentru antrenarea celorlalţi participanţi. El a fost acela care a păstrat legătura cu Sigismund, convingându-l să revină în ţară; tot el a pregătit terenul pentru reîntoarcerea acestuia, pe care a ştiut să o ţină secretă până în ultimul moment. El i-a obligat să intre în acţiune pe episcopul catolic

Naprágyi, şi mai cu seamă pe Gáspár Kornis, de la care a preluat comanda armatei transilvănene; şi-a asigurat sprijinul secuilor prin intermediul lui Moise Szekély; a organizat, se pare, întâlnirea lui Sigismund, la Cluj, cu Maria Christierna; i-a pus sub arest la domiciliu pe cei doi comisari imperiali, pe care i-a retrimis apoi în Imperiu; a organizat, în sfârşit, repunerea lui Sigismund în drepturile sale de către Dieta reunită la Sebeş. A fost o lovitură de stat a cărei organizare poate fi socotită ireproşabilă; a fost, de asemenea, o acțiune aproape nesângeroasă, aşa cum fusese şi înlăturarea lui Josika din aprilie. Pe măsura creşterii preciziei, rapidității şi eficienței acțiunilor sale, Bocskai se simțea îndemnat să renunțe la vărsările de sânge ce caracterizaseră acțiunile sale mai timpurii.

După victoria asupra lui Satârgi Merhmed-paşa, care asediază Oradea în octombrie 1598, acelaşi Bocskai, însoțit de episcopul Naprágyi, îl va reprezenta pe Sigismund în negocierile de la Praga, menite să domolească furia imperialilor şi să obțină reînnoirea Tratatului de alianță din 1594. Tratativele se prelungesc, iar Bocskai nu ezită să ceară condiții mai favorabile în schimbul unei noi renunțări a lui Sigismund la tron. Solicită, aproape imperios, venirea personală a arhiducelui Maximilan în provincie, ca o garanție a stabilității interne a acesteia; încearcă să obțină condiții legate de respectarea privilegiilor magnaților, a sistemului politic şi juridic intern; îşi negociază, de asemenea, propria sa poziție. În momentul în care, după câteva luni de negocieri încheiate pentru Sigismund cu rezultate excelente, Bocskai porneşte către țară, în februarie 1599, este ajuns din urmă de călăreții trimişi de împărat, care îi comunică o veste de necrezut: Sigismund renunțase la tron, în Transilvania, dar nu în favoarea imperialilor, ci în a vărului său, cardinalul Andrei Báthory; nimeni altul decât fratele lui Balthazar, cel ucis în 1594. În loc de a redeveni o provincie imperială, Transilvania intră acum, ca urmare a jocurilor

politice ale cancelarului Zamoyski, sub influența Poloniei şi, indirect, sub aceea a Porții Otomane. Bocskai însuşi e suspectat de imperiali că ar fi fost asociat la acest complot. Este salvat de mărturia episcopului Naprágyi. Imperialii îi solicită jurământul de supunere, pe care Bocskai îl acordă fără ezitare: din acest moment, lunga etapă Sigismund din viața sa ia sfârşit, iar Imperiul rămâne, pentru el, singura opțiune.

În 1599, Bocskai încetează să mai fie omul lui Sigismund; îl dezavuează, îl reneagă. Afirmă public că, pentru Transilvania, el nu mai poate reprezenta nimic[6]. Andrei Báthory, dornic să răzbune moartea fratelui său Balthazar, îi solicită imperios să revină în Transilvania; la refuzul său, îi ia comanda cetăților Deva şi Gurghiu. Oradea rămâne însă sub controlul lui Bocskai, care deschide porțile cetății în fața trupelor imperiale[7]. În această perioadă, Bocskai devine indispensabil imperialilor, pentru care reprezintă factorul decisiv în vederea recuperării Transilvaniei[8]. Şi nu mai este vorba, de această dată, doar de un factor politic. Trupele orădene care continuă să-i fie credincioase, mai cu seamă haiducii, a căror emancipare este pregătită de măsurile locale luate încă din această perioadă, reprezintă deja o forță militară redutabilă. Campania împotriva lui Andrei Báthory nu mai este concepută de Curtea imperială ca o acțiune a generalului Basta, comandantul armatelor din Ungaria de Sus. Ea este pregătită ca o acțiune comună, a lui Basta şi Bocskai, în sprijinul cărora sunt solicitate şi forțele lui

---

[6] Georgius Pray, *Historia regum Hungariae ab anno MDXXVII ad MDCCLXXX*, Buda, 1801, p. 214.

[7] Szamosközy István, *Erdély története 1598-1599, 1603*, Budapest, 1977, p. 197.

[8] Relevantă în acest sens este scrisoarea adresată lui Bocskai de împăratul Rudolf al II-lea la 6 noiembrie 1599, v. *MVCE*, 5, p. 191-192.

Mihai Viteazul, voievodul Țării Româneşti[9]. Mihai este însă acela care reuşeşte marea lovitură, profitând de lipsa de coordonare dintre imperiali şi trupele lui Bocskai. În momentul în care cei doi aliați sunt, în sfârşit, gata de acțiune, voievodul român este deja stăpânul Transilvaniei. Lui Bocskai nu îi rămâne decât să îşi folosească influența politică în rândurile nobilimii transilvane pentru a provoca răsturnarea sa.

A fost o acțiune de durată, desfăşurată în concurență cu acțiunile partidei favorabile lui Sigismund; în această perioadă, Mihai Viteazul nu este pentru Bocskai decât ceea ce el însuşi este în ochii domnului român: un concurent, un competitor, un adversar. Mihai a fost conştient de existența acestor conjurații; nu a reuşit însă să le dejoace. Influența lui Bocskai s-a dovedit, în orice caz, decisivă în momentul rebeliunii nobiliare împotriva lui Mihai Viteazul din septembrie 1600. Nu este întâmplător faptul că, în tratativele cu Basta care au precedat lupta de la Mirăslău, nobilii transilvăneni au fost reprezentați de nimeni altul decât Gabriel Haller, cumnatul lui Bocskai, viitorul guvernator al Transilvaniei din perioada campaniilor sale antiimperiale.

Guvernarea provinciei de către Basta în epoca post-Mirăslău nu poate reprezenta pentru Bocskai decât o nouă dezamăgire. Generalul încearcă să conducă provincia cu o mână de fier; instituie un regim abuziv şi exploatator; evită să îi acorde principalului său aliat o poziție politică suficient de importantă şi, în orice caz, nu se arată înclinat să țină seama de sfaturile sale. Astfel, singura speranță de a transforma provincia într-una care să poată fi păstrată de către imperiali este încă odată ratată. Bocskai îşi dăduse deja seama de acest lucru, în momentul în care avertizase că pentru păstrarea provinciei nu puteau exista decât două alternative: venirea în Transilvania a arhiducelui

[9] Mathias Miles, *Siebenbürgischer Würg-Engel*, în *MVCE*, 2, p. 338.

Maximilian sau alegerea unui principe de către Dietă – Bocskai devenind, în această situație, unul dintre principalii candidați. Intransigența lui Basta a dat însă câştig de cauză partidei nobiliare susținute de Polonia, care, prin lovitura de forță organizată de Moise Szekély şi Gheorghe Raț, a izbutit să îl readucă pe Sigismund Báthory pe tronul Transilvaniei.

Evenimentele legate de revenirea lui Sigismund au avut repercusiuni directe asupra lui Bocskai. Bănuit de a fi susținut această conjurație, de a fi rămas în continuare un partizan al lui Sigismund[10], i-a fost greu să îndepărteze suspiciunile, acuzațiile, neîncrederea. Pentru a dovedi netemeinicia acestor acuzații, Bocskai a plecat din proprie inițiativă în Ungaria de Sus, apoi la Praga[11], punându-se la dispoziția autorităților imperiale. A început, în acest fel, una dintre cele mai dificile perioade ale vieții sale: mai întâi reținut de imperiali, ținut în captivitate timp de aproape doi ani; retras apoi pe domeniile sale, departe de o viață politică care îi oferise numeroase prilejuri de dezamăgire. Revenirea sa triumfală, care l-a ridicat până la tronul princiar, s-a datorat susținerii sale de către o altă generație, mai tânără, de reprezentanți ei elitei politice transilvănene, care a ştiut să descopere în Ştefan Bocskai conducătorul care îi lipsise până în acel moment.

[10] V. în acest sens rapoartele lui David Ungnad (14 oct. 1600, *MVCE*, 5, p. 344-347) sau Francisc Jurcovich (3 febr. 1601, *MVCE*, 5, p. 412-415).

[11] Unde se afla deja la 26 februarie 1601, v. *MVCE*, 5, p. 421-422.

NÉGYESI LAJOS

BĂTĂLIA DE LA ÁLMOSD – DIOSIG (DIÓSZEG). CEA MAI IMPORTANTĂ LUPTĂ ÎN MIŞCAREA ANTIHABSBURGICĂ CONDUSĂ DE ŞTEFAN BOCSKAI

Prima şi poate cea mai important bătălie în rebeliunea antihabsburgică condusă de Ştefan Bocskai a fost bine cunoscutul atac al haiducilor de la Álmosd – Diosig (Diószeg) care, în ciuda celor 400 de ani trecuți de atunci oferă încă surprize cercetătorilor.

Pentru a analiza desfăşurarea acestei bătălii este necesar să ne întoarcem în timp până la asediul cetății Cherechiu (Kereki). Concini, vicecăpitanul de la Oradea, aflând despre conspirația lui Bocskai, a reuşit să ocupe fără luptă cetatea Sâniob (Szentjób), prin trădarea lui Francisc Székely. După această victorie, Concini a crezut că poate să facă acelaşi lucru şi în cazul cetății Cherechiu, cu un grup de aproximativ 600 de mercenari. Foarte probabil, el a considerat asediul acestei mici cetăți ca fiind o sarcină de rutină, nefiind pregătit pentru o acțiune mai amplă. Paul Örvéndi a pregătit însă cu atenție apărarea cetății, angajând şi un număr de 300 de haiduci liberi de la Coleşer (Kölesér) pentru consolidarea gărzii.

Lupta s-a terminat cu înfrângerea imperialilor, mulți dintre comandații acestora pierind sau fiind răniți în confruntare. Lipsiți de tunuri de asediu, imperialii nu puteau produce pagube mari în zidurile cetății, iar superioritatea efectivelor acestora nu a fost suficientă pentru a le asigura succesul. Giovanni Giacomo Barbiano, conte de Belgiojoso, căpitan suprem al Ungariei Superioare, a primit vestea înfrângerii pe 4 octombrie.

Realizând că această misiune depăşeşte puterea lui Concini, iar cetatea Cherechiu se putea transforma într-un simbol al rebeliunii, a hotărât să se ocupe el însuşi de cucerirea ei. Dacă 600 de mercenari nu fuseseră suficienți, Belgiojoso a hotărât să vină cu 10.000 de oameni şi cu tunuri de asediu. Se pregătea pentru un atac de mare amploare, demn de un comandant adevărat.

Potrivit planului elaborat de Belgiojoso, oastea trebuia să se adune în apropierea localității Cherechiu, şi de aici să pornească la atacul cetății. Ca un prim pas, a adunat în jurul său un grup de 1500 de călăreți şi a pornit spre Adrian (Adorján). Aici a stabilit întâlnirea cu oştile transilvănene şi cu haiducii de sub comanda colonelului Dampierre. Până la 10 octombrie, pe malul râului Barcău se adunase deja o oaste de aproximativ 10.000 de oameni, lipsind doar locotenentul Petz cu oamenii săi, care era de aşteptat să ajungă de la Rakamaz. Fără el, asediul nu putea însă începe, datorită faptului că Petz urma să aducă artileria necesară pentru asedierea cetății: şapte tunuri de câmp şi două tunuri grele. Față de aceste forțe, Bocskai reuşise să mobilizeze pentru apărarea cetăților Cherechiu şi Sólyomkő (Piatra Şoimului) doar aproximativ 800 de soldați. Turcii îi promiseseră ajutor, însă aceasta nu avea să vină în timp pentru acțiunile imediat următoare. Câțiva dintre oamenii lui Bocskai au recrutat voluntari din satele apropiate, care au acceptat cu entuziasm lupta împotriva habsburgilor. Aceştia nu reprezentau însă o forță militară semnificativă, putând asigura doar un avantaj cantitativ. Bocskai avea însă nevoie urgentă de un număr mare de soldați bine pregătiți. Soluția cea mai la îndemână era aceea de a-i convinge pe haiducii lui Dampierre să lupte alături de el. Aceştia, fiind în majoritate protestanți, aveau numeroase conflicte cu mercenarii habsburgi de religie catolică. Şi Belgiojoso luase însă în considerare această posibilitate. Pentru a îşi asigura credința haiducilor, el le-a prezentat acestora documentul

care dovedea tratativele lui Bocskai cu turcii şi le-a plătit şi soldele pentru luna următoare. Un om al lui Bocskai umbla deja de câteva zile prin tabără, încercând să-i convingă pe căpitanii haiducilor că locul lor este în oastea lui Bocskai, care lupta pentru apărarea protestantismului în Ungaria. În sfârşit, pe 14 octombrie, Lippai Balázs, Németi Balázs, Dengeleghy Mihály, Ibrányi Ferenc şi Szénássy Mátyás au semnat un jurământ de credinţă faţă de Bocskai, asigurându-l de sprijinul lor în luptă. Întrebarea era doar când şi cum se va putea realiza întoarcerea armelor.

În dimineaţa zilei de 14 octombrie au ajuns la Álmosd trupele locotenentului Petz. Aflând această veste, Belgiojoso a hotărât să pornească spre Cherechiu, pentru a putea lichida rebeliunea înainte de intervenţia turcilor. Ordinul dat iniţial lui Petz fusese acela de a porni spre Adrian, dar părea mai logic ca acesta să se întoarcă de la Diosig spre drumul din valea Ér-ului, care, la Roşiori, se întâlneşte cu drumul pe care trupele lui Belgiojoso veneau dinspre Adrian. Tocmai din această cauză, comandantul imperial i-a transmis această nouă opţiune. În după amiaza zilei de 14 octombrie, trupele imperiale se pregăteau pentru deplasarea care urma a fi efectuată în noaptea respectivă. Trupele lui Petz trebuiau să pornească de la Álmosd la miezul nopţii. Aceste deplasări pe timpul nopţii constituiau o acţiune riscantă şi complicată, şi depindeau în mare măsură de condiţiile de lumină şi vizibilitate. Pe 10 octombrie 1604, soarele a apus la orele 16.46, iar luna a răsărit la orele 20.59, astrul nocturn aflându-se cu două zile înainte de a intra în ultimul pătrar. Astfel, luna era vizibilă într-un procent de aproximativ 60%. Pe cer senin, aceasta dădea suficientă lumină pentru acţiunile pe timpul nopţii, şi conform evenimentelor petrecute putem presupune că, într-adevăr, cerul nu era înnorat.

Faptul că Belgiojoso era un comandant de oşti experimentat reiese din buna organizare a deplasării

trupelor. Faptul că aceasta s-a desfăşurat pe timp de noapte dovedeşte că el avea încredere în soldaţii şi comandanţii pe care îi avea în subordine. Pe de altă parte, noaptea îi îngreuna acţiunile de cercetare a lui Bocskai. Haiducii lui Dampierre şi ostaşii lui Petz au primit ordin să pornească la drum la miezul nopţii. Însă, în vreme ce Petz avea de parcurs un drum de 4 ore şi jumătate până la Diosig şi apoi încă 2 ore până la Roşiori, Dampierre ajungea la destinaţie în numai 2 ore. După aceea urma oastea lui Belgiojoso, care trebuia să îşi păstreze poziţiile în spatele haiducilor, iar probabil după ei urmau să ajungă trupele lui Petz. La urmă se aflau ostaşii lui Concini, care aşteptau în valea râului Barcău, la 3 km de Adrian. Probabil ei închideau coloana.

Hotărârea lui Belgiojoso de a nu intra cu trupele lui Petz în tabăra de la Adrian se datora informaţiilor sale despre soldaţii lui Bocskai, care stăteau ascunşi în pădurile din împrejurimi. Din acest punct de vedere, riscul cel mai mare îl constituia drumul dintre localităţile Diosig şi Adrian, care traversa, pe aproape întreg parcursul său, zone masiv împădurite.

La miezul nopţii, Dampierre a ordonat pornirea trupelor la drum. Potrivit izvoarelor, haiducii s-au revoltat împotriva acestui ordin, au declarat că nu doresc să continue lupta de partea imperialilor şi au părăsit tabăra. Nu este sigur că evenimentele s-au desfăşurat astfel. Faptul că ei se aflau în avangardă le-a dat posibilitatea să se alăture neobservaţi lui Bocskai, fiindcă pe timpul nopţii puteau aleage orice direcţie doreau. Este posibil ca ordinul lui Dampierre să fi stârnit reacţii vehemente, exprimate sub forma unor înjurături la adresa habsburgilor, însă aceasta era un fenomen obişnuit, aşa că Dampierre nici nu bănuia că soldaţii săi s-au răsculat. Dacă ar fi observat acest lucru, probabil că lucrurile s-ar fi desfăşurat altfel.

Se presupune că haiducii nu numai că au pornit spre Roşiori ci au şi ajuns acolo, şi abia apoi s-au întors la

Diosig, deoarece primele lor trupe au ajuns la podul de pe râul Ér după colonelul Petz.

Respectând ordinele primite, Petz şi-a început înaintarea la miezul nopții. El personal a înaintat în fruntea unui grup de călăreți silezieni, pentru a verifica dacă podul de la Diosig este suficient de rezistent pentru trecerea tunurilor. Restul coloanei, căruțele, tunurile şi pedestraşii îl urmau într-o coloană de mai mulți kilometri. Celălalt grup de călăreți venea ori în urma coloanei, ori câteodată lângă ea. Datoria lor era să asigure trupele, însă cavalerii silezieni au socotit această sarcină ca fiind sub demnitatea lor.

Ajungând la pod, Petz a început verificarea stării acestuia. Între timp au ajuns acolo şi primele trupe ale haiducilor lui Dampierre. Colonelul a început o discuție cu ei, chestionându-i în legătură cu prezența lor acolo. Răspunsul primit, potrivit căruia ei erau trimişi spre Debrecen, l-a liniştit pe Dampierre, pentru că era o misiune care se potrivea cu planul mişcării trupelor. Astfel, haiducii au traversat podul şi şi-au continuat drumul spre tabăra lui Bocskai. În scurt timp a apărut însă la pod un nou grup de haiduci, mai numeros decât primul. Intrând în dicuție cu ei, Petz şi-a dat seama că aceştia nu spuneau adevărul şi a apelat la arme împotriva lor. Prima confruntare a avut loc aşadar la pod, vehemența acesteia fiind dovedită de faptul că însuşi colonelul Petz a fost rănit. Trupele de haiduci care soseau fără încetare, le-au asigurat acestora superioritatea numerică, astfel încât călăreții silezieni au decis să se retragă către propria pedestrime. În momentul respectiv, însă, şi aici începuseră deja luptele.

Bocskai avea, foarte probabil, cunoştințe exacte despre planurile de acțiune ale lui Belgiojoso. Fiind un bun strateg, el ştia că duşmanul nu poate începe asediul fără tunuri. Cum tunurile se aflau în posesia trupelor lui

Petz, obiectivul cel mai important era reprezentat, firește, de distrugerea acestora. Trupele lui Bocskai se aflau în aşteptare într-o pădure de lângă Diosig. Conform unei înțelegeri prealabile aici urma să li se alăture şi haiducii lui Dampierre. Odată sosit primul grup de haiduci, întreaga tabără a lui Bocskai s-a pregătit de atac, ştiind că Petz se află deja la Diosig şi, în consecință, sosirea coloanei era iminentă. Dar, în momentul în care fruntea coloanei şi-a făcut apariția, majoritatea haiducilor lui Dampierre nu sosise încă. Aproximativ la aceeaşi oră s-au făcut auzite primele împuşcături din direcția podului, care semnalau confruntarea dintre călăreții lui Petz şi haiduci. Nici o întârziere nu mai era posibilă. Cu strigăte de luptă, oştenii lui Bocskai s-au năpustit asupra căruțelor, în care, în afara bunurilor materiale, se aflau şi soțiile şi copiii mercenarilor. Pedestraşii imperiali s-au grăbit în ajutorul acestora din urmă; în curând, la rândul lor, călăreții silezieni s-au implicat şi ei în luptă. Astfel, primul atac a fost respins, fără însă ca imperialii să îi poată urmări pe haiducii refugiați în pădure. Haiducii nu a dat nici un moment de răgaz coloanei imperiale, pe care au atacat-o de nu mai puțin de opt ori, profitând de orice moment de răgaz a imperialilor. Într-unul dintre aceste momente, ei au detaşat tunurile de căruțe.

Supuşi unor asemenea atacuri de uzură, călăreții silezieni şi-au pierdut pofta de luptă şi au părăsit locul confruntării. Tunurile de tabără au efectuat doar câteva trageri, înainte ca haiducii să reuşească să le scoată din funcțiune. Pentru acest scop, ei astupau, în general, gaura de aprindere, dar această acțiune delicată era mai greu realizabilă pe timp de noapte. Haiducii au recurs astfel la o modalitate mai primitivă, dar nu mai puțin eficientă: au distrus, pur şi simplu, cu topoarele roțile tunurilor. În scurt timp țevile de tun zăceau distruse în noroi.

Pedestraşii imperiali, rămaşi singuri, au continuat lupta cu vitejie, şi ar fi rezistat probabil mai mult timp, dacă nu s-ar fi întâmplat un accident: cineva a scăpat jarul unui fitil aprins în praful de puşcă, care a explodat. Mulți au fost răniți şi nu au mai putut continua lupta din cauza exploziei. Acest incident a grăbit victoria haiducilor.

Mai târziu şi Belgiojoso a aflat despre atacul asupra coloanei lui Petz. Cu siguranță a încercat să facă tot posibilul pentru a-i ajuta. Avea, însă, puține posibilități, pentru că, pe de o parte, majoritatea celor 7.000 de oameni rămaşi erau în drum spre Cherechiu, pe de altă parte, odată cu defecțiunea haiducilor, a trebuit să constate că unele dintre pozițiile sale rămăseseră descoperite. Trupele adunate în grabă, auzind zgomotul luptei şi explozia de la podul râului Ér, au preferat să nu îşi asume riscuri riscuri inutile.

De-a lungul veacurilor înfățişarea meleagurilor pe care s-au desfăşurat aceste evenimente a cunoscut o serie de schimbări. Pentru reconstruirea condițiilor de odinioară am folosit cea mai veche hartă pe care am avut-o la dispoziție: prima ridicare topografică militară din timpul lui Iosif al II-lea. Aceasta a fost făcută cu aproximativ 150 de ani după epoca lui Bocskai. La acea dată se vedeau încă ruinele cetății Adrian, unde îşi aveau tabăra oştile lui Belgiojoso, cetate care până în zilele noastre a dispărut în totalitate. Se poate urmări, de asemenea, şi drumul cel mai scurt de la Álmosd la Diosig, care la marginea nordică a satului atinge valea Ér-ului. Această zonă este delimitată în partea vestică de valea Almaşului, iar mai departe de pădurea Egyed. Denumirea de Egyed provine probabil de la mănăstirea medievală Sf. Egyed (Egidiu), din acest loc. Aşa se explică de ce era trasat drumul în această direcție spre Álmosd. Între cele două sate, însă, la mijlocul secolului al XVIII-lea nu mai există nici o altă localitate, ci numai rețeaua de drumuri.

În cei 150 de ani care au trecut între luptă şi datele hărţii mai sus menţionate, am putea presupune că teritoriul respectiv a trecut prin schimbări majore, dar primele menţiuni topografice militare, comparate cu următoarele, de peste aproape 100 de ani, arată că schimbările care se văd şi în zilele noastre s-au desfăşurat în prima jumătate a secolului al XIX-lea. S-a redus numărul drumurilor, însă cele rămase sunt drepte şi mult mai late, şi s-au desfăşurat unele lucrări de construcţii. Presupunem că prima statistică militară descrie situaţia din secolul al XVII-lea, deoarece marile schimbări s-au produs numai la începutul secolului al XIX-lea. Pe o porţiune mai înaltă, unde drumul de la Álmosd ajunge în apropierea localităţii Diosig, s-a construit cătunul Egyed. Pe pârâul din valea Almaşului s-a construit un baraj, o moară şi un han la marginea drumului. Spre vest se vede pădurea Egyed. Şi pe primele ridicări topografice se vedea această pădure, pe acelaşi loc unde se află şi în zilele noastre. Se poate presupune că şi în timpul lui Bocskai situaţia era asemănătoare, şi că aceeaşi pădure oferea refugiu haiducilor. După opinia noastră, evenimentele descrise mai sus s-au petrecut în jurul acestui loc, numit cătunul Egyed. Haiducii şi-au ridicat tabăra în pădurea Egyed, iar valea Almaşului oferea refugiu celor care se pregăteau de luptă, dar şi celor care se întorceau de la atacurile nereuşite. Această vale era şi atunci, ca şi în zilele noastre, înconjurată de păduri. Nu departe de acest cătun, spre nord, se află valea Nyúzó, unde s-a ridicat mai târziu un monument comemorativ.

În zilele noastre, graniţa dintre România şi Ungaria se află între Álmosd şi Diosig, dar ambele sate amintesc cu mândrie evenimentele petrecute aici în urmă cu 400 de ani. Lângă Álmosd, monumentul ridicat de Győrfi Lajos aminteşte de eveniment. La rândul lor, locuitorii din Diosig au ridicat, în valea Nyúzó, un monument în amintirea gloriei lui Bocskai.

MÁRIA LUPESCU MAKÓ

TESTAMENTUL POLITIC AL LUI ŞTEFAN BOCSKAI

Anul 2005 poate fi considerat pe bună dreptate „anul Bocskai". Răscoala inițiată şi condusă de marele domn al Bihorului, care a rămas în istorie sub numele de lupta de eliberare „Bocskai", şi-a putut sărbători anul trecut a 400-a aniversare. Din considerente similare, 2006 poate fi de asemenea văzut ca an aflat sub egida lui Bocskai. Au trecut patru secole de când, odată cu pacea de la Zsitvatorok, s-a pus capăt războiului de cincisprezece ani şi tot atâtea veacuri s-au scurs de când cel care a jucat un rol atât de important în această acțiune, Ştefan Bocskai, principele Ungariei şi al Transilvaniei, a trecut în veşnicie.

Împrejurările care au evoluat dintr-o luptă de autoapărare, devenind o mişcare de eliberare, şi inițiatorul ei, Ştefan Bocskai, au fost comemorate de-a lungul anului trecut prin mai multe conferințe organizate atât în Ungaria, cât şi în România, momentul aniversar din septembrie 2005, de la Cluj, fiind doar unul din nenumăratele manifestări ştiințifice dedicate acestui eveniment. Comemorarea a fost un bun prilej pentru specialiştii acestui subiect de a prezenta personalitatea principelui Bocskai, care se (re)conturează în urma cercetărilor întreprinse în ceea ce priveşte aspirațiile şi participanții la lupta anti-imperială, de cele mai multe ori ajungându-se la puncte de vedere comune, dar existând şi opinii divergente. Considerațiile autorilor, formulate pe baza izvoarelor din epocă, au fost deja puse la dispoziția publicului larg interesat de aceste subiecte sub forma unor

volume care au îmbogățit materialul istoriografic referitor la Bocskai cu noi informații, fapte şi conexiuni[1].

Numele şi personalitatea lui Bocskai se leagă de mişcarea condusă de el, care mai târziu s-a înscris în istoria țării sub conceptul de lupta pentru eliberare ce-i poartă numele. Revolta armată a lui Bocskai a constituit debutul mişcărilor de eliberare ale Stărilor împotriva Habsburgilor din secolele XVII-XVIII. Lupta lui a avut rezultate, deoarece prin tratatul de la Viena, încheiat la 23 iunie 1606, s-a consfințit autonomia statală a Transilvaniei şi libertatea confesiunilor protestante, documentul stând apoi la baza discursului politic din Ungaria pentru mai bine de jumătate de veac[2]. Datorită acestui ultim aspect, elveții l-au găsit demn pe Bocskai – singurul din istoria Ungariei – de a fi imortalizat, ridicându-i o statuie ce-l înfățişează cu sabie, pe Monumentul Reformei din Geneva. Acest lucru este cu atât mai valoros pentru noi, cu cât monumentele istorice maghiare din afara granițelor Ungariei istorice s-au realizat aproape exclusiv ca inițiativă maghiară (eventual cea a emigrației maghiare). Statuia principelui Ştefan Bocskai în cadrul Monumentului

[1] Fără a avea pretenția unei enumerări exhaustive, vom menționa dintre volumele comemorative: *„Nincsen nekönk több hazánk ennél…" Tanulmányok a Bocskai-felkelés történetéhez* [Nu avem noi altă țară, decât aceasta… Studii privind istoria răscoalei lui Bocskai], ed. János Barta, Klára Papp. Budapest, Edit. Lucidus, 2004; *Bocskai és kora. Tanulmányok a Bocskai-szabadságharc 400. évfordulója alkalmából* [Bocskai şi epoca sa. Studii la a 400-a aniversare a luptei lui Bocskai pentru independență], ed. István Czigány, Budapest, Ed. Martin Opitz, 2005.

[2] În istoriografia maghiară Pacea de la Viena multă vreme a fost comparată – nu fără temei – cu cea de la Augsburg din 1555. Mai recent, regretatul istoric István György Tóth propunea o cu totul altă comparație, demonstrând foarte plauzibil situațiile similare dintre Pacea de la Viena şi Edictul de la Nantes. István György Tóth: „Bocskai István fejedelem és a katolikus egyház" [Principele Ştefan Bocskai şi biserica catolică]. *Történelmi Szemle* 47 (2005).1-2: 1-14.

Reformei din Geneva este, aşadar, o excepţie rară. Oraşul care l-a găzduit pe Calvin şi în care acesta şi-a pus în valoare vocaţia de reformator a dorit astfel să marcheze personalitatea deosebită a fondatorului şi a conducătorilor spirituali ai noii confesiuni, dar şi a oamenilor politici care au susţinut această credinţă. În cadrul acestui grup statuar, alcătuit din zece personalităţi, pe lângă Calvin îşi mai găsesc locul şi alţi înnoitori ai credinţei ori susţinători ai ei, printre care şi Bocskai, singurul maghiar şi – am mai putea adăuga – unicul din regiunea central-europeană (celelalte nouă personalităţi ale grupului statuar sunt: francezii Calvin, Guillaume Farel, Theodore Béza, Gaspard Coligny, Guillaume le Taciturne, englezul Oliver Cromwell, scoţianul John Knox, germanul Friedrich Wilhelm, palatinul de Brandenburg, şi americanul Roger Williams). Respectul pentru aceştia are, nu doar la Geneva, o istorie îndelungată, deşi monumentul este de dată relativ recentă. Construcţia lui a fost începută acum aproape o sută de ani, în 1909, cu ocazia aniversării a patru secole de la naşterea lui Calvin, însă nu a fost terminat decât spre sfârşitul primului război mondial, în 1917.

Ştefan Bocskai şi-a câştigat recunoaşterea internaţională în primul rând datorită unui punct anume al tratatului de pace de la Viena, care prevedea libera practică a religiei pentru protestanţi. Însă numele lui a ajuns în cărţile europene de istorie nu doar pentru sprijinul acordat protestanţilor din ţara lui. Mişcarea contra Habsburgilor, iniţiată de el, se încadrează perfect în viaţa politică efervescentă de la începutul secolului al XVII-lea, iar pacea de le Zsitvatorok, care marchează încheierea războiul „cel lung" (de cincisprezece ani), este de asemenea un eveniment de anvergură internaţională. Activitatea sa vizează astfel, deopotrivă, cele două domenii de preocupări de prim rang de la cumpăna

veacurilor XVI-XVII: conflictele armate (războaie, răscoale) şi problema religiilor.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea nimic nu indica faptul că acel Ştefan Bocskai, care s-a născut într-o familie cu o îndelungată activitate politică pro-habsburgică, a fost educat la curte (Viena, Praga), şi a jucat mai apoi un rol important, dar foarte controversat, pe paleta politică a Transilvaniei, va deveni un adversar redutabil al Imperiului Habsburgic. Pierderea autonomiei Ardealului, o serie de acţiuni care lezau interesele religiei protestante, intentarea unor acţiuni procesuale ce prevesteau pierderi de capete şi bunuri, precum şi ignorarea constituţiei (nobiliare) maghiare, au fost acele evenimente principale care l-au motivat pe Bocskai, formând din el astfel conducătorul unei lupte armate împotriva Habsburgilor[3]. Mai târziu va scrie astfel într-o epistolă de-a sa: „'Domnia Sa cu tunurile şi sabia Sa ascuţită' l-au gonit pe el [pe Bocskai] din mijlocul oamenilor lui". La propriu, lucrurile exact aşa s-au întâmplat. Armele generalului Basta l-au obligat să aleagă exilul, apoi politica curţii imperiale a început să-i ameninţe

[3] Este cunoscut faptul că la începutul secolului al XVII-lea a început o campanie împotriva protestanţilor. În pofida nemulţumirilor, împăratul Rudolf a consacrat, fără acordul Stărilor, o lege conform căreia în viitor Dieta nu va mai putea discuta chestiuni de natură religioasă, aşadar protestanţii persecutaţi nu mai puteau beneficia nici de protecţia acesteia. Calvinistul Bocskai, profund credincios, a văzut în aceasta o lovitură sub centură. Nemulţumirea lui era sporită de faptul că nici măcar pe propria lui moşie nu se putea simţi în siguranţă, deoarece guvernarea imperială a încercat să acopere cheltuielile războiului prelungit tot mai des prin confiscarea domeniilor. Astfel, curtea imperială, prin procese de înaltă trădare inventate, şi-a trecut în proprietate domenii importante. În felul acesta şi-au pierdut proprietăţile Ştefan Illésházy, în 1601, Valentin Homonnai Drugeth, în 1603-1604, unul dintre magnaţii Ungariei Superioare, care i-au intentat un proces lui Sigismund Rákóczi, succesorul lui Bocskai în scaunul princiar.

atât religia, cât şi bunurile. Aceste nedreptăţi au condus la apariţia lui Bocskai pe scena politică, alegând de această dată contraatacul în locul autoapărării. Răscoala iniţiată de el a fost susţinută şi de turci, însă principele nu a făcut compromisuri faţă de Poartă. În anul 1606, Bocskai a crezut de cuviinţă că e vremea să se încheie acordul de pace cu Viena. Imperiul Habsburgic şi cel Otoman, ca urmare a slăbirii lor interne, în toamna anului 1606 s-au hotărât şi ele pentru pace. La vărsarea Jitvei în Dunăre – prin mijlocirea lui Bocskai – a fost încheiat tratatul potrivit căruia turcii au renunţat la tributul plătit de Ungaria regală, iar ambele părţi – acceptând principiul status-quo-ului – au renunţat la conflictele armate pentru următoarele două decenii. Bocskai a primit Ardealul şi ţinutul Partium, precum şi comitatele Ugocsa, Bereg, Sătmar. În ceea ce priveşte religia, Pacea de la Viena le-a asigurat protestanţilor dreptul de a-şi practica credinţa în mod liber. Principele însă, după îndelungate suferinţe, exact după ce şi-a îndeplinit în mare parte misiunea şi la numai câteva zile după încheierea păcii, s-a stins din viaţă în decembrie 1606. Doar după moartea principelui s-a conştientizat de fapt pierderea suferită. Simon Péchy, într-o epistolă de-a sa, a surprins acest lucru, redând în câteva cuvinte „starea naţiuni": „După atât de mari pieiri, o singură speranţă ne-a mai rămas pentru a ne menţine. Însă Sfântul Dumnezeu l-a smuls şi pe el dintre noi"[4].

Cu toate acestea, numele principelui Bocskai nu este atât de faimos şi de respectat în Ardeal ca, de exemplu, cel al lui Ioan sau Matia din familia Hunedoreştilor. În amintirea lui nu s-au ridicat statui, nici instituţii ori străzi nu-i poartă numele, precum al eroului, biruitor de turci sau al regelui „cel drept". Din păcate, nici la Cluj, oraşul unde s-a născut, lucrurile nu stau altfel, în pofida faptului

[4] Apud Kálmán Benda: *Bocskai István* [Ştefan Bocskai], Budapest, 1993², p.181.

că amintirea lui Bocskai ar fi trebuit să fie – evident – păstrată mai viu în această urbe, decât în conştiinţa naţională stimulată de rolul său istoric. Pentru exactitate am putea adăuga: acest lucru nu a fost mereu aşa. Clujul, la cumpăna veacurilor XIX-XX, apoi, după anii 1940, a avut o Piaţă Bocskai (azi Piaţa Avram Iancu), precum şi o stradă ce-i purta numele (azi strada Sextil Puşcariu), şi până astăzi există casa unde s-a născut Bocskai. Dintre aceste toponime, clujenii maghiari mai în vârstă îşi amintesc îndeosebi de Piaţa Bocskai. Dar faptul că această casă unde s-a născut Bocskai nu era (şi am putea afirma că nici astăzi nu este) renumită, că nu a fost inclusă în categoria monumentelor oraşului, poate fi pus pe seama mai multor circumstanţe. Casa în care s-a născut principele se învecinează cu cea în care a văzut lumina zilei regele Matia Corvinul. Bocskai, în timpul scurtei sale domnii, nu a reuşit să indice altfel locul său de naştere decât printr-un blazon amplasat pe pereţii clădirii. Regele Matia, însă, a acordat casei în care s-a născut privilegiul scutirii de impozit[5]. Amintirea acestui loc era atât de vie, încât cetăţenii Clujului, chiar şi după mai multe secole, au mărturisit despre înlesnirile legate de taxe. Posteritatea a aşezat o placă comemorativă pe pereţii edificiului, iar străzii din Cetatea Veche care duce la ea i s-a dat numele marelui rege[6]. Casa reconstruită, dar care şi-a conservat

[5] Gyöngy Kovács Kiss: Hagyomány vagy történelmi tény? Mátyás király szülőháza és adómentességét biztosító kiváltságlevele [Tradiţie sau fapt istoric? Casa natală a regelui Matia Corvinul şi privilegiul scutirii de impozit] In: *Rendtartás és kultúra* [Reglementare şi cultură], Marosvásárhely, 2001, Ed. Mentor, p. 7-12.

[6] Placa comemorativă maghiară a fost realizată de György Zala, conform planurilor lui Lajos Pákei. Numele românesc al străzii – după cum este scris –, precum şi a doua placă comemorativă bilingvă (română şi engleză) aşezată pe peretele casei în 1995, din păcate, au "comemorat" mai degrabă ignoranţa, amintind de regele Matei şi nu de Matia-Mathias.

caracterul medieval, este ilustrată în cărți poştale, iar străinul care vizitează Clujul vechi este condus şi astăzi mai întâi aici. În acel loc însă, unde s-a născut Bocskai, se găseşte astăzi o clădire cu etaj – reconstruită în secolul al XIX-lea –, care în exterior nu a păstrat nimic din patina vremii. Conform opiniei lui András Kiss, odată cu reconstrucția se pare că s-au unit două terenuri inițiale din Cetatea Veche, dintre care pe una se găsea Casa Eppel, cea în care s-a născut de fapt Bocskai[7]. La începutul veacului al XIX-lea, contele József Teleki, proprietarul de atunci, a reînnoit şi a mutat în partea stângă a canaturii porții blazonul Bocskai, aplicat pe frontispiciu încă în secolul al XVII-lea, precum şi cele trei plăci comemorative[8]. Deoarece pe pereții exteriori ai casei nu au mai fost aşezate plăci comemorative, a dispărut şi posibilitatea ca persoanele „neinițiate", dar interesate, să fie atrase de clădire[9].

Din toate acestea reiese clar că renumele lui Bocskai – nici la Cluj, nici în altă parte în Ardeal – nu putea concura cu cel al Hunedoreştilor, originari din aceeaşi regiune. Numele lui Bocskai poate fi asociat ca având acelaşi nivel de faimă doar cu cel al lui Gabriel Bethlen, ori – eventual – al celor doi Gheorghe Rákóczi.

---

7 András Kiss: Bocskai és a kolozsvári hóstátiak. Legenda vagy történelmi tény? [Bocskai şi "hoştăzenii" clujeni. Legendă sau fapt istoric?] In: *„Nincsen nekönk több hazánk ennél…"*, op.cit., p. 47.

8 Autorul textelor de pe plăcile comemorative este János Bocatius, preotul principal din Košice, poet şi scriitor umanist, poetul de curte al lui Bocskai. Prima placă comemorează robia de la Cluj a lui Gheorghe Bocskai şi naşterea fiului său, Ştefan. Pe a doua placă, cea dublă, poate fi citită o laudă adusă zilei de vineri, iar pe a treia un elogiu în versuri adresat principelui Bocskai de trei zeități din mitologia greacă.

9 Blazonul unificat al lui Bocskai, care apare atât de des în literatura de specialitate, a fost mutat în mai multe rânduri, mai întâi în 1994, când a fost transferat de pe partea stângă pe cea dreaptă a canaturii porții, apoi în anul 1999, când a ajuns în locul în care se găseşte şi astăzi, în sala Óváry – sala de prelegeri a Universității Maghiare din Ardeal "Sapientia"– cu intrare pe sub poartă în dreapta.

Însă comemorarea lui are loc din mai multe motive. În pofida faptului că mişcarea iniţiată de el este amintită mai degrabă ca un moment din seria luptelor de eliberare ale Stărilor din secolul al XVII-lea, merită totuşi accentuat faptul că răscoala lui Bocskai a fost prima în cadrul luptelor de eliberare conduse împotriva Habsburgilor din secolul al XVII-lea. Nu este de neglijat nici faptul că aceasta a fost şi „singura răscoală încununată de succes". Totodată, această mişcare era prima iniţiativă din Ungaria de după Mohács, care a încercat să înnoade legăturile cu Stările maghiare – dar nu ca reprezentante ale conducerii oficiale din Ardeal –, iar prin susţinerea lor şi ţinând cont, pe de o parte, de soluţionarea unor probleme vechi ale societăţii nobiliare, iar pe de alta de rezolvarea noilor conflicte – a încercat să ridice Principatul Transilvaniei la rangul de aliat egal şi să regularizeze relaţiile dintre cele două teritorii maghiare. Importanţa răscoalei lui Bocskai poate fi redată cel mai bine, probabil, chiar prin puterea ei exemplară: curtea princiară de la Košice a atras atenţia asupra rolului şi lipsei timp de mai multe decenii a unei curţi regale, iar colaborarea practică a Stărilor celor două ţări – aşa cum principele a formulat acest lucru la ultima dietă de la Košice, dar şi în testamentul său politic, – a demonstrat şansa şi posibilitatea unei acţiuni comune a celor două părţi de ţară, dovedind şi puterea lor. În continuare voi prezenta observaţiile mele asupra câtorva dintre prevederile ultimului testament al principelui Ştefan Bocskai.

Ceea ce în literatura istorică apare sub denumirea de „testament politic" este de fapt cel de-al doilea testament al lui Ştefan Bocskai. Principele a redactat, aşadar, două testamente, ambele în limba maghiară. Primul a fost redactat în timpul campaniei din Ţara Românească, în octombrie 1595, pe când Bocskai se găsea

acolo având funcția de căpitan de Oradea[10]. Atunci, în lupta victorioasă de la Giurgiu, armata ardeleană a fost condusă de el. Cel de-al doilea testament a fost elaborat în vremea când el era deja principe, în decembrie 1606, nu cu mult timp înainte de moarte. Cel de al doilea act de ultimă voință a principelui Bocskai constituie şi prima formulare a misiunii politice a Transilvaniei. În paginile următoare voi prezenta câteva dispoziții din testamentul lui Ştefan Bocskai, cunoscut şi sub numele de testament politic, fără a mă opri asupra enumerării bunurilor lăsate ca moştenire urmaşilor săi[11].

Ştefan Bocskai, supranumit şi „Moise al Maghiarilor", urmând învățăturile calviniste, se considera

---

[10] Textul primului testament al lui Bocskai, în care se vorbeşte mai mult despre chestiuni materiale, a fost publicat succesiv de Antal Doby: *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* [Contribuții la istoria comitatului Zemplén], 1902, nr. 1 p. 23-25, nr. 2 p. 50-54, nr. 3 p. 83-86, nr. 4 p. 119-121, nr. 5 p. 147-149. Pentru publicarea acestor documente îi aduc mulțumiri arhivistei Annamária Jeney-Tóth. Din păcate, publicația menționată nu era de găsit în bibliotecile clujene.

[11] Sunt cunoscute mai multe ediții ale celui de-al doilea testament al principelui. Analiza mea se bazează pe textul publicat în *Magyar gondolkodók. 17. század* [Gânditori maghiari. Secolul al XVII-lea], ediție, culegere şi note: Márton Tarnóc, Budapest, 1979, Szépirodalmi Könyvkiadó, p. 9-22. Prima ediție a testamentului politic al principelui: *Monumenta Hungarica. Az magyar emlékezetes írások* [Monumenta Hungarica. Scrieri maghiare memorabile], cules şi editat de Károly György Rumy, vol. II, Pest, 1816, p. 315-338. Conform mărturisirii autorului, sursa ediției este un codice din arhiva contelui Paul Ráday, din care publică fragmente şi: *Erdély öröksége. Erdélyi emlékírók Erdélyről* [Moştenirea Ardealului. Memorialişti ardeleni despre Transilvania], editat de László Makkai în colaborare cu László Cs. Szabó, vol. III: *Tűzpróba* [Probă de foc], Budapest, 1993, Akadémiai Kiadó (ed. reprint), p. 114-120. Testamentul lui Bocskai a fost copiat deseori de-a lungul secolelor XVII-XVIII. Mai multe exemplare se găsesc în fondul de manuscrise al Bibliotecii Universitare „Lucian Blaga" din Cluj, cotele: Ms. 21, Ms. 49 şi Ms. 2841, iar ciorna unuia dintre necroloage de limbă latină spuse la căpătâiul principelui sub cota Ms. 2885.

trimisul lui Dumnezeu, care se revoltă împotriva „tiranului ce desconsidera legile Domnului". A murit la 29 decembrie 1606, la Košice, nu la multă vreme după încheierea capodoperei sale: tratatele de pace. Înainte însă, la 17 decembrie 1606, la Košice îşi formulează „dispoziţiile testamentare" ca „principe al Ungariei şi Transilvaniei şi comite al secuilor". Boala şi scăderea puterilor l-au îndemnat la acest pas. Ca martori erau prezenţi credincioşii săi slujitori: Petru Alvinczy, confidentul şi preotul său de curte, Paul Örvéndy, consilier, vistier şi diacul Simion Péchy, secretarul său personal, credincios de ziua a şaptea.

Trebuie să subliniem că titlurile sale înşirate în testament nu corespund întrutotul cu realitatea. Pacea de la Viena a confirmat lui Bocskai doar titlurile de prinţ al Imperiului german, principe al Transilvaniei şi domn al Părţilor Ungariei, şi cel de comite al secuilor. Dintre acestea, nou era doar titlul de prinţ, care însă nu putea avea decât o semnificaţie simbolică. Curtea imperială evita să-i dea titlul de principe al Ungariei. În pofida acestui fapt, titulatura sa din testament reflectă starea pe care Bocskai şi cei din jurul lui au considerat-o corespunzătoare faptelor şi a stării reale, situaţie reflectată şi prin blazonul unificat, format din stemele Ungariei, Ardealului şi al familiei Bocskai (este vorba despre blazonul de pe basorelieful citat mai sus, care se află în casa Bocskai din Cluj)[12]. Cetăţeanul clujean Bálint Segesvári consideră de

[12] Dorinţa lui Bocskai, ca reprezentantul său la Viena să confecţioneze trei inele care simbolizau rangul şi puterea sa – primul încrustat cu blazonul Bocskai, al doilea cu stema Ardealului, iar al treilea cu cea a Ungariei – poate fi corelată cu acceptarea titulaturii testamentare de către curtea din Viena. Fără doar şi poate, această dorinţă se leagă de faptul că atât principele, cât şi anturajul său vroiau ca Illésházy, omul de încredere al domnitorului, să obţină la curte dreptul de folosinţă al blazonului-Bocskai unificat, folosit şi până atunci. *Történelmi Tár*, 1878, p. 318, 323.

asemenea de cuviință să consemneze că la 25 octombrie 1606 „pus-au sus blazonul domnului nostru Bocskai pe pereții casei lui János Eppel”[13].

Testamentul politic. Testamentul politic al principelui Bocskai, o capodoperă a literaturii politice maghiare din epocă, consemnează o cotitură decisivă, cu efecte considerabile în timp în ceea ce privește istoria gândirii şi a practicii politice maghiare. În contradicție cu aspirațiile de unificare statală ale lui György Fráter (Martinuzzi) şi ale adepților săi – practic toată societatea maghiară din secolul al XVI-lea –, Bocskai considera că unirea Ardealului şi Ungariei este de dorit doar în cazul în care „coroana maghiară ar ajunge în Ungaria [în Ungaria regală] pe mâinile ungurilor”[14]. „Însă până când coroana este acolo sus, la germani, la o nație mai puternică decât noi, iar regatul maghiar este şi el condus de mâna lor, va fi întotdeuna prielnic şi de dorit menținerea unui principe în Ardeal, deoarece va fi şi spre ocrotirea şi folosul lor [celor din Ungaria regală]. Dacă însă Domnul ar da ca în Ungaria coroana maghiară să ajungă pe mâini maghiare, sub un rege încoronat, atunci îi îndemnăm şi pe ardeleni ca nu cumva să se rupă de el, sau să îi fie vrăjmaşi, ci dimpotrivă să-l ajute după puterea lor, în mod egal, şi să se supună acelei coroane după datină”[15]. Până atunci, trebuie să se îngrijească doar ca „niciodată republicile maghiare să nu se întoarcă unele împotriva celorlalte din cauza instigării şi agitării cuiva”[16]. Ştefan Bocskai a

[13] Segesvári Bálint történeti feljegyzései (1606-1654) [Însemnările istorice ale lui Bálint Segesvári (1606-1654)]. In: *Kolozsvári emlékírók, 1603-1720* [Memorialişti clujeni, 1603-1720], Studiul introductiv şi tabel cronologic de József Bálint, Ediție şi note József Pataki, Bukarest, 1990, Kriterion Könyvkiadó, p. 136.
[14] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 14.
[15] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 14.
[16] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 14.

formulat aşadar foarte clar criteriile de bază ale existenței statale ale Transilvaniei. Dacă reflectăm însă mai atent la această problemă, vom descoperi că temeiul acestor considerații a fost formulat încă de pe timpul celor din dinastia Szapolyai. După părerea principelui, confederația (alianța) între Ardeal şi Ungaria era de o mare importanță, şi de aceea îi şi sfătuia în acest sens pe cei credincioşi lui, deoarece „este un lucru de ştiut că prin ruptură chiar şi imperiile mari se strică, în schimb prin înțelegeri chiar şi cele mici cresc mari”[17].

Pe de altă parte, în testamentul său a formulat învățătura luptei sale, valabilă pentru întregul veac. Chiar şi din enunțul ceva mai îndepărtat în timp şi cu iz arhaic reiese o perfectă definiție dată de principele-gânditor care intuia perfect legile vremii, în ceea ce priveşte rolul politic al Ardealului. Atâta timp cât nu există un rege maghiar ales dintre maghiari, Principatul Transilvaniei – suveran şi tributar turcilor – este cel care constituie garanția instituțiilor statale ale maghiarilor din vest şi totodată garanția existenței naționale, stând mereu în calea aspirațiilor opresoare ale oricărui domnitor străin. Această scindare a maghiarimii între cele două puteri vrăjmaşe constituie în acelaşi timp garanția supraviețuirii ei. Bocskai, sub semnul acestei revelații, a re-creat – de această dată cu asigurări serioase – tot ceea ce, tânăr fiind şi crezând în slăbiciunile turcilor, a nimicit ori a contribuit la distrugerea lor ca adept al Habsburgilor. A reînființat – mărind şi din punct de vedere teritorial – Principatul Transilvaniei, destul de puternic pentru a-şi îndeplini rolul politic. Doar că s-a stins din viață în decembrie 1606, iar roadele intuiției sale politice şi ale luptei pline de succes vor fi fructificate în folosul comunității – după mai multe avataruri – de către Gabriel Bethlen. După cum s-a

[17] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 13.

dovedit, punctul de plecare al noii concepții – răspândite larg în secolul al XVII-lea – era că scindarea poate aduce şi avantaje, dacă părțile de țară îşi joacă bine rolurile istorice care le-au fost destinate. Ungaria regală – cu ajutorul Habsburgilor – asigură pentru întreg teritoriul maghiar sprijinul extern extrem de necesar pentru stăvilirea turcilor. Iar Ardealul, aflat sub conducere maghiară, poate – la nevoie chiar cu ajutor turcesc – să tempereze excesele Habsburgilor de pe teritorul Ungariei regale privind înlăturarea nobilimii maghiare de la putere.

Politicii maghiare i s-a deschis o extrem de îngustă cărare între cele două mari puteri ale vremii, iar abaterea de pe această cale, în oricare dintre direcții, ascundea serioase pericole. Este meritul conducătorilor Ardealului şi Ungariei regale din veacul al XVII-lea pentru faptul că în majoritatea cazurilor au reuşit să mențină direcția care, până la urmă, le-a fost trasată de Bocskai.

Succesiunea. În pofida faptului că Bocskai era la curent cu dreptul de liberă alegere a principelui în Ardeal, el desemnează totuşi pe patul de moarte pe succesorul său, în persoana lui Valentin Homonnai Drugeth: „Deoarece starea Ardealului stă sub dispoziția noastră liberă, cu toate că ştim că aceea țară nobilă de la începuturi avea dreptul liber de a alege, acum vom orândui, pentru binele domniilor voastre, un succesor [moştenitor, urmaş], care, după cunoştințele noastre, va servi cumsecade şi spre menținerea domniilor voastre”[18]. Insistă de mai multe ori asupra dorinței sale: „Vă îndemnăm cu dragoste, nu îngreunați [situația], socotiți-o dorința noastră”, „căutând întotdeauna ca nobila țară [Principatul Ardealului] să-l

[18] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 14. Valentin Homonnai Drugeth (1557-1609), aristocrat din Ungaria Superioară, comite de Zemplén, din 1608 jude al curții regale. I s-a alăturat printre primii lui Bocskai, care l-a investit cu titlul de comandant suprem, apoi l-a desemnat succesor al său, dar Stările nu l-au ales.

aleagă şi să-l recunoască după noi ca principe, nu pe altul, ci pe domnia sa onorabilul Valentin Homonnai”[19]. Şi cu toate că ştia bine că această funcţie şi misiune era îndeplinită de obicei de persoane mature şi cu experienţă, dar mai ales cu origini ardelene, acum totuşi vede continuatorul politicii sale de succes într-o altă persoană. Chiar îşi motivează alegerea: „datorită firii sale mature faţă de vârsta sa tânără, datorită caracterului său cu moravuri bune şi fiind temător de Dumnezeu, deoarece duce o viaţă chibzuită, şi datorită neamului său vechi, respectat, onorabil şi nobil din Ungaria”[20]. Adaugă, însă, că prin această alegere Transilvania îşi va găsi în Ungaria şi un aliat fidel. Nu este fără interes nici faptul că prin aşezarea lui Homonnai Drugeth pe scaunul princiar al Transilvaniei şi alţi potenţiali adversari puteau fi opriţi de la eventuale acţiuni necugetate: „Dacă se vor învoi pentru sfatul nostru, se vor bucura [cei din Transilvania] de multe lucruri bune, dar binele cel mai mare va fi că, legând astfel de sine [de Transilvania] toată Ungaria, nimic nu va mai stingheri veşnica lor dăinure, precum s-a întâmplat până acum, când ori din partea Ungariei sau aşa cum era de obicei din partea celor două ţări valahe [au fost asemenea încercări]”[21].

Cu toate acestea, Stările din Ardeal nu l-au ales ca principe pe succesorul numit de Bocskai. Pe drept se pune întrebarea: de ce? Perioada de după moartea lui Bocskai nu era favorabilă în Ardeal punerii în aplicare a testamentului său politic. Nici curtea imperială nu a ţinut seama întrutotul de condiţiile păcii de la Viena, iar Stările din Ardeal au dorit şi ele mai degrabă practicarea dreptului de liberă alegere – *libera electio* –, optând pentru alegerea bătrânul Sigismund Rákóczi ca principe, o

[19] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 14, 15.
[20] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 15.
[21] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 15.

alegere care promitea mai puține conflicte decât cea a succesorului desemnat, Valentin Homonnai Drugeth. În avantajul lui Sigismund Rákóczi venea şi faptul că, pentru perioadele cât principele lipsea din Transilvania, a fost numit de către Bocskai şi cu acordul Stărilor, cu ocazia dietei de la Mediaş, guvernator încă din septembrie 1605[22] (Bocskai a fost atunci pentru ultima oară în Ardeal). Nu peste mult timp însă, Rákóczi, bătrân şi bolnav, ajuns pe scaunul princiar în 1607 fără acordul sultanului, este constrâns să abdice în favoarea lui Gabriel Báthori. Alegerea ca principe al lui Gabriel Báthori, care înainte fusese aprod princiar la curtea de la Košice a lui Bocskai, s-a înfăptuit doar sub presiunea haiducilor răsculați. Gabriel Báthori – prin acordul încheiat cu căpeteniile haiducilor şi prin anexarea la Principatul Transilvaniei a aşa-numitelor mici oraşe de haiduci cu obligații militare înființate în comitatul Bihor – a urmat de fapt nemijlocit calea aleasă de principele Bocskai. Cu toate că tânărul principe ales n-a reuşit să dobândească prestigiul modelului său, totuşi în blazonul său unifica – la fel ca şi Bocskai – stemele principatului Transilvaniei, a Ungariei regale şi pe cea a propriei sale familii.

Pe de altă parte, nici pentru prima, şi nici pentru ultima oară în istoria Principatului Transilvaniei, odată cu stingerea din viață a principelui, problema succesiunii s-a complicat din nou. Succesorul numit în testament, Valentin Homonnai Drugeth, era susținut chiar şi de Poartă, deoarece păstrându-şi domeniile din Ungaria, acesta ar fi deschis o cale de mijlocire pentru politica

[22] Sigismund Rákóczi s-a sfătuit doar în cele mai importante chestiuni – problema secuilor, cele militare şi cele legate de posesiuni, ocuparea unor funcții, administrarea vistieriei, convocarea Dietei –, dar în probleme judecătoreşti, de exemplu, avea mână liberă. Péter Szabó: *Az erdélyi fejedelemség* [Principatul Transilvaniei], Budapest, 2000, Vince Kiadó, p. 69.

otomană în Ungaria regală. Dar s-a prezentat ca un posibil urmaş, pe lângă Homonnai Drugeth, şi tânărul de 18 ani Gabriel Báthori de Şimleu, care – după luptele sale duse împotriva Habsburgilor – s-a bucurat de o mare popularitare. Mai mult decât atât, tradiția dinastiei şi domeniile lui uriaşe îi acordau alte şanse în plus. Alături de aceştia, la curtea Habsburgilor de la Viena şi Praga se mai vehicula ca posibil principe şi numele lui Sigismund Báthori. Pretendenții la tron au comis însă o greşeală tactică: au atribuit cortegiului funerar al lui Bocskai, care înainta de la Košice spre Alba Iulia, funcția de consfințire a succesiunii – binecunoscută dealtminteri în istoria precedentă a Regatului Maghiar –, lăsând astfel timp lui Sigismund Rákóczi, aflat în Ardeal, să lupte pentru scaunul princiar[23]. Astfel, la 9 februarie 1607, dieta transilvană l-a ales – prin *libera electio* – pe Sigismund Rákóczi ca principe.

Un alt motiv pentru care Homonnai Drugeth şi ceilalți pretendenți la tron au fost marginalizați în cursa pentru alegerea principelui poate fi găsit în rolul jucat mai devreme de Bocskai pe scena politică din Transilvania. În mai multe scrieri din epocă este semnalat faptul că opinia publică de acolo nu l-a iertat pe Bocskai nici chiar în urma victoriilor militare obținute. „Iertarea" viza rolul, presupus sau real, jucat de Bocskai în executarea conducătorilor partidei pro-otomane din 1594. Iar secuii nu reuşeau să uite răscoala reprimată de Bocskai la sfârşitul lunii februarie 1596. Cu toate că, cedând armatei numeric superioare, l-au ales pe Bocskai principe, Stările din Ardeal erau îngrijorate şi ele că, odată cu încheierea păcii, acesta îşi va muta reşedința de la Košice la Alba Iulia şi va conduce autoritar, cu o putere nelimitată, principatul extins teritorial, conform păcii de la Viena. Astfel, Stările,

[23] Szabó: *Az erdélyi fejedelemség*, op. cit., p. 73.

demonstrându-şi clar sentimentele potrivnice lui Bocskai, nu l-au ales pe succesorul desemnat în testamentul politic al principelui. Pe de altă parte, poate pentru prima oară în istoria Ardealului, Stările au ales un principe fără constrângere: la adunarea generală din Cluj, „printr-un singur sufragiu [alegere] l-au ales ca principe pe guvernatorul Sigismund Rákóczi (…), după care, cu solemnitate, l-au adus de la locuința sa în biserica mare şi i-au jurat credință ca principe".

Coroana. Principele aminteşte în testamentul său şi de coroana, ce poartă numele de „Coroana lui Bocskai", păstrată astăzi la Viena[24]. El dispune ca aceasta să ajungă în visteria domnească împreună cu sabia ornată cu pietre prețioase, darul sultanului otoman. Stabileşte ca principele dintotdeauna ales al Transilvaniei să aibă dreptul de a purta coroana. Aceasta, considerată de către Bocskai simbolul puterii dobândite de la turci şi încredințată ca moştenire principilor, a fost depusă în vistieria țării[25]. Mai apoi, ea apare şi în cortegiul funerar de la Košice al principelui. Purtarea „Coroanei Bocskai" demonstrează recunoaşterea de către contemporani a eforturilor depuse de el şi a recunoaşterii mişcării inițiate de marele domn al Bihorului.

Bocskai, cu mult înaintea adunării Stărilor de la Szerencs din Ungaria Superioară, care l-a recunoscut de asemenea ca principe, s-a adresat Porții în această calitate pentru a fi recunoscut şi – într-un mod cu totul neobişnuit – pentru a primi coroană (principele Transilvaniei avea dreptul doar la steag şi sceptru). Solicitarea coroanei era înfăptuirea ideii conform căreia Bocskai, în acel moment, credea posibilă unificarea Ardealului şi a Ungariei regale cu

[24] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 15.
[25] Coroana a fost păstrată după moartea lui Bocskai de către Valentin Homonnai Drugeth. În 1608, acesta a predat-o curții de la Viena.

ajutorul turcilor, prin excluderea Habsburgilor. Astfel, el a cerut Porții confirmarea, întărirea printr-o coroană a statutului său regal, generând o stare de mare confuzie de drept public, deoarece în felul acesta părțile Ungariei erau împărțite sub conducerea a doi regi. Pe de altă parte, Poarta, cu mult înaintea vestitei întâlniri, în scrisorile trimise lui Bocskai îl numea „regele Ungariei", exprimând astfel intențiile sale în ceea ce priveşte Ungaria şi stârnind în egală măsură orgoliul lui Bocskai. Principele, la 18 octombrie 1605, a primit firmanul de numire (adhname) redactat de către sultan în iulie, prin care lui şi urmaşilor săi li s-a promis în mod exclusiv Principatul Transilvaniei şi Regatul Maghiar, dar care, în mod surprinzător şi deloc plăcut, condiționa strict şi categoric restituirea din propria lui voință a tuturor fortificațiilor ocupate de la Habsburgi, care s-au aflat cândva în posesia turcilor, şi se opunea cu fermitate tratativelor purtate cu partea imperială[26]. Bocskai, după ce a analizat posibilele consecințe, s-a întâlnit pe 11-12 noiembrie 1605 cu vizirul Lalla Mehmed la Rákosmező, acesta din urmă, conform voinței sultanului, dorind să-l încoroneze ca rege al Ungariei[27]. Cu toate că vizirul şi paşa

[26] Bocskai török adhaméja [„Adhname"-ul otoman al lui Bocskai]. In Imre Mikó: *Erdélyi történelmi adatok* [Date istorice privind Ardealul], vol. II, Kolozsvár, 1862, p. 321-327.

[27] Ferenc Szakály presupune că respingerea încoronării ar fi fost influențată de Illésházy. Bocskai, mai demult, în februarie 1605, încă dinaintea revenirii lui Illésházy din Polonia, a cerut sultanului coroana. Ferenc Szakály: Amikor a bárány a farkassal társalgott (Bocskai István és Lalla Mehmed nagyvezír rákosmezei találkozójának hátteréről) [Când mielul a stat de vorbă cu lupul (Despre culisele întâlnirii lui Ştefan Bocskai cu vizirul Lalla Mehmed la Rákosmező)]. In: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn. Emlékiratok és iratok Bocskai István fejedelemnek és Lalla Mehmed nagyvezír találkozójáról, 1605. november 11* [În suita lui Bocskai la Rákosmező. Memorii şi documente despre întâlnirea principelui Ştefan Bocskai cu vizirul Lalla Mehmed la 11 noiembrie 1605], editori Ferenc Csonka şi Ferenc Szakály, Budapest, 1988, p. 29-31.

de la Buda l-au încins cu o sabie în teacă de aur, l-au îmbrăcat cu „mantie purpurie, cu blană de samur şi ţesută în fire de aur şi argint" şi i-au pus pe cap chiar şi coroana, a răspuns prin refuz, deoarece – după cum opinează Bocatius – „nu intenţionează să facă nimic, păstrându-şi conştiinţa nepătată, împotriva privilegiilor legale din ţară"[28]. Aşadar, Bocskai a acceptat coroana de la vizir doar ca un dar şi nu ca însemn al suveranităţii, în schimb a refuzat titlul de rege. Acceptarea şi folosirea coroanei ca însemn al puterii ar fi transformat teritoriile ocupată de armata sa într-un „regat vasal", zădărnicind tratativele de pace cu Habsburgii, cât şi rolul pe care şi le-ar fi putut asuma Stările maghiare în realizarea păcii dintre „cei doi împăraţi", adică dintre curtea imperială şi cea otomană. La vremea aceea, principele nici nu se mai gândea la unificarea ţării, ci doar la păstrarea Ardealului – ultimul bastion al Ungariei – şi la menţinerea suveranităţii sale.

Szamosközy. Încă înainte de a se decide soarta luptei de eliberare, István Szamosközy s-a aflat de partea răscoalei lui Bocskai. Există surse care atestă că remarcabilul umanist a fost la Košice, în curtea princiară de mai târziu, probabil şi la Buda, apoi a luat parte la operaţiunile militare din Ardeal. Acesta a cules un material bogat în ceea ce priveşte istoria luptei pentru eliberare. Se pare că Bocskai i-a şi trasat sarcina de a imortaliza luptele. Szamosközy a şi lucrat, dar situaţia lui materială nu s-a îmbunătăţit câtuşi de puţin, ceea ce a fost

[28] János Bocatius: Relatio vel epistolica commemoratio conventus inter serenissimum Hungariae Transylvaniaeque Principem Bochkaii et inter Machumetum Vezerium habiti in campo Rakos ex adverso ripae Danubii et Budensis civitatis die Novembris in festo nimirum divi Martini anno 1605. Tradus de Ferenc Csonka, In: *Bocskai kíséretében a Rákosmezőn*, op. cit., p. 82-83. Coroana a fost predată de Bocskai – ca de la domnitor la custodele coroanei – lui Gheorghe Szécsy.

evidențiat și în epigramele sale pline de sarcasm și în care își deschidea sincer sufletul. Bocskai promite multe, dar toate rămân doar promisiuni, împlinirea lor întârziind mereu. Principele, care nu-și putea plăti armata, în testamentul său încerca să-și rezolve îndatoririle sale față de Szamosközy. A lăsat sub titlul de obligații, pentru domnii testamentari, ca lui István Szamosközy, „pentru istoriile pe care le-a scris atât sub domnia și despre lucrurile noastre, cât și în timpul principilor dinaintea noastă", să i se predea 7000 de florini, din banii pe care „i-am căpătat de la Conventul de la Cluj[- Mănăștur]"[29]. Din aceşti bani a vrut principele ca să se tipărească scrierile lui Szamosközy. După cum reiese și din cele descrise mai sus, Bocskai aprecia – și prin testament – munca ilustrului umanist. Astfel, îi obligă pe executorii testamentari să se îngrijească de tipărire. „Vor fi citați în fața scaunului lui Dumnezeu, dacă nu vor împlini aceasta cu sârg și cinste"[30]. Cei 7000 de florini constituiau o sumă uriașă de bani. Pentru comparație, diacului János, care lucra probabil în arhivele capitlului din Oradea – locul de adeverire având ca resort Partium-ul –, pentru tipărirea lucrării sale, *Istoria Maghiară*, i-au fost alocați 200 de florini în testamentul lui Bocskai[31].

Funeraliile. Ştefan Bocskai și-a ales locul de veci la Alba Iulia, deoarece „principii de prin părțile locului acolo erau înmormântați de la început"[32]. Este la curent cu situația materială grea din țară, de aceea nu dorește altceva decât „să fim înmormântați cinstit, fără pompă și

[29] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 17.
[30] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 18.
[31] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 18. Faptul că în pofida donației substanțiale și a dispoziției stricte a lui Bocskai în ceea ce privește tipărirea istoriei lui Szamosközy aceasta nu a cunoscut lumina tiparului este o altă problemă.
[32] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 21.

mari cheltuieli, ci doar cum ne permite starea noastră şi lipsurile vremurilor de acum"[33]. I-au îndeplinit această dorința. Cortegiul funerar, după o ceremonie fastuoasă, a pornit de la Košice, iar de la Guruslău a fost condus de o oaste ardeleană până la Cluj. Funcția de legitimare a succesiunii pe care şi-a asimilat-o cortegiul lui Bocskai (3-19 februarie 1607), îndreptat de la Košice spre Transilvania, a fost recunoscută încă de istoricul Zsolt Trócsányi[34]. Pe lângă Valentin Homonnai Drugeth, prezent în cortegiul funerar, fiind şi succesorul desemnat în testamentul lui Ştefan Bocskai, Gabriel Báthori li s-a alăturat şi el în speranța că va ajunge principe. Astfel, au împlinit uzanța acelui obicei din evul mediu târziu, conform căruia persoana care se ocupă de înmormântarea domnitorului stins din viață, poate aspira, totodată, şi la preluarea succesiunii. Altfel spus, lucrurile s-au petrecut ca în cazul lui Ioan Szapolyai, care patronase înhumarea lui Ludovic al II-lea[35], ori mai devreme – probabil – Ludovic cel Mare, care îl înmormânta pe Carol I, sau regina Maria pe Ludovic cel Mare. La Košice, fără îndoială, Homonnai Drugeth a reuşit să joace cel mai eficace rolul său de slujitor pios al fostului principe şi cel de succesor la tron. Din exterior, pedestraşii din banderiul său au încheiat cordoanele formate din triplul şir de ostaşi de pe o parte şi alta a drumului, printre care a trecut cortegiul funerar[36]. Valentin Homonnai Drugeth,

---

[33] *Magyar gondolkodók*, op. cit., p. 21.

[34] Zsolt Trócsányi: *Rákóczi Zsigmond (Egy dinasztia születése)* [Sigismund Rákóczi (Naşterea unei dinastii)], Debrecen, 1979, p. 80-87.

[35] Péter Szabó: Uralkodói temetéseink kérdéséhez [Asupra problematicii ceremoniilor funerare domneşti]. In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra* [Cultură de curte renascentistă maghiară], Ediție şi prefață de Ágnes R. Várkonyi, Budapest, 1987, Gondolat, p. 329.

[36] Péter Szabó: Temetkezési kultúránk újabban felfedezett forrásai elé [În fața unor noi surse ale culturii noastre funerare]. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 102.5-6 (1998), p. 753-754. După

aristocratul din părțile regale, cu siguranță cunoştea acest mijloc eficient de promovare a imaginii în ceea ce priveşte schimbările de putere. Din cele întâmplate mai târziu ştim însă că, de fapt, Sigismund Rákóczi a fost cel care s-a afirmat în lumina reprezentării funerare a lui Bocskai, el fiind cel care, spre marea surpriză a lui Homonnai Drugeth, Báthori şi, cu siguranță, a regizorilor ceremoniei „preocupați de testament", a primit cortegiul funerar venit de la Košice la Alba Iulia, deja în calitate de principe ales.

Corpul neînsufleţit al principelui Bocskai a fost pus pe catafalc în mai multe oraşe, printre care şi la Cluj, oraşul său natal. Despre aceasta, clujeanul Bálint Segesvári scria următoarele la 17 februarie 1607: „Au adus mortul la Cluj cu frumoasă ceremonie, cu oaste în negru: pedestraşii şi ecveştrii l-au dus în biserica mare cu trei frumoase steaguri negre de catifea"[37]. Catafalcul stătea în „biserica mare din piață", folosită în acea vreme din nou de către unitarieni, adică în biserica Sfântul Mihail de astăzi. Potrivit registrelor de socoteli, oraşul, la data de 14-15 februarie, a terminat înălțarea „în biserica cea mare pentru înmormîntarea şi în amintirea preafericită a decedatului István Boczkay un baldachin etajat". Probabil după un „plan" asemănător s-a realizat catafalcul şi în alte oraşe. Ca „arhitecți" sunt amintiți Mihail Salánky şi diacul Luca,

ordinea participanților la cortegiul funerar al lui Ştefan Bocskai, descoperită de Ildikó Horn, aceştia sunt enumerați de la reşedința de la Košice până la catedrală, însă scrisoarea în care se descriu funeraliie principelui dezvăluie că, cu excepția grupurilor din Košice, ordinea după care se aşeza cortegiul era aceeaşi şi la Alba Iulia. Ildikó Horn: Ismeretlen temetési rendtartások a 16-17. századból [Reglementări funerare necunoscute din secolele XVI-VII], In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 102.5-6 (1998): p. 762-763. Cf. Nicolaus Orlle Illésházy Istvánnak, Kassa, 1607. február 5 [Nicolaus Orlle lui Ştefan Illésházy, Košice, 5 februarie, 1607], editor, Sándor Szilágyi, *Történelmi Tár*, 1878, p. 873.

[37] *Segesvári Bálint történeti feljegyzései*, op. cit., p. 136.

ei fiind şi supraveghetorii construcţiei acestui *castrum doloris* (cetatea durerii)[38]. Conform însemnărilor lui Bálint Segesvári, a doua zi, în 18 februarie, au urmat predicile preoţilor: „Preoţii din credinţa sa au spus frumoase predici, şi toţi aveau voie să meargă la mort, pentru a-l vedea şi a-l plânge”[39]. A treia zi, în 19 februarie 1607, au dus mai departe sicriul. Bálint Segesvári scrie: „Citit-au testamentul lui István Bocskai, lângă sicriu, în biserica mare, spre auzul fiecăruia; cerând iertare tuturor, de la cei mici până la cei mari, dacă a greşit împotriva lor, şi învăţând toată ţara cum să se iubească unii pe alţii, împreună cu Ungaria. Apoi împreună cu orăşenii îl duc binecuvântând frumos şi îl petrec până la pârâul Békás, acolo cu frumoase binecuvântări şi plângând îşi iau rămas bun cei dinaintea lor, se despart unii de alţii bocind atât bărbaţii, cât şi femeile”[40]. Este reprezentativ faptul că, din testamentul citit, şi Segesvári a considerat importantă de a fi menţionată tot nevoia unui acord dintre Ardeal şi Ungaria.

Cortegiul funerar a ajuns la Alba Iulia la 21 februarie 1607, iar următoarea zi a început ultima ceremonie fastuoasă a principelui stins din viaţă. După trei zile de doliu, la 25 februarie, episcopul Mihail Tasnádi Ruber a ţinut discursul funebru, iar Nicolae Telegdi, preot

[38] Annamária Jeney-Tóth: „Mely veszedelmes lévén két fejedelem között lakni”. Városi politizálás az erdélyi fejedelemségben – Kolozsvár példáján – 1604 októbere és 1605 októbere között [„Cât de mare-i pericolul locuirii între doi principi”. Politizare urbană în Principatul Transilvaniei – exemplul Clujului – între octombrie 1604 şi octombrie 1605]. In. *„Nincsen nekönk több hazánk ennél…”*, op. cit., p. 86. Despre funerariile domneşti şi princiare mai pe larg a se vedea: Péter Szabó: *Uralkodói temetéseink kérdéséhez*, op. cit., p. 324-335; Idem: *Temetkezési kultúránk*, op. cit., p. 744-759; Ildikó Horn: *Ismeretlen temetési rendtartások*, op. cit., p. 760-772.

[39] *Segesvári Bálint történeti feljegyzései*, op. cit., p. 136.

[40] *Segesvári Bálint történeti feljegyzései*, op. cit., p. 137.

din Făgăraş, un „oratio" în limba latină. „L-am pierdut, mai bine zis l-am trimis înainte pe veşnicul tărâm al celor fericiți pe înălțimea sa, principele Ardealului, Ştefan, erou desăvârşit al tuturor timpurilor şi al amintirii veşnice, al cărui renume câştigat prin virtuți şi merite deosebite nu va putea fi dat la o parte de uitare, oricât de profundă ar fi ea, iar din inimile oamenilor nu îl va smulge nicicând timpul, oricât de nemilos ar devora el lucrurile"[41]. Gisantul mormântului său, care i se atribuie eronat lui Ioan de Hunedoara, se găseşte şi astăzi în catedrală.

După moartea sa părea că pentru tot ce s-a zbătut cândva Bocskai, tot ceea ce a obținut se pierde în neant. Nu doar împăratul Rudolf, ci şi Ardealul i-a devenit vrăjmaş. La Alba Iulia Stările nu i-au respectat dorința: nu l-au ales principe pe Homonnai Drugeth. Şi în timpul vieții îi suportau greu asprimea, după moarte, aşadar, să nu le poruncească! Nici Stărilor din Ungaria nu le păsa de ceea ce a vrut principele. Şi cum le ruga încă şi în ultimile zile de viață să nu uite de oşti, de sărmanii haiduci, să-şi aducă aminte de ei cu recunoştință! Nici nu s-a stins bine din viață când nobilimea din comitatele de vest deja s-a împotrivit voinței sale. În decembrie 1606, în comitatul Árva au şi început să-şi arate „recunoştința" prin masacrarea a patru sute de haiduci. În afara de unul sau doi buni prieteni, nici nu l-a plâns nimeni cu adevărat, mai degrabă le era frică de el – doar haiducii şi sărăcimea l-au iubit.

Bocskai a avut aşadar o soartă tragică. După o viață plină de felurite şi grele lupte nu putea să se bucure de roadele ei. Urmaşi nu a avut, curtea princiară nu se putea constitui în necontenita luptă, spiritul, idealurile sale nu le-a putut lăsa nimănui moştenire. Deşi creația nu i-a fost finalizată, n-a trăit o viață deşartă şi fără rost: a

[41] Apud József Pokoly, *Az erdélyi református egyház története* [Istoria bisericii reformate din Ardeal], vol. II, Budapest, 1904, p. 24.

venit în zilele cele mai lipsite de speranță şi a reuşit să pună stavilă pieirii maghiarimii. Este elogiat de contemporanul său, cronicarul ardelean sas Johannes Ursinus, care a văzut în el un principe înțelept, care a restabilit pacea şi dacă ar fi trăit mai mult, ar fi vindecat rănile Ardealului precum un Iulius Caesar, August ori Traian[42].

[42] Tractatus Rerum tam Bellicarum, quam etiam aliarum, ab anno 1599 usque 1606 inclusive Transylvania interventarum per Georgium Krauss, 1646 fungentem Civitatis Schaesburgensis Notarium conscriptus. In: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*. Herausgegeben durch G. Joseph Kemény. Band I. Klausenburg, 1839, p. 216-217. Această operă este cunoscută în literatura istorică maghiară modernă ca lucrarea lui Georg Kraus, de când József Kemény a publicat-o sub numele acestuia. Mai întâi Fabritius, apoi Bartoniek au clarificat datele legate de persoana autorului acestei mici cronici: Karl Fabritius: Die Schässburger Chronisten d. XVII. Jahrhunderts. *Fontes Rerum Austriacarum* I (Scriptores), tom. IV, p. XIII-XXVIII; Emma Bartoniek: *Fejezetek a XVI-XVII. századi magyarországi történetírás történetéből* [Capitole din istoria istoriografiei secolelor XVI-XVII din Ungaria], Budapest, 1975, p. 180-181; Ursinus prezintă evenimentele din Ardeal grupându-le în jurul istoriei Sighişoarei. Idealul său este pacea, deoarece doar ea poate asigura dezvoltarea oraşului şi liniştea concetățenilor. Cel mai larg spațiu este asigurat evenimentelor legate de război. Aşadar, nu este de mirare că, începând din anul 1605, relatează întâmplările pe zile, punând un deosebit accent pe înaintarea oastei lui Bocskai şi atacurilor asupra Sighişoarei. Pe ultimile pagini din cronică apare Ştefan Bocskai, principele blând şi temător de Dumnezeu, care a încercat să asigure pacea şi liniştea Ungariei întristate şi Ardealului. Figura lui Bocskai, pentru autor, reprezintă personificarea păcii, opusul nimicirilor din timpul războaielor.

RÜSZ-FOGARASI ENIKÖ

UN ALT ŞTEFAN BOCSKAI

Samuel Diószegi (preot calvinist) în discursul său funerar rostit în biserica reformată din Cluj, la 29 mai 1673 la înmormântarea lui Ştefan Bocskai comite de Zemplen, subliniază faptul că istoria familiei Bocskai a fost strâns legată de oraşul Cluj. Două din ramurile familiei Bocskai, care vor dispărea de pe arborele genealogic, au avut destinul legat de această localitate, deoarece Ştefan Bocskai de Kismarja, care a devenit principele Transilvaniei, s-a născut aici, iar Ştefan Bocskai de Bocskó, comite de Zemplén, s-a stins din viaţă în Cluj[1]. De altfel, corpul neînsufleţit a lui Ştefan Bocskai, principele, în drumul spre Alba Iulia, între 17-19 februarie 1607, a fost expus în biserica Sfântul Mihail, unde locuitorii oraşului au avut posibilitatea de a-şi lua rămas bun şi de a asculta slujbele de pomenire ţinute[2]. Dacă despre principele Ştefan Bocskai s-a scris foarte mult, despre celălalt Ştefan Bocskai, comitele de Zemplen, nu avem nici o lucrare.

Cine este acest Ştefan Bocskai? În investigaţia noastră urmărim să aflăm cine este această persoană. Ce legătură putea să aibă cu principele Ştefan Bocskai? Ce vânt a adus această persoană la Cluj? De ce a fost înmormântat la Cluj? De ce în Biserica Reformată? Ce ştim despre înmormântarea lui?

---

[1] *Szomorú halotti pompa*, 1674, păstrat la Biblioteca Academiei, Filiala Cluj, unde sunt două exemplare din această tipăritură, în studiul meu am avut în vedere exemplarul care în 1753 a fot în posesia lui Korda László,

[2] Segesvári Bálint In: *Erdélyi Történelmi Adatok*, IV, coord. Szabó Károly, Cluj, 182, p. 169.

Sursele de care dispunem sunt extrem de fragmentare, ca atare este dificil să creionăm o biografie completă a lui Ştefan Bocskai comite de Zemplén.

Familia lui Ştefan Bocskai de Bocskó a avut o bună parte a posesiunilor sale în comitatul Zemplén; în general, viaţa şi cariera familiei Bocskai şi-a avut debutul în primul rând în acest comitat. Tatăl lui Ştefan Bocskai, Nicolae Bocskai, s-a născut în 1563, şi a fost prezent în viaţa politică şi administrativă a comitatului, fiind numit în 1601, împotriva voinţei sale, vicecomite de Zemplén.[3] Nicolae Bocskai a trecut la religia calvină în anul 1600. Începând din 1606, izvoarele vremii asociază numele său cu cel de căpitan al cetăţii Satu Mare[4]. Cu prilejul unor donaţii şi a punerii în zălogire a unor domenii, în 1608, Nicolae Bocskai de Bocskó este amintit ca fiind nu numai căpitan al cetăţii Satu Mare ci şi comite de Satu Mare[5]. Aproape din aceeaşi vreme îl găsim tot mai frecvent în anturajul lui Gabriel Báthory, devenind sfetnicul acestuia. Într-un caz de zălogire din 1609, legat de familiarul lui Nicolae Bocskai, Petru Attiay de Labmocz, el însuşi este pomenit ca sfetnic regal.[6] Iván Nagy este de părere că datorită serviciilor aduse lui Gabriel Báthory acesta îl va ridica la rangul de baron în anul 1608.[7] Mai târziu Nicolae Bocskai va fi şi consilierul lui Gabriel Bethlen. Béla Kempelen crede că ridicarea în rang a lui Nicolae Bocskai este mai veche, datând din 29 martie 1598[8]. Însă deocamdată

---

[3] Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal*, vol. .II, Bp., 1858, p. 134

[4] Bocskay István. *Levelek*, (coord. de) Benda Kálmán, Buc., 1992, p. 279

[5] Este vorba de domeniul cetăţii Gurghiului şi cel al Brâncoveneştiului, din 20 septembrie 1608, act emis de Gabriel Báthory, vezi: Libri regii, vol. 8, p. 70- 70 b, 71-72. CD

[6] Libri regii, vol. 8, p .156- 156 b, 27 februarie 1609, CD

[7] Nagy Iván: *op. cit.*, p. 134

[8] Kempelen Béla, Bp., vol. II, 1911, p.254

nivelul de documentare nu ne permite să ne pronunțăm ferm, deoarece nici una dintre afirmații nu poate fi deocamdată susținută de actul de ridicare în rang. Nicolae Bocskai a murit la 26 iulie 1621 la vârsta de 54 de ani.[9]

A avut-o ca soție din 1585 pe Judit Berzeviczi. Ca urmare a acestei căsătorii s-a născut Ştefan Bocskai – personajul nostru – şi o fată numită Ana.[10]

Conform predicii din biserică, Ştefan Bocskai a murit la vârsta de 63 de ani, ca atare anul naşterii a fost anul 1609. [11]

Prima soție a lui Ştefan Bocskai de Bocskó a fost Susana Lónyay de Luna. Susana Lónyay a fost fiica lui Sigismund Lónyay şi Elisabetha Bánffy (a doua căsătorie a lui Sigismund), şi era sora viitoarei soții a lui Ştefan Wesselényi, Ana Lónyay. Cea care din anul 1659 va deveni soția lui Ioan Kemény, viitorul principe al Transilvaniei[12]. În anul 1655, la solicitarea lui Francisc Wesselényi, s-a făcut împărțirea averii dintre Susana

---

[9] Bocskay István. *Levelek*, p. 279: Pe epitaful său au fost înscrise următoarele versuri:
„ Erectos animos leo victoremque corona
Prudens serpentis nome net omen habet.
Non frustra est, quaecumque gerunt gerosa leones.
Pectora primatum scepta verenda notant.
Inde fix ut constans animo, cristata coronam
Regalem patrulam cassde tecto gerant.
Divitris unhient alii, sed sufficit unum.
Ingenu pretio, et regis amore frui. „ Vezi: Sándor Imre: *A kismarjai Bocskay család*, In: Genealógiai füzetek, 1904, II, p. 10

[10] Soția şi copii pomeniți în transmiterea unei posesiuni din 25 februarie 1620 Vezi: Librii regii, vol. 12 p. 159-159 b CD

[11] *Szomorú halotti pompa*, p.1-47

[12] Nagy Iván*; op. cit*., Lónyay család. Nunta între Anna Lónyay şi Ioan Kemény a avut loc în luna octombrie 1659 la Mediesul Aurit vezi: *Kemény János és Bethlen Miklós* művei (îngrijit de V. Windisch Éva), Budapest, 1980, p. 392.

Lonyai, soția lui Stefan Bocskai şi sora sa Ana, ca atare la vremea aceea încă Susana era soția comitelui de Zemplen[13]. Moartea primei soții a lui Ştefan Bocskai a survenit în toamna anului 1656, ea fiind înmormântată la 12 noiembrie 1656, în biserica din localitatea Szerdahely. La funeraliile ei, slujba a fost susținută de Medgyesi Pal. Predica lui, de 25 de file, a fost tipărită la Sarospatak, un an mai târziu.[14]

După puțin timp, Török Kata a devenit a doua soție a lui Ştefan Bocskai de Bocskó, căsnicia lor durând cincisprezece ani. A fost extrem de greu să aflăm din care familie provine cea de a doua soție, care, după cum se relatează în poemul de adio, a fost alături de soțul său suferind. Căsătoria s-a oficiat cândva în anul 1657. Török Kata provine din familia Török din Kömlő. Cu siguranță, nici pentru Török Kata nu a fost prima căsătorie, deoarece Ioan Bethlen, în relatarea fugii lui Ştefan Bocskai, relatează refugierea soției lui Török Kata şi a unui fiu vitreg[15]. Dar se pare că nu a fost singurul fiu al ei, deoarece predica lui Paul Görgei face referire la cei patru fii care ar putea s-o consoleze pe văduvă după moartea soțului său[16]. Ca atare, din prima căsătorie, cea cu Andrei Klobusiczky, Török Kata îi avea pe cei patru fii ai ei Paul, Francisc, Ioan şi Gheorghe[17].

Fii vitregi ai lui Ştefan Bocskai, împreună cu mama lor, prin testamentul din ianuarie 1670 beneficiau de averea comitelui de Zemplén după moartea acestuia, în

---

[13] Sándor Imre, *op.cit*, p. 6.

[14] Köblös Zoltán: *Halotti beszédek az Erdélyi Országos Múzeum és kolozsvári református kollégium Könyvtárában*, IN: Genealógiai füzetek, 1905, nr. 4 p. 44

[15] Bethlen János: *Erdély története*(1629-1673), Budapest, 1993, p. 378.

[16] *Szomorú halotti pompa*, p.[6]

[17] Sándor Imre, *A kismaryai Bocskay család*, în *Genealógiai füzetek*, 1904, nr. 1, p. 6

condițiile în care vor avea un comportament cuviincios cu tatăl lor[18]. Francisc, Paul şi Gheorghe vor urma oarecum cariera tatălui lor vitreg Ştefan Bocskai, deoarece, începând din 1681, îi vom găsi între conducătorii şi funcționarii comitatului Zemplén.[19]

Potrivit oratorului Samuel Diószegi, cetatea ştiinței de la Sarospatak l-a cunoscut pe Ştefan Bocskai ca unul dintre cei mai generoşi patroni (predicatorul el însuşi fiind student al acestei şcoli).[20] Tot din predici reiese că, în timpul tinereții sale, Ştefan Bocskai, alături de tatăl său, s-a format în anturajul lui Gabriel Bethlen. Iar după aceea a fost o persoană des întâlnită şi la curtea Rakoczeştilor[21].

Dacă în cazul lui Nicolae Bocskai nu avem actul de ridicare în rang, la Ştefan Bocskai avem dovezi de necontestat că, la 17 martie 1638, a fost emisă diploma prin care acesta din urmă a obținut rangul de baron.[22]

Ştefan Bocskai a urmat oarecum cariera tatălui său, deoarece în 1647 a devenit comite de Zemplén, iar începând din 1655 îl găsim între membrii Tablei regale. Bocskai, comitele de Zemplén, a avut o prezență activă nu doar pe plan administrativ şi politic, ci şi din punctul de vedere militar. În jurul anului 1653 Ştefan Bocskai de Bokcsó se afla în armata condusă de Ioan Kemény, având rangul de căpitan. Însuşi Kemény are doar cuvinte de laudă despre căpitanul său.[23] După aceea, în 1661 acelaşi

---

[18] Sándor Imre, *op. cit*, p. 6

[19] Sándor Imre, p. 7:- Francisc - 1682-86 – Vicecomite de Zemplén, sfetnic regal, comite de Arad, Paul 1683-1685 – vicecomite de Zemplén, Gheorghe 1681 vicenotar al comitatul Zemplén

[20] *Szomorú halotti pompa*, p.[45]

[21] *Ibidem*

[22] Librii Regii, IX, p. 96.

[23]Ioan Kemeny: *Memorii,* tradus de Francisc Pap, cuvânt înainte Camil Mureşan, ediție îngrijită de Ştefan J. Fay, Cluj- Napoca, 2002, p. 239 "În situația asta, am avut nişte căpitani buni şi de

Bocskai se află în fruntea unui contingent de două sute de oameni trimişi împotriva turcilor.

Viața lui Ştefan Bocskai de Bocskó a ajuns la răscruce începând cu anul 1667, deoarece, fiind prezent la Bistrița, la Adunarea Nobililor îndreptată împotriva habsburgilor, s-a implicat şi el în mişcare.

Cu participarea la Dieta de la Bistrița, Ştefan Bocskai a fost luat de avântul complotului antihabsburgic. În acel moment relațiile lui cu familia Wesselényi se schimbaseră oarecum deoarece o avea deja pe a doua sa soție, deşi legăturile lor nu au încetat odată cu viața primei sale soții (sora soției lui Wesselényi).

La sfârşitul anului 1669 lucrurile au început să se precipite. Banul croat Petru Zrínyi, căsătorindu-şi fiica sa Ilona cu Francisc Rákóczi I, a schimbat oarecum soarta luptei nobiliare. Zrínyi şi Rákoczi au urmărit să acapareze puterea în Ungaria şi să-l detroneze pe Mihail Apafi de la cârma Transilvaniei.[24] Acesta din urmă a făcut ca sprijinul transilvan a luptei lor să nu aibă o susținere concretă. La aceste planuri l-au făcut părtaş, convingându-l şi pe

---

treabă, printre ei şi pe Ştefan Bocskai, la care, deşi avea (numai) o mie (de trupeți) şi purta în această campanie numai titlul de căpitan al unor trupe de câmp, s-a vădit generositas înnăscută, urmând pilda înaintaşilor săi de bună amintire atât ca maghiar curat, cât şi în curajul său vitejesc satisfăcător, în credința sa, la fel şi în faptul că se acomoda cu cinste tuturor stărilor, în fidelitate, în suportarea cu răbdare a tuturor greutăților militare, a pagubelor suferite; în respectul pentru ordine, a dat dovadă de asemenea supuşenie în tot ce am poruncit eu, încât mulți hotnogi şi căpitani de obârşie țărănească erau mai țâfnoşi. Dacă eu aş fi încredințat numai unor oameni de rând atât punerea străjilor trebuia să constea întotdeauna, fără nici o distincție, din căpitani şi eu le frecventam, căci de multe ori eram în picioare şi noaptea; nu am scăpat niciodată prilejul, când era nevoie, să vizitez (străjile) măcar o dată pe noapte."

[24] Bethlen János, p. 370

Bocskai, care deja la vremea aceea avea o vârstă venerabilă.[25]

Din 1670, Ştefan Bocskai a devenit un om de bază în conducerea mişcării declanşate. Rând pe rând, cei mai importanți oameni ai mişcării au fost neutralizați, închişi. Se pare că elaborarea testamentului său s-a datorat acestor evenimente. În testamentul său din ianuarie 1670, averea era lăsată în primul rând soției sale, care în timpul vieții soțului ei nu a avut dreptul de a lua hotărâri pe planul acesta. După moartea soțului său însă, ea şi fiii săi puteau avea drepturi depline asupra averii[26]. În momentul redactării testamentului s-a subliniat situația de criză în care se afla testatorul. Ştirile erau tot mai îngrijorătoare pentru răsculați, o armată imperială considerabilă se apropia de Ungaria cu gândul de a restabili ordinea. În situația creată, nobilimea complotistă nu avea altă soluție decât fuga din calea urgiei. Ştefan Bocskai, lăsându-şi în urmă soția şi averea, s-a refugiat în Maramureş[27], de unde, după un timp, şi-a continuat drumul pribegiei în Transilvania[28]. Soția lui Bocskai şi fiul său vitreg vroiau să-l urmeze pe acesta în pribegie dar au fost prinşi de oamenii văduvei principelui Rákóczi şi au fost predați nemților din cetatea Satu Mare[29]. Fiul vitreg după zece zile de captivitate a fost eliberat acesta a căutat adăpost la curtea principelui Apafi. Török Kata, soția lui Bocskai, se afla încă în captivitate în august 1670[30].

Deşi la început nu a avut un rol de conducere, Bocskai a devenit, prin forța împrejurărilor, una dintre

[25] Bethlen János, p. 378
[26] Sándor Imre, op. cit., p. 6.
[27] Posibil la Medgieşul Aurit
[28] Bethlen János, p. 378
[29] Bethlen János, p. 378
[30] Bethlen János, p. 382-383.

figurile proeminente ale răscoalei nobililor. Datorită acestui fapt, toate bunurile lui au fost confiscate, iar familia a fost nevoită să îşi ducă traiul în pribegie.

Potrivit relatării lui Ioan Bethlen, în vara anului 1672 văduva principelui Ioan Kemény, Ana Lónyay, împreună cu soția lui Bocskai, aflate în Transilvania, încurajau şi îndemnau nobilimea maghiară aflată în pribegie să reia lupta şi să-şi recâştige pozițiile.[31]

Ştefan Bocskai de Bocskó a murit în ajunul Crăciunului anului 1672 la Cluj, fiind înmormântat în 29 mai 1673 din Biserica din strada Luporum.[32]

Dacă despre viața lui, formarea lui şi despre rolul său concret în complotul nobiliar avem doar date fragmentare, în schimb despre moartea şi înmormântarea lui avem informații relativ bogate. Mai mult, predicile rostite la funeraliile lui au oferit câteva date interesante legate de unele momente din viața lui.

Moartea comitelui de Zemplén a survenit într-o casă din Cluj, în care acesta era găzduit. Cauza morții lui nu este cunoscută, dar unul dintre poemele de adio rostite cu ocazia înmormântării subliniază faptul că soția sa a fost alături de el, i-a fost sprijin şi ajutor în boala sa, a avut grijă de membrele sale grele. Din acelaşi poem se conturează faptul că, datorită afecțiunii de care suferea, comitele de Zemplén nu era în stare să se ridice fără ajutor[33]. Ioan Bethlen, relatând evenimentele vremii în 1670 îl descrie pe Ştefan Bocskai ca un om în vârstă care a suferit mult[34].

Înmormântarea lui Bocskai, comitele de Zemplén, a urmat cutumele vremii, acordând atenția cuvenită

---

[31] Bethlen János, p. 470.

[32] Porcshalmi András: *Ember életet jól kormányzó mesterség*: In: Szomorú halotti pompa, Kolozsvár, 1674, p.[17]

[33] Szomorú pompa, p.[48]

[34] Bethlen János; p. 378

rangului său social[35]. În acel timp o înmormântare era un eveniment important în viața comunității. Cu cât era de rang mai însemnat defunctul, cu atât funeraliile erau organizate cu mai mult fast. Deşi Ştefan Bocskai de Bocskó era un nobil aflat în pribegie, totuşi funeraliile sale au ținut să marcheze rangul său social.

Ştefan Bocskai, fiind un apărător înfocat al religiei calvine,[36] a sprijinit preoțimea calvină şi şcoala calvină. De aceea, el a fost înmormântat în cea mai însemnată biserică reformată, cea de pe actuala stradă M. Kogâlniceanu, din Cluj.

La funeraliile lui Ştefan Bocskai au slujit şase preoți, aceştia rostind predici după canoanele bisericii calvine. Obiceiurile de înmormântare ale vremii au fost totuşi mai tari decât reglementările bisericii. Astfel, serviciul în sine nu a urmat întocmai indicațiile bisericii calvine de a avea o ceremonie simplă şi de a avea doar o singură predică. Societatea transilvană nu s-a conformat acestor indicații, urmând cutumele păstrate. Predicile rostite cu ocazia înmormântărilor au oglindit, fără doar şi poate, diferențele sociale din societatea ardeleană.

Pentru a se conforma tradițiilor funerare existente era nevoie de multe ori de o perioadă lungă de pregătire. Acesta explică şi faptul, deja relatat, că deşi moartea comitelui de Zemplén a survenit în ajunul Crăciunului din anul 1672, funeraliile au avut loc abia în 29 mai 1673.

---

[35] Despre înmormântări nobiliare vezi: Kovács András, *A kolozsvári Farkas utcai templom címerei*, Budapest, Kolozsvár, 1995, 39-40: Jakó Klára, *Adalék fejedemneink temetekezésének kérdédéhez*, în *Emlékkönyv Jakó Zsigmond születésének nyolcvanadik évfordukójára*, EME, Kolozsvár, 1996, p. 233-247. Szabó Péter, *Uralkodó temetéseink kérdéséhez*, în Horn Ildikó, *Tündérország útvesztői*, Bp., 2005, p. 301- 320 , Horn Ildikó, op. cit, p. 320-342.

[36] Bethlen János, p. 370

În timpul de dinaintea înmormântării, clopotele se trăgeau în amintirea defunctului zilnic de două ori. De asemenea, s-a purces la stabilirea datei înmormântării în aşa fel încât oricine doreşte să poată ajunge la funeralii, şi au început pregătirile. În primul rând s-a stabilit lista invitaților la acest eveniment. Deşi nu se cunoaşte această listă a persoanelor invitate, cu siguranță că şi în cazul de față s-a procedat conform uzanțelor vremii.

Conform cutumelor vremii, la funeraliile nobiliare au slujit mai mulți preoți. La înmormântarea comitelui de Zemplén au slujit cinci preoți renumiți ai bisericii calvine, anume Paul Göcsi, Ioan Técsi, Andrei Porcshalmi, Ioan Posaházi, Samuel Diószegi şi Tolnai István.

Cinci dintre orațiile preoților au constituit o unitate, fiecare predică în parte având rolul său bine determinat. De asemenea, poemele scrise după tradiția vremii aveau menirea ca persoanele cele mai importante din anturajul defunctului să-şi poată lua adio de la persoana decedată. După înmormântarea lui Ştefan Bocskai, predicile şi poemele au fost tipărite într-un volum separat. Orațiile de la funeralii, în linii generale, pot fi regăsite în tipăritura elaborată în 1674. Ioan Técsi şi-a definitivat textul dat la tipar abia în 20 februarie 1674, aproape un an după funeraliile lui Ştefan Bocskai, în conacul domeniului din Gurghiu.

Dacă încercăm să aflăm câte ceva despre preoții care au oficiat la aceste funeralii, constatăm că în afară de Andrei Porcshalmi, protopopul calvin din Cluj, toți ceilalți predicatori de la înmormântarea lui Ştefan Bocskai se aflau, de asemenea, în pribegie. Fie îl cunoşteau pe Ştefan Bocskai încă din timpul vieții, fie doar soarta lor comună i-a făcut să se întâlnească. Deşi nu putem să excludem nici faptul că aceşti preoți ar fi putut fi susținuți de comitele de Zemplén în timpul studiilor lor, sau ar fi putut fi oaspeții acestuia, având în vedere că sursele documentare ni-l

descriu pe Ştefan Bocskai ca fiind un susținător înfocat al calvinismului şi o gazdă primitoare şi darnică. Oratoriile pun de mai multe ori accent pe aceste însuşiri al defunctului, dar din păcate ne lipsesc datele concrete în acest sens.

Şirul oraţiilor a început cu predica lui Paul Göcsi la casa familială. În faţa casei a urmat prezentarea textului lui Ioan Técsi. În biserică, ceremonia înmormântării a continuat cu predica protopopului reformat Andrei Porcshalmi, după care a urmat prezentarea genealogiei familiei Bocskai de Ioan Posaházi. Funeraliile au continuat cu un text elaborat de Samuel Diószegi.[37]

În poemele scrise de Tolnai S. István, defunctul îşi lua adio de la principele Transilvaniei ca de la cel care i-a oferit adăpost din calea urgiei ce s-a abătut asupra lui, de la soţia principelui ca de la un sprijinitor al lor, de la stările ţării, de la patria sa Ungaria şi în special de comunitatea comitatului Zemplén, de la biserica reformată şi şcoala din Sárospatak, de la biserica calvină din Cluj,[38] de la soţia sa rămasă văduvă şi de la un anume Gheorghe Soós,[39] singura rudă de sânge rămasă pe linie bărbătească. Iván

---

[37] Vezi : In Szomorú Pompa, Kolozsvár, 1674, locul de păstrare Biblioteca Academiei Filiala Cluj, p.[40/47]

[38] „ Te is Colosvari reformalt Corona
Hideg csontjaimat ki veotted szallasra
Vegen rendelete volt Isten hatarodra
Fenyeskedgyek rajtad az Urnak orczaja" Tolnai S. István: *Bucsúztató Bocskay István fölött*, IN: Protestáns Szemle, 1899, nr.1, p. 623.

[39] Gheorghe Soós de Sóváradi, , fiul lui Ioan Soós, vicecomite de Sáros şi a Evei Usz, prima sa soţie, a făcut parte din complotul Wesselényi, de acea a fost nevoit să-şi părăsească ţara şi averea, s-a refugiat în Transilvania odată cu Bocskai. Acesta i-a lăsat averea lui fiind ultima ramură a familiei provenite din Michban, Soţia lui Gheorghe Soós a fost Eva Barkoczy, a cărei avere a fost recuperată după restabilirea ordinii în Ungaria. Vezi: Bethlen János, p. 664 şi Nagy Iván; despre familia Soós de Sóvárad

Nagy consideră că acest Gheorghe Soós a fost desemnat ca moştenitorul lui Ştefan Bocskai. Relaţia celor doi a fost cunoscută şi poate fi documentată, deoarece în 1669, într-o dispoziţie, se solicită rezolvarea cazului lui Ştefan Bocskai, Gheorghe Soós, Nicolae Andrási.[40] Totuşi, deoarece nu avem cunoştinţă de un alt testament, credem că cel din ianuarie 1670 a fost cel valabil, deşi nu se poate exclude şi varianta un alt testament. Revenind la poemele de rămas bun, acestea nu au fost tipărite odată cu textele predicilor de la înmormântare, fiind publicate abia în 1899 în „Protestáns Szemle".[41]

Aspecte interesante ale înmormântării lui Ştefan Bocskai au ieşit la iveală cu ocazia restaurării bisericii reformate de pe strada Luporum, când, la începutul secolului, trecut au fost descoperite mai multe morminte în biserică. Printre altele atunci a ieşit la lumină mormântul comitelui de Zemplén, Ştefan Bocskai. În 1911, în naosul bisericii, alături de mormântul comitelui de Zemplén, cu numărul de inventar 26, a mai fost descoperit locul funerar al lui Gheorghe Apafi, Clara Bethlen şi Gheorghe Bánffy.[42] Din mormântul lui Ştefan Bocskai au fost recuperate în primul rând o sabie ruptă şi rămăşiţele unei lănci,[43] aceste obiecte având menirea să marcheze rolul social al defunctului. În sicriul comitelui de Zemplén s-au găsit o serie de textile şi alte obiecte cum ar fi: cuvertură de sicriu, elemente de îmbrăcăminte pantaloni, şapcă, veston, cuie de argint de diverse forme, litere fabricate din argint – o inscripţie.[44]

---

[40] Bethlen János, p. 351.

[41] Publicat de Samuel Aladár: Tolna S. Istvan: Búcsuztató Bocskay István fölött, IN. Protestáns Szemle, 1899, p. 614- 623.

[42] Entz Géza*: A Farkas utcai templom,* In: Kovács András: op. cit, p. 28.

[43] Kovács András: *A Farkas utcai templom címerei*, in: op. cit, p. 44.

[44] Arhiva parohiei reformate Cluj, I.C., p. 11-37.

Se pune întrebarea dacă a existat o relație de rudenie între Ştefan Bocskai de Kismarja, devenit principele Transilvanei şi Ştefan Bocskai de Bocskó, comitele de Zemplén. Desigur, ambii făceau parte din diferite ramuri ale aceleiaşi familii. În anul 1478, unul dintre băieți familiei Bocskai era Gheorghe. Acesta, la rândul său, a avut patru fii, doi dintre aceştia, Simon şi Grigore, fiind strămoşii celor doi Ştefan Bocskai. Nepotul lui Simon a fost Ştefan Bocskai, principele, iar strănepotul lui Grigore a fost Ştefan Bocskai, comitele de Zemplén. Practic, Ştefan Bocskai de Kismarja, adică principele, era unchieşul lui Ştefan Bocskai de Bocskó.

La moartea lui Ştefan Bocskai, principele, tatăl lui Ştefan Bocskai, comitele de Zemplen, Nicolae, făcea parte din cortegiul funerar din Košice, fiind pomenit printre cele mai apropiate rude al defunctului.[45] Dintre rudeniile principelui sunt amintiți vărul Nicolae Bocskai, Dionisie Bánffy, vărul său, fiul lui Cristofor Bánffy şi Iudit Bocskai, şi cumnatul său Gheorghe Horváth, soțul surorii sale Cristina Bocskai.[46] La data respectivă fiul lui Nicolae Bocskai, Ştefan încă nu se născuse. Ca atare, cei doi nu s-au întâlnit niciodată.

De oraşul Cluj au fost oarecum legate ambele personalități omonime, atât principele cât şi comitele. Ştefan Bocskai de Kismarja, devenit principele Transilvaniei, s-a născut în 1557 la Cluj, iar Ştefan Bocskai de Bokcsó, comite de Zemplén a murit şi a fost înmormântat în 1673 la Cluj.

[45] Horn Ildikó: *Tündérország útvesztői*, Bp., 2005, p. 324.
[46] Ibidem

OVIDIU MUREŞAN

RELATĂRILE CĂLĂTORILOR STRĂINI DESPRE ŞTEFAN BOCSKAI ŞI EPOCA SA

Confiscat de reverii mistice, interesat prioritar de accesul spre transcendență, reticent, poate chiar anxios față de natura pe care şi-o imagina saturată de „demoni" ostili, Evul Mediu n-a cunoscut decât rarisime călătorii veritabile, dar, în compensație, a ocazionat frecvente expediții războinice. Pelerinul medieval, deşi dotat cu o indiscutabilă disponibilitate pentru deambulații şi chiar peripatetizări, căuta în ultima instanță absoluțiunea şi, în consecință, total confiscat de propria-i experiență soteriologică, afişa o neutralitate suverană față de ambianța exterioară, tratând cu indiferență pitorescul, bizareria, abjecția peisajului recte mediului social, urban sau rural, pe care-l traversa.[1]

În schimb Renaşterea, ca de altfel şi Antichitatea, care îi slujeşte drept paradigmă, fiind o epocă dinamică, funciarmente extrovertită în plan structural, cultivă călătoria cu tenacitate şi vivacitate. Itineranții renascimentali, avizi de senzații insolite, captivați de aventura descoperirii şi a cunoaşterii unor tărâmuri situate dincolo de orizontul habitual al omului medieval, îşi organizează, animați de un interes lucid şi intempestiv, propriul lor demers gnoseologic. Renaşterea a încurajat călătoriile transoceanice şi transcontinentale pentru a încorpora în conştiința contemporanilor, printr-un proces sistematic de subminare a frontierelor geografice tradiționale, fabuloasele realități exterioare universului mediteranean, condimentate uneori de o irecuzabilă savoare exotică şi pentru a le

[1] R. Enescu, *Ab urbe condita. Eseuri despre valoarea omului şi umanismul valorilor*, Timişoara, 1985, p. 19.

metamorfoza în substanța intimă a lui *uomo singolare*, *uomo universale*, prototipul antropologic ideal din Quattrocento şi Cinquecento.[2]

Călătoria autentică, combustionată de gratuitate, se cuvine a fi delimitată de alte variante de inhalare a spațiului geografic. Un diplomat, o iscoadă, un funcționar comercial, un mercenar sau un misionar, care nu e altceva decât un pelerin hibridizat, nu călătoreşte, propriu-zis, decât în subsidiar. Toți voiajorii unui asemenea conglomerat virtual de itinerarii, orchestrat de interese profund divergente, se află angrenați într-o misiune cu finalități precise: încheierea unor acorduri interstatale, colectarea unor informații strategice vitale, contractarea sau vânzarea unor produse, cucerirea unor obiective militare sau racolarea de noi prozeliți *ad majorem Dei gloriam*. Or, personajul aflat într-o misiune sau călătorind din interes, îşi subordonează călătoria, modificând-o şi desfigurând-o într-un gest cu valoare instrumentală. Că, dotat cu inteligență şi un eventual substrat de cultură, acesta surprinde superficial sau în detaliu, peisaje, moravuri, meşteşuguri şi calamități, în mediul pe care-l străbate, e o chestiune independentă de esența însărcinării sale şi străină voiajului pur şi simplu. De aceea, relatările sau memorialele de călătorie ale acestor devoratori de banalități previzibile, contaminați de o sterilă manie migratorie, proliferează, de obicei, amănunte irelevante, nesubordonate unor criterii sintetizatoare, semnificative şi sugestive.[3]

Prin urmare, cu atât mai dificilă e inventarierea unei epoci din istoria Europei Centrale şi de Est, utilizându-se însemnările de un prozaism exasperant ale unor asemenea „pseudoargonauți" din veacurile XVI-XVII. Ea poate fi, în schimb, înțeleasă prin eventuala descifrare a unor fragmente revelatoare. „*Epoca lui Ştefan Bocskai*", în

[2] *Ibidem*, p. 19-20.
[3] *Ibidem*, p. 7-9.

măsura în care putem să vorbim de aşa ceva, subsumează cu îngăduinţă, cronologic vorbind, un interval de aproximativ două decenii: mai exact, ultimul din veacul al XVI-lea şi primul din secolul următor. Pe de altă parte, figura principelui transilvan se interferează concurenţial, în arealul politic regional al vremii, cu alte personalităţi proeminente, precum împăratul Rudolf al II-lea (1576-1612), domnitorul Mihai Viteazul (1593-1601), *marele incomod* al respectivului interval istoric şi bovaricul principe Sigismund Báthory (1581-1597; 1598-1599; 1601; 1601-1602), care aspiră concomitent, în virtutea cunoscutului proces istoric de ierarhizare a nivelelor de prestigiu, la confiscarea unei poziţii dominante în micromitologia puterii din atât de disputata zonă a Europei Centrale şi de Est.[4]

Sub raport evenimenţial, perioada coincide aproape perfect cu confruntarea militară dintre Liga Sfântă, adică toate statele creştine ameninţate direct de expansiunea Semilunii (Statul Papal, Spania, Austria cu statele germane, ducatele italiene Toscana, Mantova, Ferrara) şi Imperiul Otoman, consemnată în istoriografia europeană sub denumirea de „războiul lung" (1593-1606). Conştienţi de fragilitatea edificiului politico-diplomatic pe care-l construiseră, arhitecţii coaliţiei amintite s-au străduit ulterior, prin iniţiative abile şi obstinate, să atragă în reţeaua lor de tratate defensive atât pe domnitorii celor trei principate danubiene (Ţara Românească, Transilvania şi Moldova) cât şi pe liderii mişcărilor antiotomane din Balcani. În ciuda cortegiului de calamităţi (recesiune economică şi demografică) pe care l-a atras asupra Transilvaniei, îndelungatul conflict militar, întemeiat pe un alibi eleutherologic, a fost, într-un fel, preludiul premonitoriu al viitoarei „schimbări la faţă" din timpul

[4] L. Makkai, *Histoire de Transylvanie*, Paris, 1946, p. 361; I. Rachum, *Enzyklopädie der Renaissance,* Zürich,/f.a./, p. 458.

principilor Gabriel Bethlen (1613-1629) şi Gheorghe I Rákóczi (1630-1648), când, formaţiunea statală intracarpatică, profitând de o conjunctură politică favorabilă, s-a emancipat de tradiţionala „stagnare" a unei monotone letargii istorice şi a manifestat tendinţa iactantă de a juca un rol disproporţionat faţă de potenţialul său real, în „romanul" tragic al unei Europe scindate de inchietudini şi antagonisme.[5]

Pleiada cosmopolită şi discordantă de călători străini, care, în epistolele, rapoartele sau memorialele lor, se referă, mai mult sau mai puţin tangenţial, la Ştefan Bocskai (1604-1606) poate fi sistematizată în mai multe secţiuni, aplicându-se câteva criterii simple de omogenizare. Sub raport etnic, majoritatea acestor experţi în existenţa ambulatorie sunt italieni, care gravitează, în calitate de agenţi, soli, mercenari sau artişti, în orbita curţii princiare a lui Sigismund Báthory. Răsplătiţi generos de suveranul transilvan italofil, precum din partea unui autentic mecena renascentist, călătorii originari din Peninsula Italică - printre aceştia îi enumerăm pe Filippo Pigafetta (1533-1604), istoric şi arhitect militar din familia vestitului Antonio Pigafetta, însoţitorul lui Magellan, membru al unui corp expediţionar toscan, trimis în Transilvania la 1595, Alfonso Visconti (1550-1608), descendent din celebra familie ducală milaneză, nunţiu apostolic, acreditat oficial pe lângă Ştefan Báthori, după ce respectivul aderă la Liga Sfântă, Cosimo Caponi (?- după 1597), nobil roman din suita nunţiului papal Alfonso Visconti, Don Cesar Viadana, solul de etnie probabil hispanică al ducelui de Mantua şi Pietro Busto (?- după 1595), muzicant la curtea princiară din Alba Iulia, - adoptă în relatările lor un patetism encomiastic hiperbolic (să nu uităm că ne aflăm în perioada de triumf a manierismului),

[5] R. Mantran, *Istoria Imperiului Otoman*, Bucureşti, 2001, p. 260; *Istoria Românilor*, vol. V, Bucureşti, 2003, p. 88-95; *Kurze Geschichte Siebenbürgens*, Budapest,1990, p. 311-334.

ceea ce-i transformă în autentici linguşitori de serviciu ai infatuării şi orgoliului princiar. Toţi cei amintiţi îl evocă pe Ştefan Bocskai, unchiul principelui, doar fugitiv, într-o manieră unidimensională. În textele lor se insistă cu precădere asupra rolului pe care l-a jucat, în calitatea de confident sau sfetnic al suveranului transilvan sau în postura de „locotenent al armatei", adică al doilea comandant după principe, căpitan/guvernator al cetăţii Oradea, comite de Bihor şi comandant al cavaleriei, pe parcursul campaniei antiotomane din 1595, soldată cu succesele de la Târgovişte şi Giurgiu. Reuşita expediţiei a fost, se pare, umbrită doar de tensiunile instaurate între Ştefan Bocskai, susţinut de Gaspar Kornis de Ruszka, căpitanul cetăţii Hust, comite de Maramureş, şi comandantul corpului expediţionar toscan, Silvio Piccolomini (cca 1560?- după 1596)[6].

Din cvartetul de călători italieni autentici, doar Cosimo Caponi evidenţiază simpatia exclusivă de care se bucura viitorul principe al Transilvaniei printre contingentele de „haiduci", din moment ce aceştia i-au rezervat un cuantum substanţial din prada capturată de la paşa din Timişoara[7]. Pe de altă parte, Petru Pellérdi (?- după 1596) zis şi Petru diacul, subcămăraşul principelui Sigismund Báthory, este singurul care subliniază, în relatarea sa cu accente propagandistice şi partizane, aportul lui Bocskai la mobilizarea a 800 de cavaleri lăncieri şi 1200 de arhebuzieri din comitatul Bihor, în vederea confruntării cu turcii din 1595[8].

Scrisorile iezuitului de origine hispanică, Alfonso Carillo (1553-1608) şi cele ale raguzanului Givanni de'Marini Poli (?-1600), în ciuda caracterului lor conotativ la adresa căpitanului cetăţii Oradea, evidenţiază

[6] *Călători străini în ţările române*, vol. III, Bucureşti, 1971, p. 448, 487, 514, 553, 558, 584, 592, 659.
[7] *Ibidem*, p. 514.
[8] *Ibidem*, p. 621.

disponibilităţile de negociator ale acestuia, în calitate de mesager al lui Sigismund Báthory la curtea pragheză, în anii 1595 şi 1598 şi mijlocitor al căsătoriei prin procuraţie, încheiată de principele Transilvaniei la Graz, în 1595[9]. Milanezul Carlo Magno (cca. 1560-1617), gentilom de curte al împăratului Rudolf al II-lea, a fost, se pare, singurul dintre aceşti vizitatori provizorii ai Ardealului, care a derulat contacte mai strânse cu Ştefan Bocskai, pe care-l cunoştea atât de la curtea imperială pragheză cât şi de la cea princiară transilvană (se presupune că i-a vândut chiar şi o exploatare auriferă). În două relatări adresate patronului său, italianul evidenţiază încrederea nelimitată de care beneficia acesta din partea lui Sigismund Báthory. În 1596 i se încredinţează de către principe guvernarea întregii ţări, ameninţată de incursiunile tătarilor, iar la 1600 conduce conspiraţia menită să-l reîntroneze pe fostul său suveran, care abdicase în 1599[10].

De altfel, traiectoria existenţială a lui Sigismund Báthory excelează în inconsecvenţă şi sinuozitate. Principele pe care-l slujeşte cu fidelitate Ştefan Bocskai e un cabotin vanitos, influenţabil şi capricios. Tiran aparent timid, dar pe de altă parte sensibil detaşat de complexul culpabilităţii, el îşi confecţionează diverse roluri la care renunţă cu aceeaşi dexteritate cu care le-a conceput, de îndată ce i se par periculoase sau plictisitoare. După fiecare abdicare revine la putere printr-un ceremonial complicat şi teatral. În accepţiunea sa compoziţională, fiecare reîntoarcere la tron e acompaniată de o nouă suită de execuţii, a căror cruzime instaurează o inconfundabilă atmosferă de teroare. Estet al spectacolului terifiant, Sigismund Báthory se dovedeşte totodată un protagonist profan şi diletant al istoriei central-europene de la finele veacului al XVI-lea, incapabil să contureze un destin eroic,

[9] *Ibidem*, p. 254, 260, 325.
[10] *Călători străini în ţările române*, vol. IV, Bucureşti, 1972, p. 11, 14, 17-19.

dincolo de arbitrariul accidentalului, prin convertirea în faptă a unui principiu transcendent[11].

Paradoxal, cele mai vagi şi imprecise referiri ale călătorilor străini cu privire la Ştefan Bocskai datează din vremea când acesta îşi încheia cariera, în ipostaza supremă de principe al Transilvaniei, după ce vreme de un deceniu preferase ranguri şi posturi subalterne. Există doar două relatări care evocă perioada respectivă. Ambele sunt posterioare domniei lui Bocskai. În prima, geograful maghiar David Frölich (1595-1648), vizitator al colegiului de la Alba Iulia (1630), la invitaţia eruditului olandez J. H. Alstedius (Johann Alsted), profesor la respectiva instituţie de învăţământ, menţionează doar casa natală a personajului, situată în oraşul Cluj, iar în a doua, vestitul *globe-trotter* musulman, Evlia Celebi (1611-1684?), descrie cu precizie aproximativă o campanie glorioasă a principelui transilvan, aliat cu trupele otomane, conduse de Sarhoş-Ibrahim paşa, nepot al vizirului şi beilerbei de Kanija/Kanizsa, din anii 1604-1605, în urma căreia ar fi fost cucerită cetatea Esztergom, devastată Viena şi pustiite împrejurimile cetăţii Ujvár (Nove Zamky)[12]. Fără a fi fantezist, raidul antihabsburgic al lui Ştefan Bocskai, descris de celebrul călător otoman, conţine o serie de probabile exagerări şi inexactităţi. În primul rând principele transilvan a încheiat tratatul cu Imperiul Otoman abia la 19 mai 1605. Dintre cronicile turceşti ale veacului al XVII-lea, doar cea concepută de Mehmed bin Mehmed (?-1640) confirmă asedierea cetăţii Ujvár de către Ştefan Bocskai (august 1605) şi luarea în stăpânire de către acesta a cetăţii Esztergom, asediată în prealabil de trupele padişahului[13]. Mustafa Naima (1654/1655-1716), cronicar

---

[11] I. Em. Petrescu, *Configuraţii*, Cluj- Napoca, 1971, p. 99-100.

[12] *Călători străini în ţările române*, vol. V, Bucureşti, 1973, p. 52; *Călători străini în ţările române*, vol. VI, Bucureşti, 1976, p. 332-333.

[13] *Cronici turceşti privind ţările române*. Extrase I sec. XV – mijlocul sec. XVII, Bucureşti, 1966, p. 434.

otoman de sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea, susține exact contrariul şi anume că Ujvár-ul a fost cucerit de principele transilvan cu ajutorul turcilor, după ce în prealabil ocupase Oradea, Tokai şi Caşovia (Košice), iar Esztergom-ul a fost doar asediat de contingentele lui Sarhoş-Ibrahim paşa[14]. În narațiunea de sorginte istorică, *Grădina celor virtuoşi*, aparținând lui Kara-Celebi-Zade Abdul-Azis Efendi (1591/1592-1658), Ştefan Bocskai e evocat în ipostaza de cuceritor al cetăților Oradea, Tokai, Caşovia şi Ujvár, în timp ce în *Cronica* lui Ibrahim Pecevi (1574-1650?) se precizează că doar serascherul (comandantul) suveranului transilvan, Nehmety Gergely/Nemeti Iörgi, a devastat împrejurimile Vienei, alături de Sarhoş-Ibrahim paşa, în timp ce trimisul curții princiare, Francisc Rhedei, pustia împrejurimile cetății Ujvár.[15] Se pare că Evlia Celebi, când se referea la devastarea Vienei de către insurgenții lui Bocskai, făcea o vădită confuzie între acțiunile antihabsburgice ale acestora şi asedierea capitalei imperiale de către principele Transilvaniei, Gabriel Bethlen, în timpul Războiului de Treizeci de Ani (1620).

În concluzie, putem afirma că, din perspectiva memorialistică a călătorilor străini, Ştefan Bocskai apare ca o prezență reminiscentă şi infuză, aproape neintegrabilă într-un câmp de coordonate antropologice al veacurilor XVI-XVII, hegemonizat de conduita politică proliferată de autorul *Principelui*. Facultatea sa primordială pare să fi fost loialitatea, atât față de nepotul şi principele său cât şi față de habsburgi, perturbată doar de anumite stratageme machiavelice la care apelează către finalul carierei. Or, tocmai această conduită inflexibilă l-a determinat să-şi asume, pentru o îndelungată perioadă de timp, un etern

---

[14] *Cronici turceşti privind țările române*. Extrase III sf. sec. XVI-încep. sec. XIX, Bucureşti, 1980, p. 35-41.

[15] *Cronici turceşti privind țările române*. Extrase I sec. XV – mijlocul sec. XVIII, Bucureşti, 1966, p. 514-515 şi 554.

rol secundar, de eventuală eminență cenușie, în ierarhia politică a principatului transilvan. Dacă trăia în Japonia medievală, Ştefan Bocskai ar fi avut probabil toate şansele să devină o „*kagemusha*" (*umbra războinicului*), adică o dublură a mai mult sau mai puțin destoinicului Sigismund Báthory.

Deciziile sale, în calitate de strateg sau om politic, au fost întotdeauna subordonate unei înțelepte moderații, adecvată circumstanțelor politice pe care le dictau marile puteri ale timpului în Europa Centrală şi de Est. Animat de convingeri turcofobe, glisează spre partida turcofilă, atunci când interesele autonomiste ale principatului transilvan pretind o înțelegere cu vecinul amenințător de la sud de Dunăre. În acest context trebuie înțeleasă rebeliunea sa antihabsburgică şi intervenția în favoarea încheierii „războiului lung", prin pacea de la Zsitvatorok (1606), care stipula un armistițiu pe durata a două decenii între sultan şi împărat, favorizând instaurarea unui climat optim pentru o indispensabilă epocă de reconstrucție pe teritoriul Transilvaniei, care vreme de decenii fusese terenul de confruntare, atât pentru ambițioasele superputeri din regiune cât şi pentru facțiunile nobiliare interne.

EDIT SZEGEDI

BOCSKAI ÎN MEMORIALISTICA ŞI CRONISTICA SĂSEASCĂ DIN SECOLUL AL XVII-LEA

Interesul istoriografiei săseşti din secolul al XVII-lea pentru Ştefan Bocskai a fost relativ redus din două motive: domnia scurtă (de un an) şi aşezarea cronologică „nefastă", în sensul că domnia sa a fost precedată şi urmată de personalităţi care au marcat mult mai puternic epoca lor şi amintirea acesteia, ca Mihai Viteazul, Gheorghe Basta şi Gabriel Báthory. Bocskai a fost un fel de „personaj de tranziţie" mult mai puţin fascinant decât Gabriel Báthory, care reprezintă în istoriografia săsească răul absolut.

Astfel îl regăsim pe Bocskai în primul rând în scrierile memorialistice contemporane[1] şi doar în trei scrieri istoriografice propriu-zise[2]. În *Cronica Transilvaniei*[3] a lui Georg

[1] *Album Oltardianum 1526-1629* (în continuare: *Album*) în: *Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens* (Neue Folge), III, ed. Eugen von Trauschenfels, Kronstadt 1860; *Simonis Nösner res actae quaedam in partibus Hungariae et Transilvaniae* (în continuare: Res actae) în: *Deutsche Fundgruben* III.; *Liber annalium raptim scriptus per Michaelem Weyss Mediensem, Senatorem Reipublicae Coronensis, in quo conscribendo, etsi non eam (chare haeres) quam merito debuissem, adhibere potui diligentiam, nihilominus tamen charum tibi Eum speravi futurum, ob studium et voluntatem singularem in te meam, quam praesento, dum commemorando qualitercunque tendem annales hosce, non me, sed te de iis docere cupio. 1590-1612. Continuatio usque 1615* (în continuare: *Liber annalium*) în: *Deutsche Fundgruben* III; *Tagebuch des Peter Banfi, eines Kronstädter Rathsherrn vom Jahre 1599-1616* (în continuare: Banfi, *Tagebuch*) în: *Deutsche Fundgruben* III.

[2] *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transsilvanici, opera et studio clarissimorum doctissimorumque virorum Simonis Massae et Marci Fuchsii, Pastorum Coronensium, nec non Christiani Lupini et Johannis Oltard, Pastorum Cibiniensium, concinnati, quibus ex lucubrationibus Andreae Gunesch, Pastoris Sabaesiensis, aliisque*

Kraus referirile la Bocskai lipsesc, deoarece cronica începe cu anul 1608, iar în lucrarea lui Lorenz Töppelt, *Origines et occasus Transsylvanorum*[4], Bocskai nu este amintit.

Primele referiri la Bocskai apar în relatările de la sfârşitul sau despre sfârşitul secolului al XVI-lea, în care principele de mai târziu este amintit ca slujitor imperial, trimis în diferite misiuni[5] sau participând la nunta lui Sigismund Báthory[6]. În aceste menţiuni Bocskai este un personaj care nu se remarcă prin nimic, decât poate prin loialitatea sa faţă de Casa de Habsburg sau prin austeritatea înfăţişării[7].

Manuscriptis fidedignis quaedam adjecit Johannes Ziegler, Schenkensis Pastor in Districtu Bistriciensi Neovillensis. Edidit Josephus Trausch Coronensis, pars. I. Complectens annales ann. 990-1630, Coronae MDCCCXLVII (în continuare: CFLO I); *Tractatus Rerum tam bellicarum, quam etiam aliarum ab anno 1599 usque 1606 inclusive in Transylvania interventarum, per Georgium Krauss 1646 fungentem Civitatis Schaesburgensis Notarium conscriptus* (în continuare: Tractatus rerum) în: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, editat de G. Joseph Kemény, I., Klausenburg 1839; *Johannis Goebel et Goergii Wachsmann Chronica Civitatis Schaesburgensis 1514-1663* (în continuare: Chronica) în: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*, editat de G. Joseph Kemény, II, Klausenburg 1840.

[3] *Siebenbürgische Chronik des Schäßburger Stadtschreibers Georg Kraus 1608-1665* în: *Fontes Rerum Austriacarum. Oesterreichische Geschichtsquellen*, I. Abt. Scriptores, vol. IV, Wien 1864; cf. ediţia românească Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei 1608-1665*, Bucureşti 1965.

[4] Laurentius, Toppeltinus, *Origines et occasus Transsylvanorum, seu erutae nationes Transsylvaniae, earumque ultimi temporis revolutiones, historica narratione breviter comprehensae*, Lugduni Gallorum 1667.

[5] *CFLO* I, p. 119, 138, 140, 145; *Liber annalium*, p. 144, 150.

[6] *Album*, p. 33.

[7] "Es sind auch gar viele stattliche Teutsche Herren mitgewesen, alle in reichen Kleidungs Stucken, nur Magn. D. Stepahnus Bochkayus avunculus Serenissimi war gantz schwarz, und hatte nur auf dem Dollmán eine guldene Ketten mit viel Edelgestein, und sonstigen Geschmeid [...]", *Album*, p. 33.

După anul 1599 Bocskai dispare din orizontul memorialisticii şi cronisticii săseşti, reapărând în anul 1604, în contextul răscoalei anti-habsburgice. De data aceasta Bocskai se individualizează: din slujitorul fidel al Habsburgilor a devenit conducătorul unei răscoale anti-habsburgice, faţa de care elita politică săsească are o atitudine iniţial ezitantă.

Această atitudine este pe deplin explicabilă având în vedere contextul, dar şi preistoria ascensiunii politice a lui Bocskai, legate de războiul de 15 ani şi de urmările acestuia, atât pe plan politic cât şi psihologic. Perioada 1600-1605 este descrisă în lucrările cercetate ca o epocă a tulburărilor politice şi militare, a persecuţiei religioase, a nesiguranţei, mizeriei şi disperării generale, în care dispar noţiunile de duşmani şi aliaţi, deoarece ambii omoară, distrug, jefuiesc şi profanează[8]. Oraşele săseşti, adeseori ţintele predilecte pentru campaniile militare, oscilează în atitudinea lor politică, fiecare dintre ele având şi opţiuni politico-militare diferite[9]. Spaţiul de manevră al oraşelor era limitat şi de prezenţa mercenarilor.

Această atitudine ezitantă faţă de Bocskai este descrisă de judele Braşovului, Michael Weiss, din perspectiva contemporanului şi de cronicarii sighişoreni din perspectiva istoricului care reconstituie trecutul. Nu este o întîmplare faptul că atât Michael Weiss cât şi Georg Kraus, Georg Wachsmann şi Johannes Göbel reprezentau oraşele puternic afectate de luptele dintre Habsburgi şi haiducii lui Bocskai, atât ca teatru de război[10] cât şi ca subiect al măsurilor punitive ale Habsburgilor[11].

Michale Weiss include în memoriile sale scrisorile pe care le-a trimis lui Bocskai şi în care îi explică atitudinea

---

[8] *CFLO* I, p. 206, 227; *Tractatus rerum*, p. 166, 172, 175-176, 179, 194.
[9] *Tractatum rerum*, p. 197; *Liber annalium*, p. 174.
[10] *Chronica*, p. 102; *Tractatus rerum*, p. 175-176.
[11] *Liber annalium*, p. 162.

elitei săseşti. Adunându-se la Sibiu, reprezentanţii naţiunii săseşti au încercat să găsească o cale prin care să jure fidelitate lui Bocskai fără să încalce jurământul către împăratul Rudolf al II-lea[12]. Din punctul de vedere al judelui Braşovului era dezirabil să se apropie de Bocskai şi să-l recunoască, însă experienţa pedepselor impuse oraşului de către Basta, pentru infidelitate faţă de Habsburgi, îi limita opţiunile. Ceea ce doreşte o parte a elitei săseşti, armonizarea loialităţilor politice, devine astfel un fel de cvadratură a cercului.

Cronicarii sighişoreni privesc această atitudine nehotărâtă cu mai multă severitate: „Deşi Botskay îşi trimite scrisorile în oraşele săseşti, îi roagă cu prietenie, dar nu voiau să-l primească cu bunăvoinţă, ceea ce a dăunat foarte mult nu doar naţiunii noastre, ci şi întregii ţări; căci astfel am devenit duşmani, iar în loc să stăm în pace şi linişte am început un nou război şi o nouă răzmeriţă."[13] Atitudinea Sighişoarei care „se afla întotdeauna pe calea păcii"[14] rezulta dintr-o experienţă mai dură decât cea a Braşovului. Ca şi Mediaşul, Sighişoara fusese ocupată de trupele nobiliare pentru a fi obligată la supunere faţă de Bocskai. Haiducii lui Bocskai erau la fel de brutali ca şi mercenarii habsburgici, în special valonii, care ţinuseră până atunci oraşul ocupat[15].

Odată însă ales principe, Bocskai apare în scrierile săseşti într-o lumină pozitivă, pentru că a pacificat ţara şi a retras haiducii[16]. Bocskai devine principele pios[17], *pater*

---

[12] *Liber annalium*, p. 185-186.
[13] *Tractatus Rerum*, p. 200.
[14] *Ibidem*, p. 200.
[15] *Ibidem*, p. 194, 201, 202-204.
[16] *Ibidem*, p. 214-215; *CFLO* I, p. 231-235; *Liber annalium*, p. 191; Banfi, *Tagebuch*, p. 249; *Chronica*, p. 108.
[17] *CFLO* I, p. 236, nota 272; *Tractatus rerum*, p. 216; *Res actae*, p. 65.

patriae[18], astfel că asasinarea lui este văzută ca un eveniment tragic[19]. Din această perspectivă, portretul realizat de Georg Kraus este sugestiv din mai multe motive: pe de o parte reflectă schimbarea viziunii politice asupra destinului principatului Transilvaniei, pe de altă parte este şi un regret pentru o şansă pierdută din cauză ezitării elitei săseşti şi a lipsei de coeziune dintre stări. Speculaţiile pe care cronicarul le face în legătură cu importanţa zilei de vineri în viaţa lui Bocskai nu trebuie supraevaluate, ele putând fi interpretate ca rezultat al unor simple observaţii. Puse însă în legătură cu comparaţiile cu împăraţii romani, aceste reflecţii îl ridică pe principe deasupra importanţei sale locale:

„Principele pios şi cucernic se străduia în toate părţile să facă pace pentru Ungaria şi Transilvania mâhnite şi pentru a încheia pacea între cei doi împăraţi, Rudolf, germanul, şi Mahomet, turcul, pentru că cucernicul principe a văzut ce iese din asemenea războaie, şi ar fi şi terminat treaba cum se cuvine, dacă Dumnezeu l-ar fi lăsat să trăiască mai mult. Ori n-am fost noi vrednici principelui sau lumea cea rea nu l-a suportat pe principele pios [...]

Este de mirare că acest Bocskai István s-a născut într-o vineri la Cluj, într-o vineri s-a ascuns în castelul său de la Sâniob pentru a-şi salva viaţa, într-o vineri s-a predat Caşovia, într-o vineri Satu-Mare, într-o vineri Tokay, toate victoriile strălucite le-a dobândit într-o zi de vineri, toate faptele măreţe le-a înfăptuit într-o vineri, într-o vineri a fost proclamat principele Ungariei şi Transilvaniei, într-o vineri s-a predat Sighişoara, într-o vineri i-a sfârşit viaţa, nu se poate spune dacă vinerea i-a fost cu noroc sau cu

[18] *Liber annalium*, p.196.

[19] *Res actae*, p. 65; *Album*, p. 38; *Chronica*, p. 108; *Tractatus rerum*, p. 216; *CFLO* I, p. 235.

ghinion. Acest principe putea fi comparat cu vechii împărați Iulius (Caesar), August Traian sau cu alții, chiar şi cu Constantin cel Mare, dacă ar fi trăit mai mult. Sic fuit in fatis:

Botskaius patriam justis dum vindicat armis
Alma quies patriae, religioque redit."[20]

Evoluția imaginii lui Bocskai în memorialistica şi cronistica săsească reflectă în mare măsură evoluția elitei politice săseşti. Dacă la sfârşitul secolului al XVI-lea o parte a elitei săseşti susținea Casa de Habsburg (mai ales Sibiul, mai puțin Braşovul şi Sighişoara), odată cu instalarea unui regim propriu-zis de ocupație militară atitudinea pro-habsburgică începe să se erodeze. Oscilarea între cele două posibilități, susținerea Habsburgilor sau a adversarilor acestora (Moise Secuiul şi Ştefan Bocskai), s-a datorat în bună parte ocupației militare precum şi experienței măsurilor punitive anterioare. De aceea, adevăratele loialități sunt greu de reconstituit. Această problemă s-a rezolvat însă după instalarea lui Bocskai şi a succesului palpabil care n-a fost anulat nici după moartea acestuia: pacificarea țării.

[20] *Tractatum*, p. 216.

OVIDIU PECICAN

ŞTEFAN BOCSKAI ÎN ISTORIOGRAFIA ROMÂNĂ RECENTĂ (1989 - 2005)

O inspecţie succintă în sintezele istorice româneşti referitoare la Transilvania, realizate după 1989, în condiţiile dispariţiei presiunii ideologice a dictaturii, pentru a vedea cum se reflectă în pagină scurta domnie a lui Ştefan Bocskai, are caracterul unui sondaj îngust, dar elocvent. El vorbeşte despre un moment istoric perceput ca unul de tranziţie dinspre epopeea lui Mihai Viteazul, eroul primei uniri româneşti, cea de la 1600, către apoteoza scurtă a regimurilor de stări şi către alianţa politică a Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei, aflate deopotrivă sub suzeranitate otomană, din deceniile următoare. În această calitate, deşi integrată cronologic în succesiunea de evenimente politice, diplomatice şi militare a confruntării Imperiului Habsburgic cu Poarta Otomană, perioada principatului lui Ştefan Bocskai putea fi, fără îndoială, integrată unei viziuni unitare asupra conflictului, cu atât mai mult cu cât tocmai cel care ocupa scaunul de la Alba Iulia a mediat fructuos tratatul de pace încheiat la Zsitvatorok, la 11 noiembrie 1606. Cu toate acestea, preocuparea – de-acum tradiţională – de a sublinia importanţa domniei lui Mihai creează senzaţia unei rupturi din context, prilejuind istoriografiei române actuale incursiuni frugale în anii de debut al secolului al XVII-lea.

Practic, atât contribuţia privitoare la etapa istorică la care mă refer din volumul I al sintezei coordonate de economistul Anton Drăgoescu, din motive de comandament politic şi, probabil, entuziasm naţional, *Istoria României. Transilvania* (Cluj-Napoca, Societatea Culturală „G. Barițiu", vol. I, 1997, p. 580-581), cât şi porţiunea de

text corespunzătoare din sinteza mai recentă, într-un singur volum, coordonată de Ioan-Aurel Pop şi Ioan Bolovan, *Istoria României* (Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2004, p. 318-319) au fost scrise de aceeaşi persoană. Aceeaşi autoare semnează şi o terță trecere în revistă a principelui şi anilor săi de domnie, anume cea din volumul al II-lea al *Istoriei Transilvaniei* coordonate de Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler şi Magyari András (Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2005, p. 122-123). Cunoscută specialistă în secolul al XVII-lea ardelean, doamna Suzana Andea nu a izbutit, însă, în cazul guvernării Bocskai, decât să reia textul, cu minime modificări retorice, transferându-l, într-o versiune cvasi-identică, dintr-un context auctorial şi textual în celelalte.

Informațiile selectate sunt importante şi utile. Împrejurările abandonării politicii filohabsburgice şi ale alegerii pe tron a candidatului Bocskai, stabilirea de relații cu Țara Românească şi Moldova, încheierea păcii de la Viena cu extinderea stăpânirii, medierea păcii de la Zsitvatorok şi moartea survenită pe neaşteptate. A doua oară, narațiunea istorică se îmbogățeşte cu un portret succint al protagonistului („Bun organizator militar, înzestrat cu suficientă abilitate diplomatică..."), cu menționarea necesității obținerii de sprijin săsesc, scutirea Transilvaniei de plata tributului față de turci vreme de un deceniu, pierderea cetăților Lipova şi Ineu, dobândirea coroanei regale şi păstrarea libertății principatului şi consecințele morții principelui asupra statutului Transilvaniei (nu a mai fost condusă prin locțiilori). Cum se poate constata, detaliile semnificative s-au dublat, dar tratamentul la care sunt supuse rămâne expeditiv, de tipul enumerării.

Când, în 2005, apărea volumul al II-lea din *Istoria Transilvaniei* coordonată de Ioan-Aurel Pop, Thomas

Nägler şi Magyari András[1], în mod cu totul previzibil capitolul „2.2. Evoluții politice în secolul al XVII-lea. De la Ştefan Bocskai la Mihail Apafi" era semnat de aceeaşi specialistă clujeană, Susana Andea. De astă dată recapitularea datelor privitoare la principele Bocskai se consumă la nivelul a trei sferturi de pagină şi nu mai lasă loc speranței unor eventuale aprofundări în materie de interpretare istorică.

Aparența de îmbogățire a evocării în textul din 2004 față de cel din 1997, ca şi cea de revenire la concizie în 2005, se spulberă îndată ce se compară fragmentele cu altele, mai vechi cu cel puțin jumătate de secol, scrise de alți autori. În cuvinte mai puține, Constantin C. Giurescu, de exemplu, izbutea să îl înfățişeze cu plasticitate pe principe, în volumul ultim, al III-lea, din sinteza lui de *Istoria românilor*, ca fiind adus pe tron de refugiații sosiți din Turcia, situându-l şi genealogic (unchiul clujean, după mamă, al lui Sigismund Báthory). Relația cu Țara Românească e surprinsă în termenii, mai palpabili pentru un cititor nespecializat, ai tensiunii dintre principe şi Radu Şerban, surprinzându-se într-o singură frază evoluția raporturilor dintre cei doi către tratatul din 5 august 1605. În fine, presupunerea, transcrisă de Giurescu, că Bocskai ar fi murit otrăvit, păstrează pe seama istoriei atât de prețioasa căldură a biograficului, deschizând o fantă către lumea de intrigi şi nelinişti în care principele s-a stins.

Ideea de a relua un text mai vechi în aceeaşi formă, doar că aglutinând în interiorul său mai multe amănunte, nu mi se pare dintre cele mai fericite. Între 1997 şi 2005, datele aparițiilor sintezei Drăgoescu, a celei Pop – Bolovan, şi, respectiv, Pop – Nägler – Magyari, meditația asupra subiectului ar fi avut răgazul să dobândească mai multă adâncime, problematizând la un nivel diferit. Nu

[1] Volumul I al acestei sinteze colective era coordonat doar de primii doi istorici.

spun că exemplul lui C. C. Giurescu, atent la dimensiunea individuală şi interpersonală a faptelor şi actanților, oferea singura pistă interpretativă alternativă posibilă. Se putea modifica unghiul de valorizare a evenimentelor, discutându-le fie prin raportare la ceea ce a fost şi ce avea să vină, fie din unghiul importanței politice europene a noilor configurări. Aparent, opțiunea ar fi însemnat o focalizare unilaterală. În fapt, însă, o asemenea tentativă ar fi asigurat o unitate de perspectivă, permițând decelarea unor semnificații şi chiar sublinieri necesare. În loc de aşa ceva, consemnările frugale din calendarul epocii lasă impresia de încropeală, lipsă de coerență şi hazard atât la nivelul textului, cât şi la cel al împrejurărilor istorice evocate. Observația este valabilă mai cu seamă privitor la prima versiune. În acea secundă, efortul îmbogățirii peisajului politic creionat conturează ceva mai complex ambianța din epocă, dar în acelaşi timp frustrează prin înmulțirea referințelor expediate.

Deocamdată, aşadar, Ştefan Bocskai rămâne să fie găsit mai ales în textele dinainte de revoluție: în operele interbelicilor, dar şi la Ştefan Andreescu, în capitolul din *Restitutio Daciae* dedicat afirmării lui Bocskai în fruntea principatului transilvan. Până şi un istoric uitat din veacul al XIX-lea, cum este Ioan V. Rusu, autorul instrumentului didactic numit *Compendiu de istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români* (Sibiu, Tip. S. Filtsch, 1864), altminteri paroh şi protopop greco-catolic al Sibiului – dar şi secretar II al ASTREI – dedica domniei lui Bocskai atenția sa, aducând în discuție o mulțime de fapte astăzi abandonate. Chiar dacă versiunea lui Rusu este mai degrabă factologică, ea oferă nealterate de abstragerea de la concretețe neurmată de exercițiul interpretativ cel puțin contururile şi parfumul epocii[2].

[2] Mulțumiri lui Ovidiu Ghitta pentru semnalare.

Pe scurt: anii de după revoluția din 1989 au cantonat figura lui Ştefan Bocskai aşa cum o păstrează istoriografia română în crochiuri expediate, pe care nu le compensează, din păcate, vreo hermeneutică mai ambițioasă. Anii Bocskai sunt, astfel, o mică pată de culoare, nici prea intensă, nici prea clară şi nici destul de semnificativă pentru a înțelege, în calitate de cititori, la ce mai figurează în pagină.

Carența se datorează, într-o anume măsură şi unei proceduri ce se dovedeşte carențială. Dacă diverşi coordonatori de sinteze apelează la acelaşi expert pentru a elabora capitolul ce corespunde aceleiaşi epoci nu este deloc sigur că, de la o versiune la alta, înțelegerea momentului istoric asupra căruia se opreşte alegerea va spori. Dimpotrivă, solicitarea unor condeie diverse poate institui dialogul fertil între concepții şi stiluri interpretative diverse, nemaipomenind şi de avantajul unei coloraturi stilistice şi a unor expresivități variate. Pe de altă parte însă, mă grăbesc să adaug că acceptarea de către un autor a invitațiilor repetate de a scrie despre acelaşi subiect nu ar trebui să îl scutească pe acesta de efortul unei reflecții de fiecare dată reînnoite asupra subiectului. Fiindcă, pesemne, este adevărat adagiul după care nu există subiecte neinteresante sau derizorii, aşa sunt, câteodată, doar lecturile la care le ştim supune.

ANEXE

Susana Andea, „Restaurație şi teamă", în Anton Drăgoescu (coord.), ***Istoria României. Transilvania*****, Cluj-Napoca, Societatea Culturală „G. Barițiu", vol. I, 1997, p. 580-581:**

„În această situație critică, când succesiunea princiară se confrunta, după moartea în lupta de la Braşov a lui Moise Szekely, cu lipsa unui candidat marcant, stările îl descoperă pe Ştefan Bocskai. Acesta este curând convins

să renunțe la politica sa filohabsburgică şi, împreună cu „haiducii" din pustă, cu secuii şi cu sprijin de la turci, inclusiv din partea domnilor români, să obțină îndepărtarea imperialilor şi înfrângerea comitelui Sibiului, fiind ales principe, la 4 septembrie 1605, de dieta de la Mediaş. Tot aici, a primit din partea lui Ali Paşa însemnele domniei şi ahidname-ul, dieta angajându-se acum, în prezența solilor din Țara Românească şi Moldova, în discutarea specială a relațiilor principatului cu aceste țări. S-a hotărât ca să fie perpetuată buna vecinătate şi păstrat tratatul de alianță încheiat, la 5 august 1605, cu Țara Românească, respingându-se sprijinul solicitat de moldoveni pentru reînscăunarea, la Bucureşti, a fostului domn, Simeon Movilă.

Având sprijinul turcilor şi consolidându-şi autoritatea în fața stărilor, Ştefan Bocskai reuşeşte, în vara anului 1606, să încheie pacea cu Viena, fiindu-i recunoscută calitatea de principe şi dobândind stăpânirea asupra comitatelor Bereg şi Ugocsa, plus cetățile Satu Mare şi Tokaj. Această situație îi va permite lui Bocskai să mijlocească pacea, din 11 noiembrie 1606, de la Zsitvatorok, dintre Habsburgi şi turci, pace ale cărei avantaje însă Transilvania nu le va putea fructifica din cauza morții neaşteptate a pricipelui".

Susana Andea, „Țările Române în secolul al XVII-lea", în Ioan-Aurel Pop, Ioan Bolovan (coord.), ***Istoria României*****, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2004, p. 318-319:**

„O parte a stărilor Transilvaniei, nemulțumite de situația creată, şi-au descoperit noul conducător în persoana lui Ştefan Bocskai – fost partizan al partidei habsburgofile, trecut acum de partea celei prootomane. Bun organizator militar, înzestrat cu suficientă abilitate diplomatică, acesta a reuşit să-i atragă de partea sa pe haiduci şi pe secui, cărora le-a promis restituirea vechilor

libertăți. Şi-a apropiat treptat şi restul stărilor din comitate,, mai ales după ce Poarta l-a recunoscut ca principe al Transilvaniei şi i-a trimis însemnele de domnie (noiembrie 1604). Rămânea ca pentru deplina reuşită să obțină şi acordul Universității Săseşti, în special al oraşului Sibiu, rămase credincioase Habsburgilor şi, mai ales, încrezătoare în revenirea acestora în forță cu sprijinul lui Radu-Vodă din Țara Românească.

Succesele militare obținute de Bocskai împotriva Habsburgilor, care au dus la ocuparea cetăților Satu Mare, Ujvar, Tokaj şi a teritoriilor din jur, i-au consolidat politica internă şi prestigiul extern. Convocate în Adunarea Țării de la Mediaş, stările transilvane au depus, la 14 septembrie 1605, jurământul oficial de credință față de principele Ştefan Bocskai, venit cu o suită impunătoare la ceremonia la care au asistat şi solii domnilor români şi aceia ai sultanului. Între timp, la 5 august 1605, fusese încheiat, la Târgovişte, un tratat de alianță între Transilvania şi Țara Românească. În noiembrie 1605, turcii i-au confirmat principelui şi titlul de rege al Ungariei de Mijloc şi au scutit Transilvania de plata tributului pe timp de zece ani. La revenirea în Ardeal, Bocskai urma, în schimb, să le predea cetățile Lipova şi Ineu. Adunarea Țării convocată la Cluj, în aprilie 1606, a luat în discuție noua situație creată prin numirea lui Bocskai ca rege al Ungariei, decizând să păstreze şi pe viitor libertatea principatului şi libera alegere a principelui. Cu acelaşi prilej, stările Transilvaniei şi-au desemnat reprezentanții la Dieta de la Caşovia.

Tratativele începute cu solii lui Rudolf al II-lea au fost finalizate prin încheierea păcii de la Viena (iunie 1606), prin care lui Bocskai îi erau recunoscute atât titlul de principe al Transilvaniei, cât şi stăpânirea cetăților Satu Mare şi Tokaj şi a comitatelor Bereg şi Ugocsa. Principele Transilvaniei a contribuit, de asemenea, la încheierea păcii de la Zsitvatorok (noiembrie 1606), prin care se punea

capăt războiului început în 1593. *Statu-quo*-ul restabilit între cele două imperii a durat, cu reînnoiri succesive, până în anul 1663. Transilvania rămânea pe mai departe un principat autonom sub suzeranitatea Porții, punându-se astfel capăt intervențiilor militare din partea împăratului creştin.

Moartea neaşteptată a principelui Ştefan Bocskai, aflat în Ungaria în cea mai mare parte a timpului, a pus capăt conducerii Transilvaniei prin locțiitori şi a readus instabilitatea politică".

Susana Andea, „2.2. Evoluții politice în secolul al XVII-lea. De la Şefan Bocskai la Mihail Apafi", în Ioan-Aurel Pop, Thomas Nägler şi Magyari András (coord.), *Istoria Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, Institutul Cultural Român & Centrul de Studii Transilvane, 2005, p. 122-123: „O parte a Stărilor Transilvaniei, nemulțumite de situația creată, şi-au descoperit noul conducător în persoana lui Ştefan Bocskai – fost partizan al partidei habsburgofile, trecut acum de partea celei prootomane. Bun organizator militar, înzestrat cu suficientă abilitate diplomatică, acesta a reuşit să-i atragă de partea sa pe haioduci şi pe secui, cărora le-a promis restituirea vechilor libertăți. Şi-a apropiat treptat şi restul Stărilor din comitate, mai ales după ce Poarta l-a recunoscut ca principe al Transilvaniei şi i-a trimis însemnele de domnie (noiembrie 1604). Rămânea ca pentru deplina reuşită să obțină şi acordul Universității Săseşti, în special al oraşului Sibiu, rămase credincioase Habsburgilor şi, mai ales, încrezătoare în revenirea acestora în forță cu sprijinul lui Radu-Vodă din Țara Românească.

Succesele militare obținute de Bocskai împotriva Habsburgilor, care au dus la ocuparea cetăților Satu Mare, Újvár, Tokaj şi a teritoriilor din jur, i-au consolidat puterea internă şi prestigiul extern. Convocate în Dieta de la Mediaş, Stările transilvane au depus, la 14 septembrie

1605, jurământul oficialde credință față de principele Ştefan Bocskai, venit cu o suită impunătoare la ceremonia la care au asistat şi solii domnilor români şi aceia ai sultanului. Între timp, la 5 august 1605, fusese încheiat, la Târgovişte, un tratat de alianță între Transilvania şi Țara Românească. În noiembrie 1605, turcii i-au confirmat principelui şi titlul de rege al Ungariei de Mijloc şi au scutit Transilvania de plata tributului pe timp de zece ani. La revenirea în Transilvania, Bocskai urma, în schimb, să le predea cetățile Lipova şi Ineu. Dieta convocată la Cluj, în aprilie 1606, a luat în discuție noua situație creată prin numirea lui Bocskai ca rege al Ungariei, decizând să păstreze şi pe viitor libertatea principatului şi libera alegere a principelui. Cu acelaşi prilej, Stările Transilvaniei şi-au desemnat reprezentanții la Dieta de la Caşovia.

Tratativele începute cu solii lui Rudolf al II-lea au fost finalizate prin încheierea păcii de la Viena (iunie 1606), prin care lui Bocskai îi erau recunoscute atât titlul de principe al Transilvaniei, cât şi stăpânirea cetăților Satu Mare şi Tokaj şi a comitatelor Bereg şi Ugocsa. Principele Transilvaniei a contribuit, de asemenea, la încheierea păcii de la Zsitvatorok (noiembrie 1606), prin care se punea capăt războiului început în 1593. *Status-quo*-ul restabilit între cele două imperii a durat, cu reînnoiri succesive, până în anul 1663. Transilvania rămânea pe mai departe un principat autonom sub suzeranitatea Porții, punându-se astfel capăt intervențiilor militare din partea împăratului creştin".

Constantin C. Giurescu, *Istoria românilor*, Bucureşti, Ed. All, 2000, vol. III, p. 12-13:

"În Ardeal, după moartea lui Moise Szekely, urmară frământări, până când izbuti să ia puterea nemeşul *Ştefan Bocskay*, născut la Cluj, în 1557, şi unchiul, după mamă, al lui Sigismund Bathory. El fu proclamat în 1604 principe al Transilvaniei de către refugiații de pe teritoriul turcesc;

marele vizir îl recunoscu la 19 noiembrie al aceluiaşi an, secuii, prin dieta din Miercurea Mureşului, la 21 februarie 1605, iar dieta ţării la 8 mai, la Târgu-Mureş.

Radu Şerban a avut, la început, relaţii încordate cu Bocskay, deoarece acesta, pe de o parte, sprijinea pe Movileşti, pe de altă parte, era împotriva imperialilor. Mai pe urmă însă, raporturile se îndulcesc şi se ajunge chiar la încheierea unui tratat de amiciţie şi alianţă, la 5 august 1605. Lui Radu i se asigură – prin acest tratat – şi un adăpost în Ardeal în caz de primejdie. Un şi mai mare succes pentru Bocskay este recunoaşterea împăratului Rudolf, care renunţă în favoarea sa la stăpânirea Ardealului, ba îi dă şi comitatele Tokay, Bereg şi Ugocea (iulie 1606). Îndată după aceasta urmează tratatul de pace între imperiali şi turci, încheiat la *Zsitvatorok*, la 11 noiembrie 1606, tot prin intermediul dibaciului principe al Transilvaniei. Se părea deci că va urma o eră de linişte pentru regiunile noastre, care avuseseră atâta de suferit în ultimii ani. Previziunea nu se îndeplini însă, deoarece Bocskay muri – se zice otrăvit – la 29 decembrie 1606 şi competiţiile pentru tron reîncepură".

Ioan V. Rusu, *Compendiu de istoria Transilvaniei cu distinctă privire la români* Sibiu, Tip. S. Filtsch, 1864, cap. III, &, p. 304-307:

„Malcontenţii[3] din Ungaria, mai ales protestanţii, şi-numiră principe pre Ştefan Bocicai (Bocskai), carele dintru început nu voi să accepteze această demnitate, însă mai pre urmă, descoperindu-se lucrul [acela] de [către] imperiali, şi el văzându-se atacat de Jacob Barbiano, prefectul Caşoviei, se puse în fruntea malcontenţilor, [îi] bătu pre imperiali la Urbea-Mare[4], în 15 octo[m]br[i]e 1604, şi luă Caşovia. Trupele transilvane se întoarseră

[3] Nemulţumiţii.
[4] Oradea.

acasă. Emigranții şi Gabriel Bethlen se uniră cu Ştefan Bocicai. Şerban Basarabă[5] văzând aceste, trimese pre Georgiu Sârbul cu un corp de volintiri în T[ransilva]nia, ca să apere pre comisarii imperiali în contra ungurilor malcontenți. Cu începutul an.[ului] 1605, Ştef.[an] Bocicai, continuând lupta în contra imperialilor, luă de la ei Lipova, Sebeşul[6] în Temeşana[7], şi cetatea de piatră (Chioarul, Kövár), din T[ransilva]nia. În 21 februarie [al] acestui an, Bocicai se recunoscu de principe şi din partea adunării nobililor şi a secuilor ținute la Miercurea (în scaunul Mureşului). Saşii nu luară parte la acea adunare, sub pretext că se tem de Şerban, carele ținea cu imperialii; pentru aceea, secuii prădară satele şi ținuturile săseşti. În luna lui aprilie 1605, Ştef.[an] Bocicai trămese pre Ladislau Giulafi[8] ca gubernatoriu în T[ransilva]nia cu 2000 de haiduci. Basta merse în contra lui Bocicai şi-l alungă; însă soldații lui nu voiau a se bate, din cauză că nu li se plătiseră stipendiile. Aşa Basta fu constrâns a se retrage la Eperies, şi apoi la Pojon. Bocicai, convocând dieta în Ungaria, la satul Serenci[9], se proclamă de principe al Ungariei[10].

În T[ransilva]nia, Ladislau Giulafi chemase dieta la Mureş-Oşorhei în luna lui mai 1605, cu scop de a se face pregătiri la continuarea bătaiei, însă de frica românilor lui Şerban Basarabă, cari şi-puseră castrele[11] la Mediaş, dieta se strămută la Chimitelnic (Kelemen-telke). După răsipirea dietei, Giulafi şi-puse castrul la opidul Elisa (Elisabetopole) pre Târnava; Georgiu Sârbul cu românii lui atacă, şi-i

[5] Radu Şerban.
[6] Caransebeşul.
[7] Banat.
[8] Gyulaffy László.
[9] Szerencs.
[10] A. Tr. Laurian, ist. Rom. Pag. 441, 442. Felmer, pag. 211, 212. [n. a.]
[11] Tabăra.

împrăştiară toată armata. Însuşi Ladislau Giulafi numai cu fuga şi-mântui viața. Nu mult după aceea, Giulafi, cu o putere mai mare, împresură Sighişoara, care se apără iar de Georgiu Sârbul cu românii din Țara Românească. Prelungindu-se împresurarea, Giulafi trămise după ajutor la Ieremia Movilă, domnul Moldovei, cu carele Bocicai încheiase [un] tractat ofensiv. Ieremia [î]şi trămise 5000 [de] oşteni în contra lui Georgiu Sârbul: totdeodată, pre frate-so încă îl expedie cu 4000 [de] inşi, ca prin T[ransilva]nia să erumpă în Țara Românească. Iar el însuşi avea să intre în Țara Românească de-a dreptul din Moldova. Tot pre atunci fură încunoştințați şi turcii, ca să treacă Dunărea. Planul era ca pre Şerban să-l strâmtoreze de toate părțile, şi să-l scoată din domnie. Însă Şerban, înțelegând acest plan, se împăcă cu turcii, şi [îl] rechemă pre căpitanul său Georgiu Sârbul din T[ransilva]nia. În 5 august 1605, încheie tractat de pace şi cu Ştefan Bocicai. Ieremia Movilă, văzându-se acum părăsit de transilvani, se duse la tătari şi veni de acolo cu oaste asupra lui Şerban; însă acesta-l învinse: tătarii luară la fugă, şi aşa încercarea lui Ieremia de a detrona pre Şerban, rămase fără de efect.

În timpul acesta, Bocicai, bătând pre imperiali mai din toată Ungaria, se întoarse în T[ransilva]nia: se duse la Mediaş, după aceea, ocupă Sighişoara, care tot se mai apăra încă de Georgiu Sârbul cu românii săi. În septembrie 1605 chemă dieta formală la Cluj – la care luară parte şi saşii; – aci alegându-se din nou, fu recunoscut de toate [cele] trei națiunile țării ca „principe a[l] T[ransilva]niei".

După aceea, demițând pre turci şi pre moldoveni acasă, Ştefan Bocicai se întoarse în Ungaria, unde marele vizir îl încorună de rege a[l] Ungariei în 11 noiembrie 1605 în câmpul Racoşului[12], cu o coroană care se zicea a fi fost luată de la regii românilor şi bulgarilor.

[12] Rákos.

Turcii, mulțumiți cu serviciile ce le-au făcut t[ransil-văne]nii, le-au iertat tributul pre 10 ani şi pre viitoru îl defipseră[13] la suma de 10.000 [de] galbeni pre an. Însă pretinseră transpunerea[14] castelelor: Lipova şi Ianova[15].

Îm 24 februarie 1606, Bocicai încheie pace şi cu împ.[ăratul] Rudolf sub următoarele condițiuni: Bocicai să posede T[ransilva]nia cu unele comitate din Ungaria pre lângă titlul de: „principe a[l] T[ransilva]niei şi domn a[l] părților anexe din Regatul Ungariei". Comitatele anexe din Ungaria fură: Satu-Mare, B[e]regul, Sabolciul, Ugocia, Solnocul de Mijloc, Bihorul, Zărandul, Crasna, Maramureşul cu districtul Cetății de Piatră (Chioarul, Kövár). În 11 noiembrie a[l] aceluiaşi an, urmă încheierea păcii pre 20 [de] ani şi între Rudolf şi între Ahmet, carele se suise pre tronul sultanilor.

Nu mult după aceea, în 29 decembrie (1606), muri Ştefan Bocicai la Caşovia, în etate de 59 [de ani], nelăsând nici un erede[16] după sine. Era prepus că l-ar fi adăpat cu venin cancelarul său Mihail Katay, pre carele pretorienii, din astă cauză, îl şi tăiară în bucăți. Corpul principelui Ştefan Bocicai fu transportat la Alba-Iulia şi s-a înmormântat în biserica S.[fântul] Mihail".

[13] Stabiliră
[14] Predarea.
[15] Ineu.
[16] Moştenitor.

KOVÁCS ANDRÁS

PLACA COMEMORATIVĂ A CASEI BOCSKAI DIN CLUJ (1606)

În aşa-numita Casă Bocskai[1] din Cluj se păstrează fragmentele unei plăci comemorative care ilustrează un capitol deosebit al istoriei culturii clujene din epoca renaşterii.

La 25 octombrie 1606 – reiese din însemnările lui Valentin Segesvári[2] – a fost montată o placă comemorativă cu blazonul principelui Ştefan Bocskai la casa lui Ioan Eppel din Cluj. Din Socotelile[3] contemporane ale oraşului reiese că munca a început la sfârşitul lunii iulie, atunci s-a desenat pe hârtie proiectul plăcii, judecând pe baza celor aproximativ 60–62 de coli de hârtie folosite, suficiente atât pentru schiţele pregătitoare cât şi pentru realizarea proiectului de 1:1 al monumentului. În luna care a urmat pietrarii realizaseră piesele componente, către sfârşitul lunii dispensatorul oraşului consemna plata pictorului care a desenat inscripţia pe plăcile pregătite. Gravarea inscripţiilor era în curs în lunile următoare, aşezarea plăcilor a avut loc între 23 şi 25 octombrie în Cetatea veche. Atunci pietrarii erau ajutaţi de drabanţii oraşului, scripeţii şi funiile au fost împrumutate de la dulgherii din oraş. Retuşurile precum şi vopsirea, poleirea cu aur a plăcii au fost terminate până la sfârşitul lunii noiembrie.

---

[1] Str. Matei Corvin nr. 4, numită şi Casa Eppel pe baza informaţiei retrospective a lui Valentin Segesvári. V. mai jos.

[2] Segesvári Bálint, *Történeti följegyzései (1606–1654),* în: Kolozsvári emlékírók, red. şi note de Pataki József, intr. Bálint József, Kriterion, Bukarest, 1990, p. 136.

[3] Kovács András, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben,* Teleki–Balassi, Budapest–Kolozsvár, 2003, pp. 23–24.

Acestea sunt în momentul de față informațiile de care dispunem în legătură cu monumentul studiat.

Dispensatorul oraşului vorbea despre o casă din Cetatea veche, Valentin Segesvári, care şi-a definitivat însemnările cu decenii după eveniment, a numit casa după proprietarul de mai târziu (începând cu 1610), pastorul unitarian Ioan Eppel. Această denumire greşită, folosită de el stă la baza neînțelegerilor moderne în legătură cu edificiul în cauză.[4]

Locul de conservare al fragmentelor păstrate este concludent în privința problemei topografice: toate se găseau la începutul secolului al XIX-lea în casa contelui Iosif Teleki şi au fost reînzidite cu mici defecte la locul actual în momentul unei reamenajări şi amplificări care a avut loc în anul 1817.[5]

În legătură cu înfățişarea originară a plăcii nu dispunem de izvoare. Presupunem doar că această compoziție aurită şi policromă atrăgea şi prin dimensiuni atenția trecătorilor care soseau în Cetatea veche.

Pe baza detaliilor structurale este de asemenea de presupus, că avem de-a face cu fragmentele unei compoziții care imita o *aediculă* antică, readaptată în epoca renaşterii. Ordinea aşezării pieselor inscripționate se reconstituie prin conținutul textelor: este evident că placa dedicată Cititorului (Lectori) introducea compoziția.

---

[4] Între altele şi localizarea casei şi tipografiei socrului lui Eppel, Caspar Heltai în aceeaşi clădire. – Kővári László, *Erdély régiségei és történelmi emlékei,* Kolozsvár, 1892, pp. 303, 315 – Debreczeni László, *Az 1953. évi kolozsvári műemlék-összeírás építészettörténeti eredményei,* în: Bodor András et alii (red.), Emlékkönyv Kelemen Lajos születésének nyolcvanadik évfordulójára, Bukarest–Kolozsvár, 1957, pp. 230, 236, 237.

[5] Segesvári Bálint, *Krónikája,* Prezentare şi note de Jakab Elek în: Erdélyi Történelmi Adatok, red. Szabó Károly, vol. IV, Kolosvárt, 1862, pp. 165–168.

Aceasta a fost urmată – titlul a fost gravat în prima placă – de distihurile aşezate în coloane paralele referitoare la rolul fast al zilei Venerei în viaţa personajului comemorat şi se încheia prin epigrama descriind *Rivalizarea celor trei zeiţe ale Olimpului*. Lăţimea mai mică a acesteia din urmă demonstrează că se afla sub un pervaz profilat, constituind un fel de panou decorativ pentru soclul compoziţiei. Un brâu profilat – fragmentele acestuia pot fi observate la extremităţi – divizase şi plăcile superioare, căci între colonetele, respectiv între pilaştrii din flancuri trebuia să existe o cezură. Pilaştrii decoraţi cu caneluri şi marcaţi cu cifrele anului ai plăcii superioare susţineau timpanul decorat cu blazonul circular dispus ca o rozetă. Contururile pietrei cu blazon susţin această supoziţie, deşi – prin natura determinată de montarea ca în *puzzle* a lor – nu ne ajută prea mult la reconstituirea dimensiunilor exacte ale ediculei. Dacă ne imaginăm montajul prezentat completat cu aceste detalii, atunci putem să ne facem o imagine asupra compoziţiei originare. Acest tip de ancadrament s-a răspândit în arhitectura europeană prin tratatele lui Sebastiano Serlio (1475–1554),[6] în Transilvania apare pentru prima oară în 1592 la poarta cetăţii din Şimleul Silvaniei. O edicolă asemănătoare, cu funcţie identică, dar mult mai primitivă ca realizare încadrează blazonul lui Ştefan Lázár din Lăzarea, din anul 1630.[7]

Piesa cea mai importantă a compoziţiei studiate este blazonul decorat cu motive de feronerie şi încadrat de astragale, dublate de un alt şir compus din ornamente de feronerie. Scutul sfârtecat şi completat în centrul capului

---

[6] Serlio, Sebatiano, da Bologna, *Regole generali di architettura*…, in Venetia per Francesco Marcolini da Forlì, 1537, T. XXVI. – Serlii, Sebastiani, Bononiensis, *Architecturae Liber Septimus*…, Ex officina typographica Andreae Wechelli, Francofurti ad Moenum, 1575. 77.

[7] Kovács András, *Késő reneszánsz építészet Erdélyben*, Teleki–Balassi, Budapest–Kolozsvár, 2003, pp. 117 sqq.

cuprinde însemnele heraldice ale Regatului Ungariei (cartierele 1, 3), respectiv cele ale Transilvaniei (cartierele 2, 4 şi cantonul din centrul capului), respectiv, peste tot, ovalul încadrat de însemnul Ordinului Dragonului al blazonului familiei Bocskai de Kismarja, este timbrat de o coroană princiară. Această compoziție heraldică fusese întrebuințată de Ştefan Bocskai în calitatea sa de principe al Ungariei şi Transilvaniei, după dieta din Szerencs (Ungaria) din 20 aprilie 1605. Modelul compoziției trebuie să fi fost o pecete sau o monedă. Deşi nu am reuşit să identificăm o piesă anume, cele mai multe paralelisme le găsim în emisiunile de taleri din 1606 care figurează sub numerele 197–198 în catalogul lui Huszár Lajos,[8] diferențele pot fi puse pe socoteala pictorului clujean care a formulat proiectul monumentului. O singură diferență heraldică poate să fie surprinsă: emisiunile monetare studiate prezintă soarele şi luna fie în cartierului 2 al scutului sfârtecat, fie, cum e în cazul exemplelor noastre, într-un canton clar delimitat al aceluiaşi cartier, dar niciodată peste cartierele 2–3, în mijlocul capului de scut. Cadrul scutului se înrudeşte în spirit cu moneta nr. 198. Această înrudire se manifestă şi prin aşezarea 3+4 a celor şapte turnuri. Detaliile coroanei princiare, cele ale dealurilor de sub crucea apostolică constituie de asemenea paralelisme. Toate acestea presupun înrudirea apropiată între blazonul sculptat şi talerului nr. 198.

Inscripția lungă, redactată în limba latină, se compune din trei părți. Prima, formulată în proză aparține celor care au hotărât aşezarea plăcii. Celelalte două reproduc panegiricele versificate ale notarului, apoi judelui (1603) din Caşovia, poet laureat al imperiului (1598), Ioan Bocatius (Bock, 1549-1621), originar din

[8] *Az erdélyi fejedelemség pénzverése,* Red. Rádóczy Gyula, Akadémiai, Budapest, 1995.

Moravia, consilier şi diplomat de încredere a lui Ştefan Bocskai. Din însemnările autorului ştim că panegiricul cu tema zilei de vineri a fost compus la cererea principelui,[9] nu putem deci să excludem cu desăvârşire posibilitatea ca ideea realizării plăcii să se fi pornit din anturajul principelui, deşi, cum am văzut, cheltuielile legate de monument au fost contabilizate pe seama oraşului.

Realizatorii monumentului au fost membrii breslei pietrarilor din Cluj, datele se referă consecvent la „pietrari" şi nu la un pietrar anume. De aceea, trebuie să presupunem că semnul lapidar, atribuibil pietrarului János/Johannes Szilágyi (Zilagi),[10] care apare pe placa inferioară ar reprezenta semnătura starostelui breslei pietrarilor clujeni care contribuise în persoană la realizarea sculpturii împreună cu colegii săi. Nu cunoaştem numele pictorului care avusese o contribuţie, cum am văzut, substanţială în definitivarea proiectului.

Având în vedere cele arătate mai sus, se conturează unele consideraţii privind împrejurările în care s-a înălţat monumentul. Ştefan Bocskai, după alegerea sa ca principe al Transilvaniei[11], a petrecut, în august 1605[12] aproximativ două săptămâni în Cluj. Pare probabilă presupunerea că

---

[9] *Bocatii, Johannis Poemata quae supersunt,* ed. Franciscus Csonka, pp. 598 sqq., 1012–1013. – Bocatius János, *Öt év börtönben [1606–1610],* trad., note şi postfaţă de Csonka Ferenc, trad. Anexei Mollay Károly, Budapest, 1985, p. 158.

[10] *Zilagi János*. Identificarea ipotetică se bazează pe combinaţia literelor care nu apar în numele celorlalţi meşteri cunoscuţi ai Clujului. Balogh Jolán, *Kolozsvári kőfaragó műhelyek. XVI. század,* Budapest, 1986, pp. 84, 366 a publicat referiri la lucrările din Alba Iulia, Şimleul Silvaniei şi Aghireş(?) ale meşterului în perioada 1581–1595. Fără îndoială era unul dintre cei mai cunoscuţi meşteri ai breslei. La 23 oct. 1606 a fost plătit pentru o lucrare efectuată la comanda oraşului. V. Arhiva Primăriei Cluj, Socoteli vol. 12a, fasc. III, pp. 108–109.

[11] Miercurea Nirajului, 12 februarie 1605.

[12] 12–28 aug. 1605.

hotărârea consiliului de la sfârşitul lui iulie 1606 era motivată de pregătirea aniversării vârstei de 50 de ani a principelui, fiu al oraşului. Deşi ideea nu este străină mentalităţilor epocii, materializările sale transilvănene pornesc tocmai din Cetatea veche a oraşului. În imediata apropiere a Casei Bocskai, pe grilajele ferestrelor casei în care s-a născut regele Matia străluceau corbi heraldici în vremea lui Caspar Heltai, ca o expresie a privilegiilor conferite de rege proprietarilor casei.[13] În interiorul clădirii încăperea în care se născuse Matia fusese marcată însă şi cu o inscripţie. Textul acesteia, consemnat în 1758[14], a fost redactat în cursul secolului al XVI-lea, probabil concomitent cu naşterea cultului său, frapant marcată de Cronica lui Heltai. În spiritul şi după modelul acestui cult se montează şi placa Bocskai, în timpul vieţii, în apropierea împlinirii vârstei de 50 de ani.

Cel care urma să fie omagiat personifica în ochii clujenilor sfârşitul ocupaţiei imperiale, adică sfârşitul unei

---

[13] Heltai Gáspár, *Krónika az magyaroknak dolgairól,* în: Heltai Gáspár és Bornemisza Péter Művei. Selecţia, red. şi note de Nemeskürthy István, Szépirodalmi, Budapest, 1980, pp. 449–450. Dat fiind faptul că proprietarii clădirii au obţinut anumite privilegii încă în timpul domniei regelui, este de presupus, chiar dacă nu poate fi demonstrat, că aceste embleme au fost realizate încă înainte de 1490. În legătură cu istoria casei v. Kovács Kiss Gyöngy, *Hagyomány vagy történelmi tény? Mátyás király szülőháza és adómentességet biztosító kiváltságlevele, în:* Eadem: *Rendtartás és kultúra. Századok, mindennapok, változások Erdélyben,* Marosvásárhely, 2001, pp. 7–12.

[14] Formulările din acest text retrospectiv nu pot fi imaginate decât ca inscripţie: „*Matthias, dei gratia beatae memoriae olim Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae rex, filius quo[n]dam domini Joannis Hunyadi, natus* ***hic in isto hypocausto*** *anno 1444, die 27 Martii(!), 3 hora matutina, qui fideliter patriae inservivit regnavitque foeliciter usque ad vitae suae finem.*" În Arh. Naţ. României, Dir. Jud. Cluj, (fosta Col. Erdélyi Nemzeti Múzeum), Fondul breslelor (nr. 544), Breasla tâmplarilor Clujeni, nr. 3, 1644–1690[–1758]. Însemnările lui Ioan Régeni.

perioade marcate de jafuri şi de tragică nesiguranţă, părea să inaugureze prin dublul său titlu princiar speranţa unei normalităţi râvnite de cetăţenii care nu fără temei inventaseră, ceva mai devreme, şi cultul nostalgic al regelui Matia.

Mentalitatea materializată în aceste manifestări a mai produs un monument în Transilvania: în 1627 s-a montat o placă comemorativă comandată de Ştefan Bethlen în cetatea din Ilia. Astfel marcase proprietarul printr-un monument asemănător, realizat de asemenea la Cluj încăperea în care se născuse în 1580 fratele său, Gabriel, continuator al viziunii politice elaborate de Ştefan Bocskai. Această ediculă cuprindea o inscripţie în versuri şi blazonul – anacronic[15] la data montării – folosit ca rege al Ungariei şi principe al Transilvaniei de acest fiu al Iliei.[16] Din distihul introductiv[17] al inscripţiei de la Ilia reiese că ideea fusese inspirată de cele două monumente clujene.

[15] V. Kovács Klára, *Bethlen Gábor váradi emléktáblája,* Erdélyi Múzeum 65/2003/3–4, pp. 63–66.

[16] Kovács András, *Bethlen Gábor fejedelem címere,* Református Szemle 95/2002. – Idem, *A marosillyei Veres-bástya,* (Erdélyi Művelődéstörténeti Források, II, red. Kovács András), Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, Kolozsvár, 2004, pp. 18–19.

[17] „Regis Corvini jactat se urbs Claudia cunis. / Urbs eadem nobis Bocskaium genuit."

MIHÁLY MELINDA

CASA BOCSKAI DIN CLUJ. CONTRIBUȚII LA ISTORICUL CLĂDIRII

Casa Bocskai este situată pe latura de sud-est a piațetei trapezoidale din fața casei de naștere a regelui Matia Corvinul din Cetatea Veche. Clădirea construită pe un plan dreptunghiular neregulat este delimitată dinspre nord de str. Sextil Puşcariu, dinspre est de str. Matia Corvinul, iar dinspre sud de curtina sudică a fortificației Cetății Vechi.

Înfățișarea actuală a casei în care s-a născut principele Bocskai se datorează modificărilor din secolul al XIX-lea. Fațada principală dinspre str. Matia Corvinul a edificiului, împărțită în două registre orizontale, este articulată printr-o bază placată cu plăci de calcar, un brâu median combinat cu pervazul continuu al golurilor etajului şi cu o cornişă proeminentă, bogat profilată. Suprafața registrului inferior, tratată cu striuri orizontale, este ritmată de opt, iar etajul de nouă axe de goluri.

Fațada dinspre str. Sextil Puşcariu este străpunsă de câte cinci axe de goluri la ambele nivele, dintre care în axa a doua, dinspre vest, fațada este ritmată de ferestre oarbe.

Poarta de intrare a imobilului, plasată pe fațada principală, este încadrată de un ancadrament din piatră, încheiat în arc semicircular. Ferestrele parterului sunt dreptunghiulare, fără chenare, fiind plasate în panouri adâncite în planul fațadei, iar cele de pe nivelul superior prezintă chenare simple din tencuială şi sunt încoronate de sprâncene drepte.

Încăperile subsolului sunt acoperite cu bolți semicilindrice cu secțiune de segment de cerc, cu bolți

semicilindrice cu penetrații şi cu calote boeme. Încăperile parterului sunt boltite cu calote boeme, iar cele de la etaj sunt tăvănite. Gangul porții este acoperit cu o boltă aplatizată, decorată cu panouri dreptunghiulare adâncite, susținută de pilaştri şi lesene, încoronate de o cornişă din tencuială.

Pe latura de nord a gangului, respectiv pe latura de sud a încăperii plasate la sud de gangul porții se află trei plăci cu inscripție şi blazonul principelui Ştefan Bocskai, realizate din calcar. Piesele sculpturale, de o calitate remarcabilă în context transilvănean, incastrate ulterior în locul actual, reprezintă texte în limba latină, gravate cu litere antiqua, referitoare la faptele mărețe ale principelui, respectiv un poem în distih, toate compuse de notarul oraşului Kosice, Ioan Bocatius, o personalitate cu o vastă cultură umanistă, unul dintre cei mai importanți poeți ai epocii. Pe una dintre plăcile inscripționate poate fi observat şi semnul meşterului lapicid. Compoziția heraldică compusă din blazonul familiei Bocskai combinat cu stema Transilvaniei este încadrată de cartuş sferic decorat cu volute, dublat de un şir de astragali.

Din analiza planului, la nivelul subsolului, unde se mai păstrează elementele de structură medievale ale clădirii, rezultă, că casa Bocskai se compune din două case medievale, fațadele acestora fiind unificate ulterior. Datorită faptului că una dintre aceste clădiri este alipită de curtina de sud a Cetății Vechi, construirea acesteia era posibilă doar după pierderea funcției zidurilor Vechii Cetăți, în urma definitivării noii centuri de fortificare, care a fost terminată în ultimul sfert al secolului al XV-lea. În lipsa ancadramentelor medievale nu putem data cu exactitate prima fază de construcție a celor două imobile, însă este cert faptul că pe parcelele respective exista câte o clădire cu parter cel târziu la sfârşitul secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea.

Prima menţiune scrisă a edificiului a apărut în renumita *Cronică* a notarului clujean Valentin Segesvári, [1] care, evocând evenimentele semnificative ce au marcat viaţa oraşului la începutul secolului al XVII-lea, relatează faptul că la data de 25 octombrie 1606, a fost aşezat pe faţada casei Eppel blazonul principelui Bocskai. Pe baza acestei surse narative şi a plăcilor comemorative păstrate din această clădire, casa de pe str. Matia Corvinul nr. 4 apare încă din primele lucrări istoriografice referitoare la oraşul Cluj cu denumirea de casa de naştere a principelui Ştefan Bocskai. Astfel, după cunoştinţele noastre, este pomenită pentru prima oară în opera scrisă de consilierii oraşului Paul Páter, Ştefan Pataki, Paul Gyergyai şi notarul Gheorghe Füzéri în anul 1734, intitulată *Descriptio Civitatis Claudiopolis ab origine repetita cum inscriptionibus, in moenibus et aliis notabilibus aedificiis undique conspicuis …*, o trecere în revistă în ordine topografică a celor mai importante edificii şi inscripţii ale oraşului.

Bogatul material arhivistic al oraşului Cluj din epoca premodernă furnizează informaţii noi despre istoricul clădirii. În acestă privinţă cea mai importantă contribuţie ar fi identificarea şirului de proprietari ai imobilului. Acest demers este posibil pe baza registrelor de impozite ale oraşului. Registrele păstrate în Arhivele Naţionale, Filiala judeţului Cluj se află în fondul Primăriei Oraşului Cluj, încadrate în volumele socotelilor oraşului. Au fost întocmite conform structurii administrative a Clujului din epoca premodernă, pe baza celor cinci cvartale ale oraşului, care sunt următoarele: cvartalul Cetăţii Vechi, cvartalul străzii Maghiare, sau a străzii Lungi, cvartalul străzii de Mijloc, cvartalul străzii Lupilor

[1] *Segesvári Bálint Krónikája*, prezentare şi note de Jakab Elek, în: Erdélyi Történelmi Adatok, red. Szabó Károly, vol. IV, Cluj, 1862, p. 165.

şi a străzii Mănăşturului. Cel mai vechi registru este a străzii Lupului păstrat din anul 1554, fiind urmat de registrul străzii Mănăşturului din anul 1557, apoi de registrul Cetății Vechi şi al străzii de Mijloc, din anul 1564, iar cea a străzii Maghiarilor din anul 1590. Sistemul registrelor de impozite a funcționat până în anul 1869, anul introducerii cărților funciare, conținând listele plătitorilor de impozite pe imobile, deci a proprietarilor de case, respectiv a tuturor chiriaşilor clădirii, precum şi suma plătită, toate datele fiind sistematizate pe străzi. Cetățenii oraşului au fost înregistrați în fiecare an conform unui traseu prestabilit, parcurs de perceptori, astfel fiind posibilă folosirea acestui izvor în scopul determinării topografiei localității, mai precis a structurii stradale, dar şi a proprietarilor de clădiri.

Cele două imobile înglobate în actuala casă Bocskai pot fi localizate cu uşurință în registrul de impozite al cvartalului Cetății Vechi, datorită faptului că cea dinspre sud este alipită de latura de nord a curtinei Cetății Vechi, în cazul casei vecine din sud fiind menționat faptul că este situat *Extra Castrum*, deci înafara incintei fortificate. Conform registrului din anul 1564, casa aflată în vecinătatea imediată a zidului era proprietatea lui Jakob Fest, iar casa vecină, dispusă la nord de cea amintită, la colțul celor două străduțe, era deținută de Stephan Schram. În anul 1571 casa lui Jakob Fest trecuse în proprietatea lui Cozma Bredt,[2] iar în următorul registru păstrat, în anul 1590, proprietarii ambelor case erau membrii aceleiaşi familii, casa aflată în vecinătatea zidurilor fiind în proprietatea lui Peter Roth, iar cea de la colț într-a lui Tonnich (Thonich) Roth.[3] Următoarea modificare în şirul proprietarul

[2] Arhivele Naționale, Direcția Județului Cluj, fondul Socotelile oraşului Cluj (în continuare: S.O.C.), 1/XIII, 370 (1571).
[3] S.O.C, 4/XXIV, 21 (1590).

clădirilor s-a produs în anul 1603, casa lui Peter Roth trecând pe numele văduvei lui.[4]

Din analiza listelor rezultă că, în anul 1606, anul aşezării plăcilor, casa sudică, amintită în *Cronica* lui Valentin Segesvári ca fiind casa Eppel, se afla în proprietatea lui Peter Roth, iar numele lui Ioan Eppel apare în registru doar începând din anul 1610. Eroarea se datorează probabil redactării retrospective a *Cronicii*, autorul referindu-se la numele proprietarului din perioada însemnării acesteia. Ioan Eppel era predicator al bisericii unitariene, ginerele preotului şi tipografului clujean Caspar Heltai. Proprietarul casei de la colț s-a schimbat în anul 1608, aceasta fiind cumpărată de către preotul Matei Toroczkai, care pe parcursul carierei sale a ocupat şi scaunul episcopal al bisericii calvine.

Cea mai interesantă problematică a istoricului clădirii este legată de afirmația mai multor istorici, conform căreia în casa Bocskai a fucționat prima tipografie clujeană, condusă de Caspar Heltai şi Georg Hoffgreff, bazată pe faptul că Ioan Eppel era ginerele lui Heltai. Această informație apare pentru prima oară în opera monumentală a lui István Uzoni Fosztó *Historia Eclesiastica Transilvano-Unitaria*, preluată şi răspândită în secolul al XIX-lea prin lucrările lui László Kőváry.

Tipografia a fost înființată de către Georg Hoffgreff în anul 1550, căruia i s-a alăturat în cursul aceluiaşi an şi Caspar Heltai. Cei doi tipografi s-au alternat la conducerea tipografiei timp de mai mult de un deceniu, când, la începutul anilor 1560, în urma trecerii în neființă al lui Hoffgreff, conducerea tipografiei a fost preluată de către Heltai până în 1574, anul decesului său. Continuitatea activității tipografiei a fost asigurată de către văduva lui până în anul 1582, trecând apoi în proprietatea fiului lor,

[4] S.O.C, 13/X, 20 (1603).

tânărul Caspar Heltai, acesta din urmă fiind asistat la începutul carierei sale de către tipograful Caspar Segesvári/ Schesburger. Însemnările registrelor de impozite, şirul reconstituit al proprietarilor din perioada funcţionării tipografiei infirmă existenţa acesteia la locul presupus. Pe baza analizei registrelor de impozite putem situa tipografia în partea de nord-vest a Cetăţii Vechi, o localizare mai exactă nefiind posibilă din cauza lipsei registrelor din anii 1580. Conform însemnărilor registrelor, după moartea văduvei bătrânului Heltai, tipografia a funcţionat în casa lui Caspar Schesburger, fiind preluată în anul 1594, probabil în urma decesului acestuia de către tânărul Heltai, în registre deasupra numelui şters al lui Schesburger fiind trecut însemnarea de *Domus Heltana*,[5] ce apare în anul 1603 sub forma de *Domus Heltana Typographica*.[6]

La sfârşitul secolului al XVIII-lea casa Bocskai se afla în proprietatea familiei Farkas, o parte a clădirii fiind cumpărată mai târziu de familia Pregardt, trecând ulterior în proprietatea consilierul gubernial Iosif Teleki (1777–1817), care prin cumpărarea casei învecinate a unificat faţadele acestora. Conform relatării istoricului Elek Jakab, în *Istoria Clujului*, apărută între anii 1870–1888, „faţada acestei case, conform obiceiului oraşelor din Germania, era decorată cu imaginea pictată a unui peisaj cu pădure, cu un cerb de mărime naturală în centru, ceea ce-i confera clădirii denumirea de *Casa cu Cerb*."[7]

Înainte de anul decesului său, 1817, contele Iosif Teleki a transformat cele două case burgheze într-un palat

[5] S.O.C, 5/XVI, 75 (1594).

[6] S.O.C, 13/X, 20 (1603).

[7] Mărturia lui Jakab Elek este susţinută şi de istoricul László Kövári care s-a născut şi a trăit în Cetatea Veche, la câteva străzi de casa în discuţie; *Erdély régiségei és történelmi emlékei*, Cluj, 1892, p. 303.

de factură barocă târzie-neoclasicicistă, mutând plăcile comemorative pe locul lor actual. Ginerele contelui Iosif Teleki, contele Ioan Bethlen a construit etajul în 1843 şi cu acest prilej a fost distrusă şi pictura murală de sorginte romantică.[8] În anul 1865 casa era în proprietatea fiului său, Dominic Bethlen.

Începând cu anii 1870 şi până către 1900, când a fost terminată clădirea actuală a poştei, în edificiul studiat se afla oficiul poştal al Clujului.[9]

În cursul secolului al XX-lea, după 1944, clădirea a găzduit diferite instituţii publice: Casa cadrelor Didactice, Editura Didactică şi Pedagogică, Oficiul Statistic al Judeţului Cluj, după 1992 Bankcoop, iar în momentul de faţă este sediul Universităţii Sapientia.

[8] Idem.

[9] Gaal György, *Kolozsvár. Milleniumi Kalauz,* Polis Könyvkiadó, Cluj, 2001.

LIVIA CĂLIAN

PERSONALITAȚI TRANSILVANE DIN EPOCA LUI ŞTEFAN BOCSKAI ÎN MEDALISTICĂ

Pentru teritoriul intracarpatic, secolul al XVI-lea a fost unul de grele încercări politice şi militare, asupra cărora nu vom insista în mod deosebit, decât în măsura în care acest lucru va fi absolut necesar.

Supusă unui proces de tranziție, ca rezultat al confruntărilor internaționale prilejuite de înaintarea cu succes a armatelor otomane spre centrul Europei, Transilvania va cunoaşte un dramatic parcurs între dispariția autorității statale maghiare, ca urmare a înfrângerii de la Mohács (1526), şi impunerea noului statut de provincie autonomă în cadrul Imperiului Otoman, prin proclamarea Principatului în 1541. Cu toate că turcii şi-au impus puterea militară asupra acestui teritoriu, că Transilvania este condusă de un principe ales de dietă şi confirmat de Poartă, că este plătit un tribut anual care nu va fi atât de împovărător ca pentru alte provincii turceşti, cu toate acestea, lucrurile nu s-au limpezit în acest teritoriu pe tot parcursul stăpânirii otomane. Cum principala obligație a Transilvaniei după intrarea ei sub autoritate otomană era plata tributului şi a altor contribuții materiale, Principatul având o autonomie mai largă decât alte provincii otomane, dacă ar fi să ne gândim numai la situația Țărilor Române, nobilimea maghiară, din rândul căreia se alegeau principii, a avut un câmp mai larg de acțiune. Perioada de după dezmembrarea statului maghiar a fost una de adânci frământări politice şi militare în Principat prin presiunile la care acesta a fost supus. Pe de o parte, nobilimea maghiară a încercat să organizeze Principatul în aşa fel încât toate

pârghiile politice şi militare să îi aparţină pentru a încerca să-şi menţină privilegiile şi să-şi impună pretenţiile asupra coroanei maghiare. Pe de altă parte, se făceau presiuni puternice asupra acestui teritoriu de către imperiali, pretendenţi şi ei la aceeaşi coroană a unui stat dezagregat şi asupra teritoriilor care i-au aparţinut. Pretenţiile asupra Transilvaniei pe care le avea Imperiul Otoman, ca putere suzerană, precum şi cele ale imperialilor, ca regi ai Ungariei vestice, peste care se suprapune încercarea nobilimii maghiare de a se menţine ca o clasă privilegiată din toate punctele de vedere, independent de presiunile celor două mari puteri, au făcut din Transilvania un teritoriu de dispută până la sfârşitul secolului al XVII-lea.

Medaliile transilvănene din perioada Principatului sub suzeranitate otomană (1541-1691) sunt relativ puţine şi se referă în exclusivitate la evenimente politice, dovadă a frământărilor pe care le-a cunoscut acest teritoriu. Trebuie să precizăm că medalia, ca piesă numismatică destinată sublinierii meritelor unor potentaţi ai vremii, precum şi ca mijloc de transmitere a unor informaţii succinte în legătură cu diferiţi protagonişti ai scenei politice sau cu diverse evenimente importante, apare în Transilvania încă de la sfârşitul secolului al XIV-lea şi se datorează aducerii acestei „mode" din spaţiul german prin filiera regatului maghiar. În secolul al XV-lea, în plină Renaştere în centrul şi estul Europei, acest mod de omagiere s-a răspândit tot mai mult, mai ales spre sfârşitul secolului. Acestei perioade îi aparţin câteva medalii deosebite care se găsesc în colecţia noastră dedicate una lui Iancu de Hunedoara[1], celelalte (patru tipuri, fiecare în

[1] Medalia dedicată lui Iancu de Hunedoara a fost emisă în 1492, deci de către fiul său Matei Corvinul. Medalia este din argint, are un diametru de 47,9 mm. Pe avers are bust din faţă Iancu de Hunedoara în armură de cavaler, cu coif şi spada pe umărul drept. Legenda îl

mai multe exemplare) fiului său, Matei Corvinul[2], regele Ungariei. Ținând cont de faptul că legendele acestor medalii vorbesc de Iancu de Hunedoara ca guvernator al Ungariei şi de Matei Corvinul ca rege al aceleiaşi țări, fără nici o referire la Transilvania, tărâmul lor de baştină, putem spune că aceste piese au fost emise în Ungaria. Conform uzanțelor vremii, semnătura gravorului lipseşte, numele gravorilor apărând pe medalii mai frecvent spre sfârşitul secolului al XVI-lea, devenind obicei abia în secolul al XVII-lea.

Prima medalie care face referire explicită la Transilvania este medalia din 1580 dedicată lui Cristofor Báthory, principe al Transilvaniei, locțiitor al fratelui său Ştefan, rege al Poloniei[3]. De altfel, sfârşitul secolului al XVI-lea este bine reprezentat în medaliile Cabinetului nostru, toți cei trei membri ai familiei Báthory – Cristofor,

---

prezintă ca guvernator al Ungariei. Pe revers sunt prezentate alegoric figurile heraldice ale familiei: corbul cu inelul în cioc stând pe ramura unui copac; sub copac un leu rampant limbat oferă corbului o coroană deschisă cu nouă fleuroane. Medalia face parte din colecția Esterhazy şi este unicat în colecția noastră şi probabil în țară.

[2] Aceste medalii sunt realizate în cea mai pură manieră renascentistă şi prezintă câteva portrete deosebite ale lui Matei Corvinul. De altfel, acest rege, considerat cel mai important din istoria Ungariei după regii întemeietori, s-a bucurat de o atenție deosebită în numismatică. Chipul său a fost folosit atât în medalistică cât şi pe bancnotele moderne cu valoare nominală mare. Pe lângă medaliile originale, renascentiste, din colecția noastră, mai avem şi medalii emise cu prilejul inaugurării statuii sale la Cluj în 1902. De altfel, acest monument a devenit un simbol al oraşului şi a fost foarte frecvent folosit ca o reprezentare, ca un simbol al Clujului. Medaliile contemporane cu Matei Corvinul sunt datate 1476, având pe revers fie scene alegorice de luptă, fie stema familiei.

[3] Frații Cristofor şi Ştefan Báthory erau fiii voievodului Transilvaniei Ştefan Báthory (1529-1533) şi ai Catarinei de Tileagd, descendentă a neamului de Cenad. Vezi *Iambor 1998.*

Ştefan şi Sigismund – având câte o medalie care precizează calitatea pe care aceştia o aveau: Cristofor era principe al Transilvaniei, Ştefan poartă titlul de principe al Transilvaniei şi rege al Poloniei. Medalionul unifaţetat dedicat lui Sigismund nu aminteşte decât numele său şi este posibil să fie o piesă ulterioară secolului al XVI-lea.

O piesă absolut remarcabilă referitoare la Transilvania este *Medalia dedicată lui Mihai Viteazul* datată 1600. Considerată monedă cu valoare nominală de 10 ducaţi, piesa din colecţia noastră este de fapt o copie realizată în 1825 de binecunoscutul falsificator german Becker[4] şi, aşa cum am demonstrat cu alt prilej, nu poate fi vorba despre o monedă, ci despre o medalie. Copia a fost realizată în aur la jumătatea greutăţii unicei piese originale care se găseşte la Viena. În prezent în lume sunt cunoscute doar patru cópii făcute de Becker: una la British Museum, una la Budapesta, una la Bucureşti şi una la Cluj. Deci şi în calitate de copie această medalie este o raritate mondială. Piesa originală a fost cu siguranţă bătută în Transilvania, cel mai probabil la Sibiu, după lupta de la Şelimbăr, şi poartă titlurile oficiale, recunoscute de împăratul Rudolf pentru Mihai Viteazul: voievod al Ţării Româneşti, consilier şi locţiitor al împăratului pentru Transilvania şi Partium, căpitan general imperial. Dar această piesă nu este importantă, în special pentru medalistica românească, numai prin raritatea ei, ci şi prin faptul că ea este *prima medalie dedicată unui important personaj politic român*, care a avut o influenţă covârşitoare asupra evenimentelor politice şi militare din epoca sa, devenind ulterior simbolul luptei de eliberare naţională şi făurire a statului naţional unitar

[4] Adevărul este că cel puţin în acest caz Becker nu poate fi considerat falsificator pentru că el a lucrat cele câteva exemplare existente acum în lume la comandă, deci nu a făcut cópii pe care să le vândă ca original.

român. Prin emiterea acestei medalii, pe care noi o considerăm ca un gest de răspuns a lui Mihai Viteazul la medalia dăruită lui de împăratul Rudolf, voievodul român s-a dovedit a fi încă o dată un om al epocii sale, răspunzând cu curtoazie la un dar imperial, aliniindu-se şi în acest fel la spiritul occidental. Dovedea astfel deschidere faţă de civilizaţia europeană, cu atât mai mult cu cât el venea dintr-un mediu total străin faţă de astfel de acte de distincţie. Medalia mai este importantă şi din alt punct de vedere: dacă ea a fost bătută la Sibiu, lucru aproape sigur, înseamnă că gravorul l-a văzut pe Mihai Viteazul fie în tabăra de la Şelimbăr, fie la Alba Iulia, şi în acest caz *avem de-a face cu unul dintre portretele originale ale voievodului român.*

Frământările politico-militare prin care a trecut Transilvania la începutul secolului al XVII-lea sunt foarte bine surprinse în medalistică. Până la instaurarea domniei lui Gabriel Bethlen (prima domnie mai lungă şi mai stabilă), lupta dintre imperiali şi nobilimea maghiară transilvană, sprijinită de turci, a fost dramatică. Asasinarea lui Mihai Viteazul în 1601 a lăsat un gol pe arena politică a Principatului. Luptele au continuat între cele două tabere conduse până în 1603 de George Basta, pentru împărat, şi de Moise Secuiul, pentru transilvani. Aceste două personaje, fiecare având în colecţia noastră mai multe medalii, se vor înfrunta decisiv în apropierea Clujului, Basta având câştig de cauză pe câmpul de luptă, netrebuind să mai recurgă la asasinat ca în cazul lui Mihai Viteazul. El va guverna Transilvania în numele împăratului Rudolf până în 1604, fiind supravegheat, ca şi Mihai Viteazul înaintea sa, de comisarii imperiali. Dar lunga perioadă de lupte duse pe teritoriul Transilvaniei, au adus cu ele tot cortegiul de nenorociri generate de război. Peste toate lipsurile s-a suprapus şi foametea din 1602, an fatal pentru Transilvania, aşa cum precizează

legenda unora dintre cele mai interesante medalii ale colecției. Emise în 1602 de oraşul Sibiu, aceste medalii exprimă cel mai bine starea de fapt din Principat. Ele prezintă pe avers trei capete adosate simbolizând Occidentul, Orientul şi pe Dumnezeu. Occidentul este reprezentat de un cap de bărbat cu părul scurt şi fața rasă, expresie a civilizației, în timp ce Orientul este reprezentat de un cap de bărbat cu păr bogat şi barbă, aluzie la popoarele barbare, considerate necivilizate din această parte a Europei. Cu toate aceste deosebiri majore, totuşi, cele două lumi au un punct comun: pe Dumnezeu, care se găseşte deasupra capetelor lor. Prin urmare, ei se recunosc creştini, indiferent cărui cult îi aparțin, şi poate că medalia are şi un mesaj mai subtil decât cel transmis de legendă, şi anume, necesitatea ca cele două lumi atât de diferite să se unească în lupta comună împotriva păgânilor otomani. Un alt mesaj transmis de medalie este acela că Transilvania *se găseşte la marginea lumii civilizate*, şi că sub auspiciile imperiale (aluzie la germanismul sibian) Transilvania ar putea intra în această lume. De altfel, atracția aceasta Occident - Orient, având aceeaşi reprezentare medalistică a capetelor adosate, va fi o preocupare permanentă a imperialilor, la ea recurgând într-o serie de medalii şi Carol al VI-lea în perioada când armatele sale ocupau Transilvania, cu precizarea că în acest caz este vorba şi de pretențiile de universalitate ale Austriei (Austria Est Iperare Orbe Vniverso).

În perioada Principatului sub dominație otomană (1541-1691), medaliile se referă la evenimente şi personalități politice importante. Legendele lor sunt scrise exclusiv în limba latină, limba cultă a vremii, indiferent dacă ele au fost emise în spațiile etnice germane sau maghiare. Erau prin urmare comandate şi erau destinate unei minorități, membrilor aristocrației şi patriciatului

german, oameni cu dare de mână şi suficientă cultură pentru a aprecia virtuţile acestor mici piese de metal. Sunt executate în monetăriile din Transilvania, în special la Sibiu şi Braşov, din metale preţioase sau metal comun, răspunzând chiar din această perioadă unei funcţii majore pe care o are medalia, cea de propagandă.

1580

1648. Medalie dedicată lui Cristofor Báthory. D=45,5 mm; m.c.; f.b.c, col. Esterhazy; inv. N 72928;
Av.: semicircular: **CHRIST[ophorus] BATH [oreus] DE · SOMLIO ·** *[Cristofor Bathory de Somlyo (Şimleu)]***;** în câmp: bust din faţă Cristofor Báthory;
Rv.: semicircular: **PRINCEPS TRANSYLV[aniae]** motiv floral **1580** motiv floral *[Principe al Transilvaniei, 1580]***;** în câmp: semicircular sunt dispuse cele şapte cetăţi pe şapte vârfuri de munte; central este scut încărcat cu stema familiei Báthory din care iese acvila; scutul este încadrat de soare la dextra şi semiluna la senestra;
HPW, 112/103.

1582

1. Medalion oval dedicat lui Ştefan Báthory, regele Poloniei. D=39,3x45,7 mm; Ar.; f.b.c., col. Esterhazy; inv. N 57576;
Av.: cerc şnuruit; semicircular: **STEPHANVS I. D.[ei] G.[ratia] REX. POLONIAE A°[anno] 158Z** *[Ştefan I, prin mila lui Dumnezeu rege al Poloniei în anul 1582]***;** în câmp: bust dreapta Ştefan Báthory purtând mantou cu guler de blană şi căciulă cu penaj prins în agrafă;
Rv.: cerc şnuruit; în câmp: sub coroana Poloniei scut încărcat cu acvila poloneză încoronată purtând pe piept scut încărcat cu stema familiei Báthory;

2. Medalie dedicată decesului lui Ştefan Báthory. D=44,9 mm; m.c.; f.b.c., col. Esterhazy; inv. N 72929;
Av.: **I · I · REICHEL · F ;** semicircular: **STEPHANVS BATOREUS.** *[Ştefan Báthory];* în câmp: bust stânga Ştefan Báthory purtând mantou cu guler de blană şi căciulă cu penajul prins în agrafă;
Rv.: în câmp: **PRIN[cep]S: TRANSYLV:[aniae]/ ANNÆ JAGELLONÆ/ REGINULÆ SPONSUS,/ ELECT:[us] IN REGEM A.[nno] D.[omini] 1575,/ D.[ie] 16. DEC:[embris] CORON:[atus] AN[n]O SEQUEN=/TE D.[ie] 30. MAII GEDANENSES AD/ OBSEQUIUM ADEGI[t] POLOCIAM/ VITEPSCUM ET LIVONIAM REIP:[ublicae]/ ARMIS RESTITUIT TRIBUNALIA/ INSTAURAVIT ACADEMIAM/ VILNENSEM EREXIT JUSTUS/ STRENUUS, ERUDITUS, IMMATURA MORTE/ SUBLATUS GRODNÆ,/ A.[nno] D.[omini] 1586. ÆT:[ate] 54. R.[egni] 11/ D.[ie] 12. DEC:[embris]** *[Principe al Transilvaniei, soţ al reginei Anna Jagellona, ales rege în anul Domnului 1575, în ziua de 16 decembrie, încoronat în anul următor în ziua de 30 mai, pe cei din Danzig i-a obligat la omagiu (vasalic), a redat republicii cu armele Polotzk, Vitebsk şi Livonia, a instaurat tribunale, a ridicat Academia din Wilna, drept, neobosit, erudit, răpit de o moarte prea grabnică la Grodno în anul Domnului 1586, în vârstă de 54 de ani, în al unsprezecelea an de domnie, în ziua de 12 decembrie]***;*

Nedatată

3 . Medalion unifaţetat dedicat lui Sigismund Báthory. D=39,6 mm; m.c., f.b.c.; col. Esterhazy; inv. N 72930;
Av.: semicircular: **BATHAROI (!) SIGISMVNDVS;** în câmp: bust dreapta Sigismund Bathory.

1600

4 . Medalie dedicată lui Mihai Viteazul. D=40,7 mm; Au.; 17,301 gr; 986 ‰; f.b.c.; (copie Becker); col. Esterhazy; inv. N 14213;
Av.: circular: **MICHA[el] EL:[ectus] VAL:[achiae] TRANS:[alpinae] VAIW:[oda] S:[iculorum] C:[omes] RÆ:[giae] M:[aiestatis] CONS:[iliarius] PER:** *[Mihail, voievod ales al Valahiei Transalpine, comite al secuilor, consilier al maiestății sale regale, locotenent pentru]***;** cerc perlat; în câmp: bust din față Mihai Viteazul cu căciulă de blană cu penaj prins în agrafă, mantou cu guler de blană şi mustață răsucită;
Rv.: circular: **TRANSYL:[vaniam] LOCVMT:[enens] CIS: TRAN:[sylvaniae] PAR:[tiumque] ET: SVP:[er]] EXER.[citus[GE:[neralis] CAP[itaneus]; A: D:[eo]/ VIGILAN/ TIA: VIRTV/ TE: ET: ARMI/ S : VICTORI/ AM: NACT/ VS/ 1600/** două arabescuri *[Transilvania, căpitan general al Transilvaniei de dincoace (de munți), al părților ungurene şi asupra armatei, dăruit de Dumnezeu cu prevedere, curaj şi biruința armelor, în 1600]*;

5 . Idem Cat. 4; inv. N 57093.

1602

6 . Medalia Occident – Orient, emisă cu ocazia foametei din 1602. D=21,3 mm; Au.; 6,811 gr; 916 ‰; f.b.c.; perforată ulterior; col. Esterhazy; inv. N 14015;
Av.: cerc perlat; circular: **TERRENA · CON[si]DER[e]S · VT · COELICA · POSSIDES** · *[Să ai în vedere cele pământeşti ca să stăpâneşti cele cereşti]***;**

în câmp: trei capete adosate, fiecare având înscris în faţa sa ceea ce reprezintă; în faţa capului în profil stânga: **OCCIDEN[s]** *[Apusul]***;** în faţa capului în profil dreapta scrie: **ORIENS** *[Orientul]***;** în faţa capului de deasupra scrie: **DEVS** *[Dumnezeu]***;** sub gâtul personajelor: **CIBINIO OZ** *[La Sibiu, în 1602];* Occidentul este reprezentat de un cap de bărbat fără barbă, Orientul de un cap de bărbat purtând o barbă lungă şi stufoasă, iar Dumnezeu de un cap de bărbat în vârstă purtând barbă şi mustaţă;
Rv.: în câmp: **A TERGO/ ET · FRONTE/ MALVM: TANDE/ DEVS · PROPITIARE / AN · MDCII · FATA:/LI · TRANSSYL/VANIAE ❋/ ❋❋ ·** *[Dumnezeu să îmi înlăture în sfârşit răul din spate şi din faţă. În anul 1602, fatal pentru Transilvania];*

7 . Idem Cat. 6; Ar. aurit; f.b.c.; inv. N 56086;

8 . Idem Cat. 6; col. Esterhazy; inv. N 72236;

1603

9 . Medalion oval dedicat lui Gheorghe Basta. D=33,4x41,1 mm; Ar. aurit; f.b.c.; a avut inel de prindere, în prezent rupt; col. Esterhazy; inv. N 57189;
Av.: cerc şnuruit; semicircular: **GEORG ⸢ius⸣ BASTA · D[omi]N[u]S · IN SVLT · EQV ⸢es⸣ AVR ⸢eus⸣** *[Gheorghe Basta, al prea sfântului nostru stăpân]***;** în câmp: bust dreapta Gheorghe Basta în armură;
Rv.: cerc perlat; cerc şnuruit; circular: **S ⸢erbiae⸣ C ⸢roatie⸣ M ⸢oraviae⸣ AC CATH]OLICI] REG ⸢is⸣ HISP ⸢aniae⸣ CONS[i]L ⸢iarius⸣ BEL ⸢licus⸣ ET · IN · TRANS ⸢ylvania⸣ CAPIT ⸢aneus⸣ GENERAL[is],**

VALL:[onum] PROF[ectus][5] SIC:[ulorumque] DEV[ictor]/ DAC.[iae] REC[no][6]/ 1603 *[Consilierul militar al regelui catolic al Serbiei, Croației, Moraviei şi Spaniei, comandantul suprem al Transilvaniei, comandantul valonilor şi secuilor, a învins țara Daciei în 1603]***;** deasupra textului, în cunună de flori de laur, trei ramuri de palmier;

10 . Idem Cat. 9; Ar. aurit; b.c.; inv. N 56680;

11 . Idem Cat. 9; col. Delhaes; inv. N 54781;

12 . Idem Cat. 9; col. Esterhazy; inv. N 72557;

13 . Idem Cat. 9; col. Delhaes; inv. N 54792;

14 . Idem Cat. 9; inv. N 56681;

15 . Idem Cat. 9; col. Esterhazy; inv. N 71955;

16 . Medalie cu valoare nominală de 10 florini dedicată lui Moise Secuiul. D=39,8 mm; Ar.; f.b.c., col. Esterhazy; inv. N 57095;
Av.: cerc format din flori de laur; circular: **MOISES ZEKEL DE SEMIENFALVA VAIVODA TRANSILVANÆ ET SICVL[orum] COMES** *[Moise Székely de Semienfalva, voievod al Transilvaniei şi comite al secuilor]***;** motiv ornamental; cerc continuu; în câmp: stema lui Moise Secuiul;
Rv.: cerc format din flori de laur; circular: **ANNO DOMINI MILLESIMO SEXCENTESIMO TERTIO CLAVDIOPOLI** motiv ornamental *[În*

[5] Corect: **PRAEFECTUS.**
[6] Corect: **REGNO**

anul Domnului 1603, la Cluj]; în câmp: motiv ornamental/ **DOMINVS/ PROTECTOR/ MEVS** motiv ornamental *[Dumnezeu este protectorul meu*[7]*]***;**

17 . Idem Cat. 16; col. Esterhazy; inv. N 57096;

1605

18. Ducat. D=22,7 mm; Au.; 986‰; 3,47 gr; f.b.c.; monetăria Baia Mare; col. Esterházy; N 14350;
Av.: cerc perlat; circular: **: S:[anctus] LADISLAVS: : REX: 1605:** *[Sfântul Ladislau rege, 1605]***;** cerc perlat; în câmp: Sf. Ladislau încoronat, în picioare din față purtând armură, ține cu mâna dreapta lancea, iar cu stânga globul cruciger; de o parte şi de alta sigla monetăriei Baia Mare: **N B;**
Rv.: cerc perlat; circular: **STEPHA:[neus]] BOCHKAY: PR·[inceps] TRAN·SYL·[vaniae]** *[Ştefan Bocskay, principe al Transilvaniei]***;** cerc perlat; în câmp: Fecioara cu Pruncul (Patroana Ungariei);

19. Ducat. D=22,7 mm; Au.; 916‰; 3,45 gr; f.b.c.; monetăria Baia Mare; col. Esterházy; N 13652;
Av.: cerc perlat; circular: **: S:[anctus] LADISLAVS: : REX: 1605:** *[Sfântul Ladislau rege, 1605]***;** cerc perlat; în câmp: Sf. Ladislau încoronat, în picioare din față purtând armură, ține cu mâna dreapta lancea, iar cu stânga globul cruciger; de o parte şi de alta sigla monetăriei Baia Mare: **N B;**
Rv.: cerc perlat; circular: **STEPHA:[neus]] BOCHKAY: PR·[inceps] TRAN·SYL·[vaniae]** *[Ştefan Bocskay, principe al Transilvaniei]***;** cerc perlat; în câmp: Fecioara cu Pruncul (Patroana Ungariei);

[7] Psalmi, 18:19;

20. Ducat. D=22,4 mm; Au.; 986 ‰; 3,40 gr; f.b.c.; monetăria Cluj; axa 6; col. Esterházy; N 14349;
Av.: cerc perlat; circular: **STE:[phaneus] BOCH:[kay] D:[ei] G:[ratia] HVNG:[ariae] TRAN.[sylvaniae] PRI.[nceps]** *[Ştefan Bocskay, prin graţia lui Dumnezeu principe al Ungariei, Transilvaniei]***;** cerc perlat; în câmp: cap dreapta Ştefan Bocskay; de o parte şi de alta sigla monetăriei Cluj: **C V;**
Rv.: circular: **ET. SICVLORVM** stema Clujului **COMES. 1606** *[şi comite al secuilor, 1606]***;** cerc perlat; în câmp: blazonul familiei Bocskay: leu şezând spre dreapta ţine pe umărul drept o săgeată; blazonul este înconjurat de un dragon care îşi înghite coada;

21. Ducat. D=22,7 mm; Au.; 916 ‰; 3,48 gr; f.b.c.; monetăria Cluj; col. Esterházy; N 13651;
Av.: cerc perlat; circular: **STE:[phaneus] BOCH:[kay] D:[ei] G:[ratia] HVNG:[ariae] TRAN.[sylvaniae] PRI.[nceps]** *[Ştefan Bocskay, prin graţia lui Dumnezeu principe al Ungariei, Transilvaniei]***;** cerc perlat; în câmp: cap dreapta Ştefan Bocskay; de o parte şi de alta sigla monetăriei Cluj: **C V;**
Rv.: circular: **ET. SICVLORVM** stema Clujului **COMES. 1606** *[şi comite al secuilor, 1606]***;** cerc perlat; în câmp: blazonul familiei Bocskay: leu şezând spre dreapta ţine pe umărul drept o săgeată; blazonul este înconjurat de un dragon care îşi înghite coada;

FRANCISC PAP

DESPRE CIRCULAȚIA MONETARĂ ÎN TRANSILVANIA LA SFÂRŞITUL SECOLULUI AL XVI-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XVII-LEA

Trebuie să încep prin a face două precizări. Prima: între memorizarea de către posteritate a cifrei rotunde ce se împlineşte din primul an al importantei, dar scurtei domnii a unui principe transilvan, în mod special de cca. patru veacuri de la pacea vieneză (23 septembrie 1605) – deci o aniversare primordial politică – şi trecerea în revistă a unei componente esențiale a vieții economice din trecut – care este circulația monetară – există, fără doar şi poate, o neconcordanță temporală: circulația monetară a perioadei în care a domnit, printre alții, şi Ştefan Bocskai este fără îndoială nelimitabilă la cei mai puțin de doi ani în care acesta a păstorit; aşadar, nu e de mirare că mă voi ocupa un sfârşit de veac al XVI-lea şi început de veac al XVII-lea mai lung decât anii 1605-1606, ai domniei principelui Bocskai. A doua precizare: voi examina aspecte ale circulației monetare de pe la începutul domniei lui Sigismund Báthory până spre sfârşitul celei a lui Gabriel Báthory, pentru că socotesc că, din punct de vedere economic, domnia următoare, a lui Gabriel Bethlen, deschide, la un moment dat – în concordanță mai mult sau mai puțin conştientă cu noile orientări europene[1] –, o nouă perioadă şi în întreținerea economică a unei țări cum a fost Principatul Transilvaniei, şi anume aceea în care politica economică statală este orientată spre un echilibru al

[1] Pentru caracterizarea admirabilă, *pe secole întregi*, a politicii economice mercantiliste v. Fernand Braudel, *Les jeux d'échange*, Paris, 1979, în special p. 174-176.

importului şi exportului, politică pe care o parte a autorilor o numeşte premercantilism sau mercantilism timpuriu[2], iar economia particulară, adică producţia breslaşă tot mai specializată, este mai intim şi mai organizat legată de comerţul intern şi extern ca înainte, pregătind – *à la longue*, după cum o spune Braudel – închegarea producţiei manufacturiere, cel puţin preburgheze, şi în Transilvania.

O întrebare – rămasă încă fără răspuns – o constituie, poate în primul rând, aceea dacă, către sfârşitul veacului al XVI-lea şi începutul sec. al XVII-lea, putem sau nu vorbi de inflaţie în paralel cu fenomenul de depreciere monetară pe plan european. În zisa perioadă, în Europa apuseană, mai ales în Anglia, se consolidează elementele de ascensiune orăşenească, chiar burgheză[3] (aici nu pot insista mai mult asupra lor), în Italia, în a doua jumătate a veacului al XVI-lea şi spre sfârşitul secolului, avem de-a face cu o criză[4]. În Europa centrală, a doua jumătate a

---

[2] În ce priveşte politica economică în Principatul Transilvaniei, vom putea emite sinteze valabile numai, pe de o parte, luând în calcul o evoluţie treptată, socotită chiar de la începuturi şi potenţată printr-o poziţie economică unind interesele de mare şi tot mai mare proprietar funciar al principelui cu cele ale întregii ţări, iar pe de alta mai ales gândindu-ne la comerţul exterior şi având în faţă tot mereu situaţia economică a Europei, de pe la mijlocul secolului al XVI-lea şi până în miezul secolului al XVII-lea, când în Europa apuseană se consolidează tendinţa – anterior deja existentă – de evoluţie breslaşă şi „manufacturizare" a producţiei de mărfuri. Politica economică a principelui „constructor" Gabriel Bethlen constituie – mi se pare – un pas conştient făcut în această direcţie. V. în detaliu excelenta lucrare a lui Imreh István, *A fejedelemi gazdálkodás Bethlen Gábor idejében*, Kolozsvár, 1992.

[3] F. Braudel, *Structurile cotidianului: posibilul şi imposibilul*, I-II, Bucureşti, 1984, p. 7-8; Idem, *La dynamique du capitalisme*, Paris, 1985, p. 28.

[4] P. Chaunu, *Civilizaţia Europei clasice*, I, Bucureşti, 1989, p. 83-85.

secolului al XVI-lea şi începutul celui următor este, economic, puternic marcată de aşa-zisa „revoluție a prețurilor”[5]. Am reuşit să demonstrez că acest fenomen – deci o creştere puternică a prețurilor – se resimte din plin la Cluj abia în prima parte a celui de-al patrulea deceniu al veacului al XVII-lea[6]. Monetar, acesta corespunde însă deja domniei principelui Gheorghe Rákóczi, or, situația zugrăvită de Moszowski pentru Europa centrală este mult anterioară, conformându-se unei imagini a schimbului de mărfuri ce se încadrează în Transilvania în perioada despre care tratez aici. În orice caz, comerțul nord-american – european, aflat deja în floare în apusul Europei, va influența esențial şi relațiile băneşti ale Principatului Transilvaniei, relații asupra cărora şi-a avut efectul o tot mai puternică depreciere bănească constatabilă la ora aceea în Europa centrală[7].

După aceste precizări, să vedem ce pot adăuga datele mele informațiilor culese pentru perioada amintită din Repertoriul numismatic pe care l-am întocmit şi pe care îl vom folosi în continuare[8].

Din acest Repertoriu, un număr de 192 de tezaure monetare acoperă şi perioada cca. 1587-1613. Tezaurele însumează un număr de 204.757 + x[9] monede întregi,

---

[5] S. Hoszowski, *L'Europe centrale devant la révolution des prix XVIe et XVIIe siècles*, în *AESC*, 3 (mai-iunie), 1961, p. 441-456.

[6] V. în special *Kolozsvári harmincadjegyzékek (1599-1637*), Bukarest-Kolozsvár, 2000, p. 74-77.

[7] În legătură cu aceasta v., printre altele, Buza J., *Az első európai infláció és magyarországi hatása (1618-1628)*, în *Aula* (Budapesta), XIII, nr. 1, mai ales p. 88-91, 93, în general p. 88-104.

[8] F. Pap, *Repertoriu numismatic al Transilvaniei şi Banatului sec. 11-20. Despre circulația monetară în Transilvania şi Banat sec. 11-20*, Cluj-Napoca, 2002.

[9] Prin x – aici termen numismatic – desemnez surplusul de monede care nu poate fi precizat numeric, în lipsa unor date în ace4st sens cuprinse în sursele bibliografice.

cărora li se adaugă 98 de fragmente monetare ce au fost determinabile. Acest număr total este cel al tezaurelor întinse, toate, pe o perioadă de timp mai lungă, care însă cuprind şi monede din perioada amintită, de pe la începutul domniei lui Sigismund Báthory până la sfârşitul celei a lui Gabriel Báthory, în care deci intră şi anii de domnie a principelui Ştefan Bocskai. Am precizat în mai multe locuri că, în cadrul unui tezaur monetar, emisiunile anterioare anului de încheiere al acelui tezaur au circulat la vremea lor, este vorba deci, în cazul ultimului stăpânitor (sau al ultimilor stăpânitori) al (ai) tezaurului, nu de o operă de acumulare monetară, ci de ascunderea – din diverse motive – a unui fond bănesc ai cărui componenți au avut la vremea lor un rol monetar-circulatoriu activ[10].

Analiza amănunțită a fiecărui tezaur monetar în cauză ne dezvăluie că în perioada cca. 1587-1613 în Transilvania au circulat cel puțin[11] următoarele emisiuni:

1. Emițător	2. Monede sigure (Ag)	3. Monede nesigure numeric (Ag)
Polonia	7031	2126
Ungaria	6102	11.586
Transilvania	3288	31
Riga	994	133
Lituania	423	54
Cehia	122	20
Austria	41	-

[10] F. Pap, *Aspecte ale circulației monetare în Transilvania în anii 1571-1691*, în *ActaMN*, 26-30, II, p. 67-68.

[11] Amintesc aici următorul lucru: niciodată nu vom avea certitudinea că în sec. XVI-XVII componența tezaurelor monetare descoperite o exhaustează pe aceea a monedelor circulante. În orice caz, prima constituie singurul indiciu cert asupra circulației monetare dintr-o epocă şi într-un spațiu geografic determinate.

Cieszyn (Teschen)	33	-
Curlanda	26	-
Braşov	21	-
Tirol	15	-
Saxonia	9	-
Frieslanda de vest	6	49
Holland	3	32
Utrecht	3	14
Țările de Jos	2	-
Geldern	2	-
Mansfeld	2	-
Braunschweig	2	-
Jägerndorf	2	-
Halberstadt	2	-
Alsacia	2	-
Imperiul Romano-German	2	-
Moravia	2	-
Frieslanda	2	-
Prusia	1	106
Danemarca	1	55
Oberyssel	1	32
Tournai	1	-
Hamburg	1	-
Hohenlohe	1	-
Nürnberg	1	-
Nürnberg-Bayreuth	1	-
Stiria	1	-
Salzburg	1	-
Deventer	1	-
Florența	1	-
Gdańsk (Danzig)	1	-

*Tezaure cu nr. de monede neprecizat: Brâznic, Brestovăț, Tămăşeni, Teaca II.

Aceasta este o imagine cu mult mai complexă decât cea cunoscută până acum din punct de vedere politic, social şi economic, pentru această perioadă istorică, întrucât ne face abordate două lucruri până acum ignorate în amănunțimea lor. Primul este cel al emisiunilor germane ce au îmbogățit (probabil în primul rând datorită relațiilor comerciale) Transilvania, iar cel de al doilea, al emisiunilor monetare din apusul Europei, în primul rând din Țările de Jos, în al doilea rând din alte zone europene îndepărtate de Transilvania. Cunoscând ținta drumurilor comerciale ale negustorilor transilvăneni în Europa centrală între 1599 - 1637[12], vedem imediat că în ce priveşte „Germania"[13], putem face precizări importante grație monedelor germane găsite în tezaurele monetare publicate. Ele se referă la: Mansfeld, Braunschweig, Jägerndorf, Halberstadt, Hamburg, Nürnberg, Saxonia, „Imperiul romano-german" (menționat ca atare), Prusia, oraşe (zone) aflate şi în nordul, şi în centrul, şi în sudul Germaniei. Cunoscând relațiile (şi mai vechi, şi ulterioare) economice existente între Transilvania şi Germania, sunt înclinat să presupun – pe baza descoperirilor monetare – un comerț direct cu oraşele (zonele) de mai sus. În ce priveşte moneda provenită din Țările de Jos şi diferite oraşe cuprinse în această regiune proaspăt eliberată de supremația hispanică[14], trebuie neapărat amintit că în a doua jumătate a secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea – pe lângă o pătrundere în Transilvania în primul rând prin intermediul pieții vieneze şi, poate, şi

[12] Ele mergeau şi în prima jumătate a veacului al XVII-lea până la Viena, Marea Baltică şi chiar „Germania" (v. *Kolozsvári harmincadjegyzékek*, mai ales p. 12-14, 24-37).
[13] *Ibidem*, p. 30.
[14] Expunerea amănunțită în Marczali Henrik, *Az ellenreformatio kora* (= Nagy Képes Világtörténet, VIII), p. 78-116.

prin cel al pieții germane – există monedă, e drept, din aur, care era bătută cu aproximativ acelaşi tip de imagine, aceeaşi greutate şi valoare reală ca şi cea transilvană şi maghiară[15]. S-ar putea ca să se fi emis şi monedă de argint de acelaşi tip şi cu aceleaşi caracteristici.

Trecând la moneda de aur găsită în tezaurele monetare transilvănene, e de amintit în primul rând cea conținută într-un tezaur (cuprinzând aproape 1.000 de monede, numai de aur) găsit la Baia Mare, de aici un număr de 167 monede transilvane bătute, conform publicării[16], între 1540 şi 1612 ar părea din plin să adeverească utilizarea în circulație a monedei de aur. Nu voi lua însă în considerare acest tezaur, din cauza obiecțiilor ridicate în literatura de specialitate în ce îi priveşte autenticitatea şi circulația[17]. Este vorba, în schimb, de un număr de 31 de monede de aur circulând în perioada ce ne interesează aici şi aparținând următorilor emitenți:

Transilvania (toate piesele de aur sunt emise de Sigismund Báthori) – 5 bucăți
Ungaria – 4 bucăți
Utrecht – 4 bucăți
Frieslanda de vest – 3 bucăți
Geldern – 3 bucăți (din care o piesă de doi galbeni)
Veneția – 3 bucăți
Țările de Jos (menționate ca atare) – 1 bucată
Oberyssel (provincie neerlandeză) – 1 bucată
Deventer – 1 bucată

---

[15] Huszár L., *Magyar mintára vert idegen aranypénzek*, în *NK*, LXVI-LXVII (1967-1968), p. 64 (Frieslanda de vest), 65-66 (Geldern, Oberyssel), 71-72 (Polonia).

[16] E. Chirilă, O. Bandula, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966.

[17] Huszár L., Pap F., Winkler Judit, *Erdélyi éremművesség a 16-18. században*, Bucureşti, 1996, p. 128.

Belgia – 1 bucată
Imperiul romano-german (menționat ca atare) – 1 bucată
Carintia – 1 bucată
Cehia – 1 bucată
Cieszyn (menționat ca Teschen) – 1 bucată
Turcia (menționată ca atare; nedatată, deci nesigură ca perioadă) – 1 bucată.

Nu voi intra acum într-o analiză mai amplă, pentru că mă interesează aici numai proveniența pieselor. Din acest punct de vedere, trebuie neapărat observat că:

1. monedele de aur transilvănene sunt toate emisiuni ale lui Sigismund Báthory;
2. cel puțin în cinci cazuri avem de-a face cu o proveniență central-europeană şi (mult mai puțin) turcească;
3. în ce priveşte moneda apuseană de aur, ea provine numai din părțile flandrense, Belgia şi Veneția, ceea ce poate indica un susținut comerț al postavului apusean şi eventual al altor produse apusene, prin Viena (în primul rând), eventual prin Germania, sigur prin Veneția.

În legătură cu monedele de aur – fie mărturisind un schimb de mărfuri scumpe, fie urma de preschimbare a unor monede de argint circulatorii în monedă „stătătoare" – trebuie neapărat menționat că ea a fost găsită fie în localități apropiate de oraşe şi întreținând cu ele un schimb de mărfuri constant (Diosig – apropiat de Oradea sau, în direcție opusă, de Săcuieni ori Valea lui Mihai[18]; Stupini – nu departe de Bistrița, cu relații de schimb cunoscute; Ulciug – aproape de locurile de schimb comercial frecvente din Sălaj), fie chiar în oraşe (Oradea,

[18] F. Pap, *Aspecte…*, p. 75, 79.

Sighişoara, Timişoara). Încă de pe atunci, primii în stare să întreprindă tranzacțiuni comerciale mai complicate, mai costisitoare, erau orăşenii.

În ce-l priveşte pe Bocskai, mă voi limita la a arăta că toate monedele sale prezente în tezaure monetare găsite până la anul 2000 şi publicate în repertoriu sunt piese de tripli groşi[19]. Prin emiterea şi intensa punere în circulație a acestora, principele – şi el, ca şi alții – urmărea să contracareze trendul depreciant al monedei poloneze mărunte pătrunse intens în Principat pe vremea aceea şi pornite şi în afacerile comerciale transilvane pe o cale de depreciere tot mai accentuată. Deprecierea continuă va fi oprită numai de reforma monetară a lui Gabriel Bethlen de la sfârşitul anului 1625 (urmată şi de reglementări monetare în alte țări ale Europei centrale).

[19] Huszár J., *Az Erdélyi Fejedelemség pénzverése*, Budapest, 1995, poz. 214 (apariție mai probabilă) sau 215.

PRINCIPELE ŞTEFAN BOCKSKAI ÎN REPREZENTĂRI ARTISTICE DE-A LUNGUL TIMPURILOR

În lucrarea de față ne-am propus să trecem în revistă o serie de reprezentări artistice ale lui Ştefan Bocskai, principe al Ardealului şi al Ungariei între anii 1604-1609, realizate din timpul vieții sale şi până în prezent.

Imaginea fizică a principelui Bocskai a fost transmisă multă vreme prin intermediul celor câteva gravuri lucrate în aramă care au fost realizate în timpul vieții sale. Din perioada tinereții sunt cunoscute două gravuri în aramă (vezi foto nr. 1 şi nr. 2), neexistând însă informații cu privire la geneza lor. Postura şi vârsta principelui, în cele două gravuri, sunt aproape identice. Nu ştim dacă tânărul principe a pozat el însuşi pentru artiştii respectivi sau dacă gravurile au fost realizate din memorie. Nu ştim nici dacă aceste imagini au fost văzute de principe sau de persoanele din anturajul său, ori dacă acesta, văzându-le, le-ar fi considerat autentice. De altfel, este posibil să nu aflăm niciodată răspunsul la aceste întrebări.

1.

2.

În prima gravură (foto nr. 1) se poate întrezări un surâs blând. În schimb, în cea de-a doua gravură (foto nr. 2) avem de-a face cu o atitudine mai rigidă a principelui.

Dacă luăm în considerare şi reprezentările de mai târziu ale principelui Bocskai, una dintre asemănările pe care le putem stabili între acestea şi cele două gravuri din tinereţe se referă la forma feţei. Principele are faţă ovală, ochii adânciţi şi încercănaţi, fruntea înaltă, mustaţă şi barbă, iar părul este tuns scurt. În toate reprezentările poartă o cuşmă împodobită cu pene.

3.

În anul 1604 apare o altă imagine a lui Bocskai, respectiv gravura lui Baltazar CAYMOX (vezi foto nr. 3), o imagine care va circula şi în anii următori, cu mici modificări aduse chiar de Caymox sau de către alţi gravori. Astfel, de exemplu, este indiscutabilă asemănarea dintre gravura lui Caymox şi imaginile prezentate în foto nr. 4 şi nr. 5, realizate de către artişti anonimi. Gravura lui Caymox este foarte importantă, pentru că ea a constituit – secole de-a rândul – baza tuturor reprezentărilor principelui Bocskai.

STEPHANVS BOCHKAY DE KIS
MARIA, PRINCEPS TRANSSYLVA
NIAE, PARTIVM REGNI HVNGARIAE DOMI
NVS, ET SICVLORVM COMES - ANNO MDCV.

4.

5.

SPECTABILI AC MAGNIFICO DOMINO DNO STEPHANO BOCHKAY DE KISMARA COMITI COMITATVS BIHARIENSIS etc.
Stephanus Bockay D.G. Hunger.
et Transylvan- princeps et
Siculorum comes. etc.

O altă imagine demnă de amintit din secolul al XVII-lea este cea realizată de W. P. ZIMERMANN, în anul 1606. Gravura acestuia îl prezintă pe principe în mijlocul

6.

haiducilor săi. Se poate observa cu uşurinţă că Zimermann s-a inspirat din gravura lui Caymox. A inversat „poziţia" principelui, dar a păstrat multe amănunte identice (îndeosebi cele privitoare la veşmintele acestuia), în raport cu gravura din 1604.

7. 8.

Alte două reprezentări din secolele XVII-XVIII sunt cele din foto nr. 7 şi nr. 8, care se aseamănă şi ele, indiscutabil, cu lucrarea lui Caymox.

Acuarela unui autor necunoscut din secolul al XVII-lea (vezi foto nr. 9) ni-l înfăţişează pe Bocskai într-o manieră puţin diferită. De altfel, această imagine se aseamănă cu cele din foto nr. 10 (acuarelă din secolul al XIX-lea, din patrimoniul Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei din Cluj) şi nr. 11.

Trăsăturile principelui sunt asemănătoare cu cele redate în gravura lui Caymox, dar sunt ceva mai fine, mai plăcute.

9.

10.

11.

Fotografiile cu nr. 12 şi 13 sunt realizate după două picturi dedicate principelui Bocskai, de la Salonta şi Nagykereki, picturi ce datează din secolele XVII-XVIII.

12.

13.

Nu cunoaştem nici un fel de date cu privire la reprezentările din fotografiile cu nr. 14 şi 15, dar ele datează din secolul al XIX-lea, respectiv din secolul XX.

14.

15.

În secolul XX, Bocskai va fi reprezentat în numeroase tablouri, majoritatea lor împodobind, în zilele noastre, interioarele a numeroase muzee şi ale altor instituţii culturale din Ungaria.

Comparând toate imaginile prezentate până acum, putem stabili anumite conexiuni existente între acestea (vezi schema din foto nr. 16).

Imaginile din tinereţe (foto nr. 1 şi nr. 2) constituie un grup aparte, ele pot eventual să fortifice sau, dimpotrivă, să pună sub semnul îndoielii toate reprezentările mai târzii.

Elementul central din partea dreaptă a schemei menţionate îl constituie gravura lui Caymox, din anul 1604. În semicerc sunt dispuse acele reprezentări despre care se poate afirma fără echivoc că sunt inspirate de această gravură din 1604.

Cele trei imagini din colţul stâng al schemei noastre se aseamănă mai ales sub raportul trăsăturilor feţei. În cazul celor două reprezentări cu sabia pe umăr, sunt asemănătoare şi veşmintele.

Dacă vom compara imaginile din tinereţe cu cele de la maturitate, putem constata că aceste trei imagini, din stânga schemei, seamănă mai bine cu cele două reprezen-

tări din tinerețe decât cele realizate pe baza reprezentării lui Caymox. Pe baza acestor considerente, părerea noastră este că aceste trei imagini din stânga schemei noastre ar fi cele mai fidele reprezentări ale lui Ştefan Bocskai.

Căutând reprezentări ale lui Bocskai pe o pagină de Internet din România care prezintă principi ardeleni, am găsit o imagine interesantă, care mi s-a părut extrem de cunoscută. Mi-am dat seama imediat că aceasta este de fapt o imagine ce reproduce statuia dedicată lui Bocskai de către renumitul sculptor Barnabás HOLLÓ (vezi foto nr. 17).

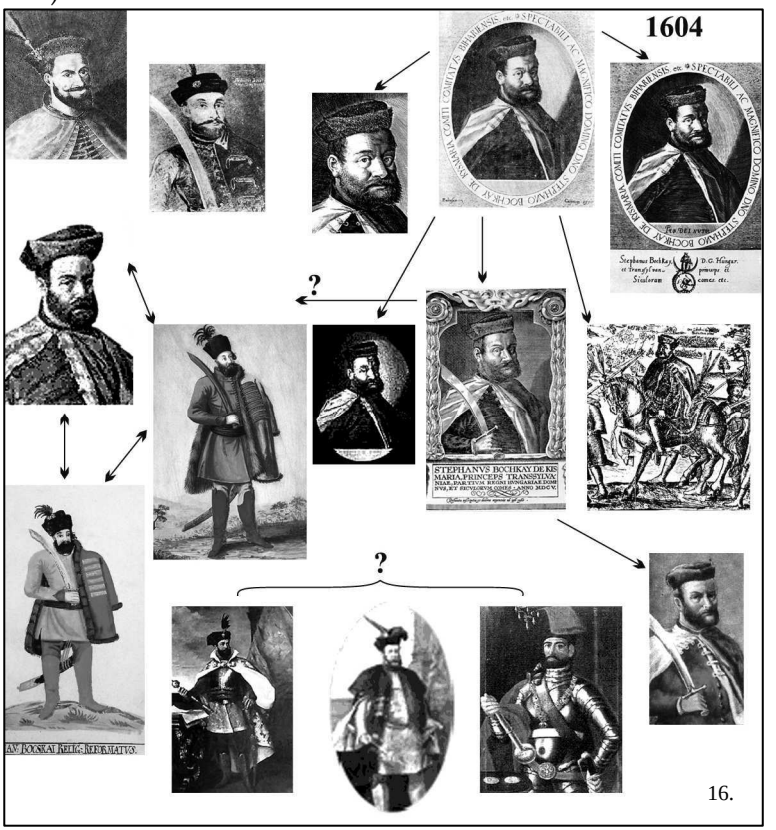

16.

17

Ştefan Bocskai este prezent cu numeroase reprezentări nu numai în pictură sau în gravură, ci şi în basoreliefuri, în arta plastică minoră sau în numismatică. Din categoria reprezentărilor numismatice dorim să menţionăm două monede din argint, realizate în trecutul apropiat.

18.

19

Prima monedă este realizată de către Béla SZABÓ IMREFIA, în anul 2001, iar cea de-a doua, din anul 2005, având valoarea nominală de 5.000 de forinţi, a fost realizată de către Sándor GÁTI, cu ocazia comemorării a 400 de ani de la înscăunarea lui Bocskai. Aşa cum se poate vedea şi în imaginile alăturate (foto nr. 18 şi nr. 19) reprezentarea din 2001 diferă puţin de cele tradiţionale, dar cea de pe moneda din 2005 se bazează pe gravura din 1604.

20.

Poşta Maghiară a ţinut şi ea să-l comemoreze pe principele Bocskai, prin lansarea a două timbre (vezi foto nr. 20). Primul a apărut în anul 1992, iar celălalt în 2004, fiind realizate de către Dániel KERTÉSZ şi Attila ELEKES. Ambii artişti s-au inspirat din reprezentările de tip Caymox.

În ceea ce priveşte realizările sculpturale, acestea au început să apară mai cu seamă după anul 1867. La fel ca „epoca reformelor" dintre anii 1830-1848, dualismul austro-ungar a favorizat reizbucnirea sentimentelor naţionale maghiare. Această stare de fapt a fost amplificată şi de serbările Mileniului maghiar.

Astfel, în octombrie 1885 a început construirea Parlamentului maghiar. Lucrările au fost finalizate în vara

21.

anului 1904. Clădirea a fost decorată la exterior cu statuile a nouăzeci de căpetenii, principi şi regi maghiari. Statuia lui Ştefan Bocskai se află în rândul principilor ardeleni, în partea dinspre Piaţa Kossuth. În interiorul Parlamentului a fost ridicată încă o sculptură reprezentându-l pe Bocskai, ea fiind anturată de figurile a doi „aprozi" (vezi foto nr. 22).

22.

23.

Până în momentul de faţă nu am reuşit să aflăm cu precizie cine au fost autorii acestor două sculpturi ale lui Bocskai, din exteriorul şi din interiorul clădirii Parlamentului. Înclinăm să atribuim paternitatea acestora lui Barnabás HOLLÓ, dar la fel de bine ar putea fi vorba şi de ceilalţi sculptori care au lucrat la decorarea parlamentului maghiar, respectiv Gyula BEZERÉDY, Antal KISS, György KISS, Ede KALLÓS, Miklós KÖLLŐ, Miklós LIGETI, Alajos MÁTRAY, Ede MAYER, József PAMKÓ sau Antal SZÉCSI.

În 1903, cu sprijinul financiar acordat de însuşi împăratul Franz Joseph, Barnabás HOLLÓ reuşeşte să realizeze o sculptură în mărime naturală, din bronz, a principelui Bocskai (vezi foto nr. 23). Aceasta a fost amplasată în Piața Körönd, din Budapesta.

În anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, până în 1955, din grupul statuar al Monumentului Mileniului Maghiar, din Piața Eroilor, au fost înlăturate toate statuile împăraților din Casa de Habsburg, locurile acestora fiind ocupate de o serie de figuri remarcabile ale istoriei naționale maghiare. Aşa a ajuns să fie mutată şi statuia lui Ştefan Bocskai din Piața Körönd printre figurile din Piața Eroilor, în rând cu Matia Corvinul şi Gabriel Bethlen.

În anul 1906, o copie a statuii realizate de HOLLÓ a fost amplasată la Debrecen, în Piața Kálvin, lângă Biserica Mare (foto nr. 24). Ca o curiozitate, se poate menționa faptul că postamentul acestei statui a fost realizat de sculptorul András TÓTH, tatăl renumitului poet Árpád TÓTH.

24.

25.

26.

27.

O altă statuie din bronz a fost realizată tot în anul 1906, de către sculptorul Géza HORVÁTH, pentru comunitatea din Nyárádszereda (foto nr. 25). Dar această statuie a stat mai mult ascunsă la parohia reformată de aici, decât pe postamentul ce i-a fost destinat, în cei aproape 100 de ani de existență ai săi.

Statui ale lui Ştefan Bocskai au fost înălțate şi în oraşele „haiduceşti". Prima dintre acestea a fost ridicată la Hajdúböszörmény, sediul central de odinioară al haiducilor lui Bocskai. Este vorba de fapt despre un

grup statuar, realizat şi el de către Barnabás HOLLÓ, care a fost amplasat în centrul oraşului (foto nr. 26). Figura centrală este, bineînțeles, principele, ținând în mâna dreaptă o diplomă de înnobilare de genul acelora pe care Bocskai le emitea în favoarea haiducilor săi fideli şi viteji. Celălalt personaj întruchipează un haiduc care priveşte în sus, spre principe, cu respect, ținând în mâini un steag pe care i-l închină.

În anul 1911 a fost inaugurată statuia lui Bocskai de la Kismarja (comitatul Bihar). Bustul din bronz a fost realizat de sculptorul András TÓTH (foto nr. 27) şi a fost amplasat în centrul oraşului, lângă biserica reformată. În realizarea lucrării sale, Tóth s-a inspirat din gravura lui Caymox, din anul 1604. Kismarja fusese un loc agreat de către principele ardelean. Aici au fost înmormântați mai mulți strămoşi de-ai săi, în biserica parohială, iar predicatul „Kismarja" fusese folosit de familia Bocskai şi în titulatura sa nobiliară.

28.

29.

30.

Între anii 1907-1917, la Geneva, a fost realizat Zidul Reformei. Aici, alături de Oliver Cromwell, se află şi statuia din piatră, în mărime naturală, a lui Ştefan Bocskai, realizată în anul 1917 de către francezul de origine

poloneză Paul LANDOWSKI (foto nr. 28). Aceasta este singura statuie care nu este opera unui sculptor maghiar.

În anul 1969 a fost dezvelită prima statuie ecvestră a principelui Bocskai, realizată de László MARTON, la Hajdúszoboszló (foto nr. 30). Locuitorii acestei localități au urmărit să aducă astfel un omagiu celui care, într-un act emis în data de 2 septembrie 1605, a colonizat în oraş un număr de 700 de haiduci.

Până în anul 1977 nu au mai fost realizate alte statui ale lui Bocskai. În acest an însă a fost dezvelit un nou bust din bronz al principelui, la Nagykereki, în parcul din fața cetății. Bustul a fost realizat de Pál PÁTZAY (foto nr. 29). Alte busturi din bronz vor fi dezvelite în anii 1984, 1986 şi 1987, la Körösnagyharsány (opera lui György KISS), la Hajdúhadház (autor: Sándor TÓTH), şi la Biharkeresztes (autor: Imre KURUCZ). Pentru acestea, vezi fotografiile cu nr. 31, 32 şi 33.

În anul 1996 vor fi inaugurate alte două reprezentări ale lui Bocskai: una la Álmos, realizată de Lajos GYŐRFI şi inspirată de gravura lui Zimermann din anul 1606, cealaltă fiind o statuie în mărime naturală realizată de Tibor KOLOZSI (vezi foto nr. 34 şi nr. 35).

31

34

35

32.

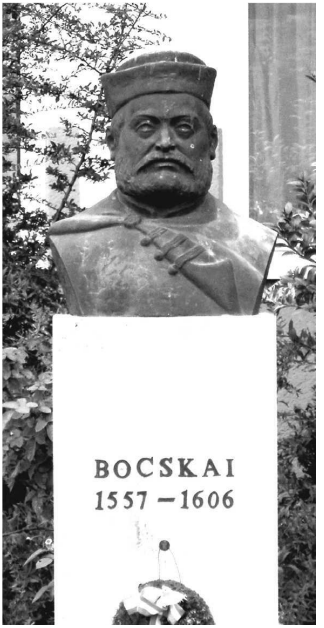

33.

În anul 2000 au apărut alte două busturi reprezentându-l pe Bocskai. Cel realizat de Géza LAVOTKA, de la Érmihályfalva (foto nr. 36), şi cel realizat de Lajos GYŐRFI, de la Pusztaszer (foto nr. 37). În anul 2001 se mai adaugă bustul sculptat de Sándor MAKOLDI jr., amplasat în Grădina Bocskai (foto nr. 38).

În anul 2003 au fost dezvelite un relief din lemn de stejar, realizat de Lajos BEREK, la Jankafalva (vezi foto nr. 39), şi un bust din bronz la Szárazberek, opera sculptorului Tibor SZILÁGYI.

Cu prilejul comemorării a 400 de ani de la izbucnirea luptei de emancipare naţională iniţiate de Bocskai, s-a conturat şi ideea realizării unei serii de statui dedicate principelui, în Ungaria de Nord-Est, în Partium, în Transilvania şi în Slovacia.

36

37

39

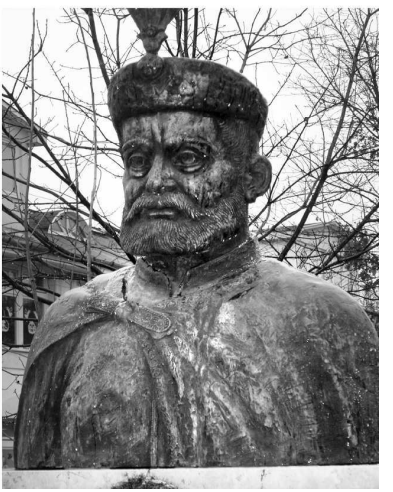

38

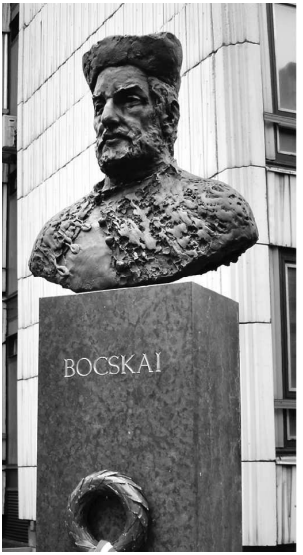

40.

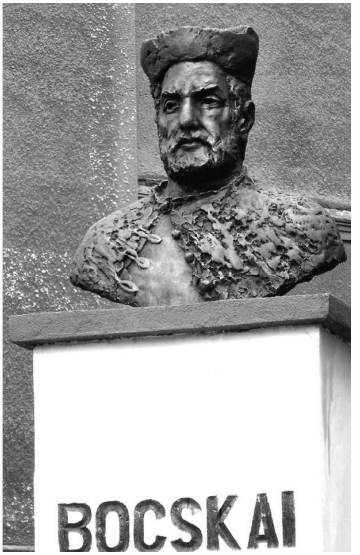

41.

După dezvelirea bustului din bronz realizat în anul 2004 de către autorul acestui articol (foto nr. 40), amplasat în campusul Academiei Militare *Zrínyi Miklós* din Budapesta (Calea Üllői), tot în anul respectiv, ca şi în cel următor, au fost realizate mai multe copii ale acestuia, care au fost donate unor localităţi din Ungaria – Bihardiószeg (foto nr. 41), Tiszalök (foto nr. 42) şi Szentjobb (foto nr. 47) – precum şi unor

42.

instituţii culturale din România: Muzeului Naţional de Istorie a Transilvaniei şi Universităţii Maghiare *Sapientia* (cu sediul în casa natală a principelui Bocskai), din oraşul Cluj-Napoca (foto nr. 44 şi nr. 45).

În anul 2005 au fost dezvelite două noi statui în mărime naturală ale lui Bocskai, realizate de Robert EKKER, la Szerencs (foto nr. 43), şi de Lajos GYŐRFI, la Hajdúnánás (foto nr. 49); de asemenea, două statui ecvestre, la Hajdúdorog şi la Hajdúhadház, ambele creaţia lui Lajos GYŐRFI (foto nr. 46 şi nr. 48).

43.

44.

45.

46.

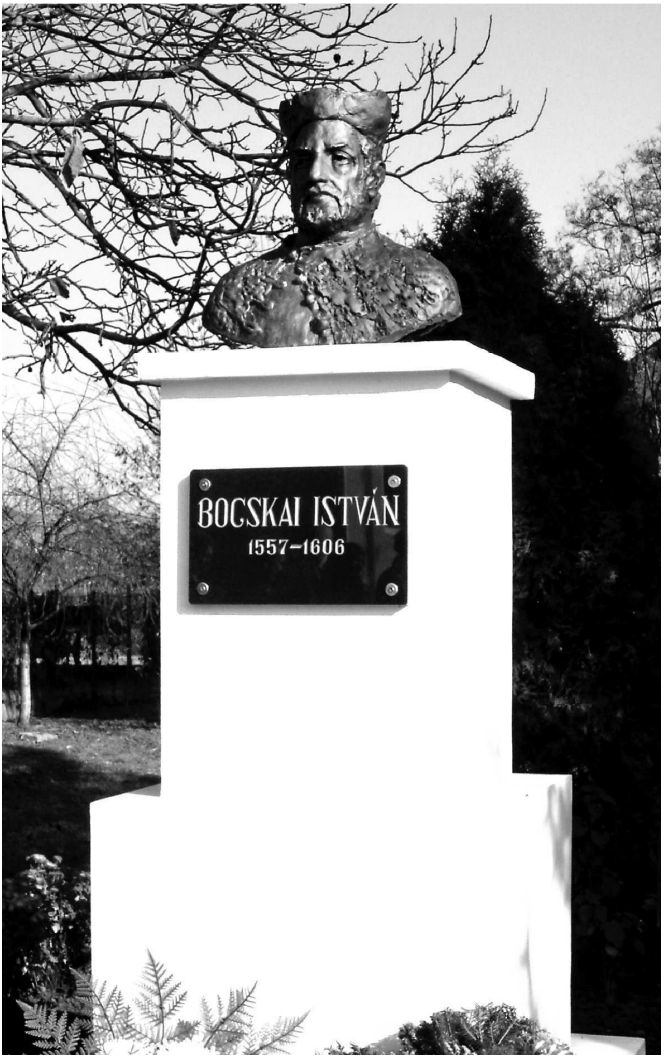

47.

48.

49.

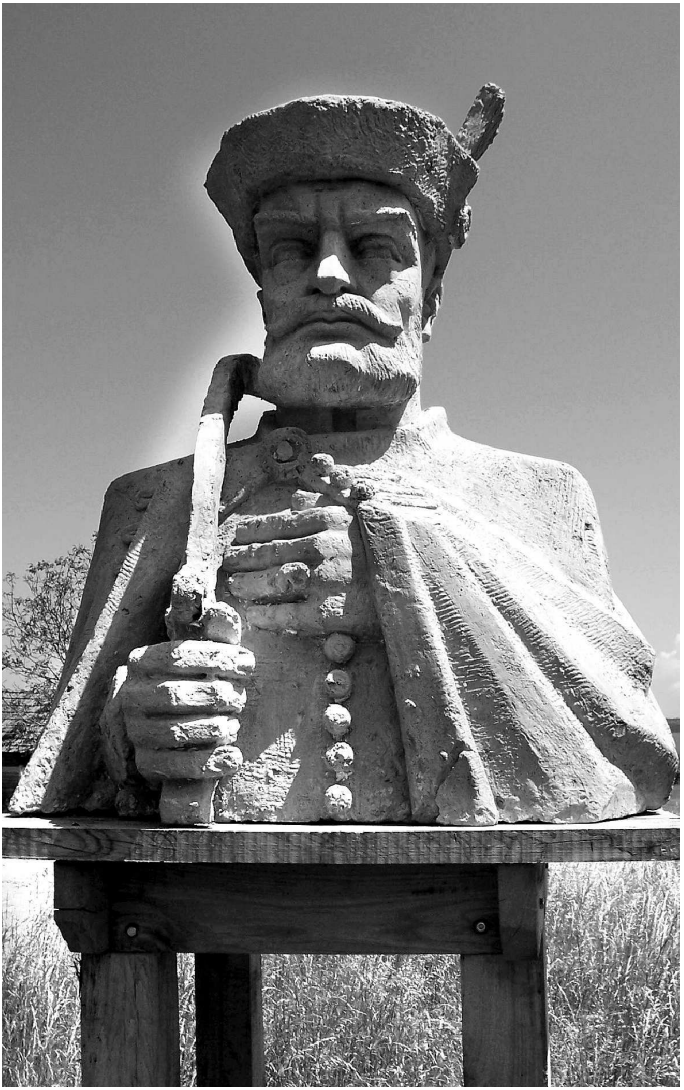

50.

51.

Tot din anul 2005 datează şi bustul realizat de József MIHOLCSA, de la Marossárpatak (vezi foto nr. 50), iar cea mai recentă operă artistică care îl reprezintă pe Bocskai este bustul sculptorului clujean Árpád VENCZEL, dezvelit la Cluj, în data de 12 august 2006 (vezi foto nr. 51).

Ajungând la finalul analizei noastre privind reprezentările principelui Bocskai de-a lungul timpurilor, putem conchide că între cele realizate în epocă şi cele contemporane există anumite deosebiri. Cu toate acestea, se remarcă şi un punct comun al acestor opere: majoritatea ni-l înfăţişează pe principe în postura unui personaj hotărât, plin de energie, ilustrând adică tocmai acele calităţi care l-au ajutat să răzbească, prins între turci şi austrieci, în perioada tulbure pe care a trăit-o.